

**Univerzita Karlova
Filozofická fakulta**

DIZERTAČNÍ PRÁCE

2019

Ing. Petr Polakovič

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Středisko ibero-amerických studií

DIZERTAČNÍ PRÁCE

Ing. Petr Polakovič

Vystěhovalectví z českých zemí do Brazílie v 19. století
Immigration from the Czech lands to Brazil in the 19th century

Vedoucí školitelka PhDr. Simona Binková, CSc.

2019

Poděkování

Děkuji své školitelce a konzultantce PhDr. Simoně Binkové, CSc., a prof. Markétě Křížové, Ph.D., za velmi vstřícný přístup v rámci vedení doktorandského semináře. Dále panu prof. PhDr. Josefu Opatrnému, CSc., za jeho velkou ochotu a pomoc.

Na brazilském území si cením zvláště rad prof. Sandry Guedes z univerzity Univille v Joinville a Douglase Neandera Sambatiho, Ph.D. Poté musím poděkovat mnoha krajanům a akademikům, jmenovitě prof. Roderickovi J. Barmanovi z University of British Columbia, prof. Marině Heleně Chaves da Silva z Universidade Estadual do Sudoeste da Bahia v Jequié, prof. Marii de Fátima Costa z Universidade Federal de Mato Grosso a prof. Marcelovi Henrique Diasovi z Universidade Estadual de Santa Cruz, též bývalému brazilskému velvyslanci v ČR, Jeho Excelenci panu Georgeovi Monteiro Pratovi a pracovníkům z Instituto Martius-Staden v São Paulo, Daniele Rothfuss a Gerhardovi Springweilerovi. V neposlední řadě patří mé poděkování Heidi Jensen a Carstenovi Jordanovi ze společnosti Hamburg Süd GROUP a jejich archivu, spisovateli Peteru Littkemu a prof. Lee B. Croftovi z Arizona State University, Henrique Bonovi a João Bosco Bonovi z významné brazilské kolonie Nova Friburgo aj.

Nelze vyjmenovat všechny, a tak závěr poděkování patří všem ostatním, kteří mi pomohli svými vědomostmi a radami v určité dílčí kapitole; děkuji všem rodinám, které mi poskytly svůj rodinný příběh a informace o tom, jak a kdy se jejich předkové do Brazílie dostali. Jelikož se často jednalo o zdroje dostupné v jazyce německém či portugalském, musel jsem mnohdy za účelem přesného porozumění a interpretace textů žádat o odborné překlady, z těchto důvodů děkuji též (u překladů z němčiny) Marii a Josefu Nedomlelovým a Christě Petráskové a (u překladů z portugalštiny) PhDr. Ladě Weissové.

Věnování

Tuto práci si dovoluji věnovat coby vzpomínku svým rodičům, a také již zesnulému PhDr. Bohumilu Baďurovi, CSc., dále svým příbuzným v Brazílii, především Lotariovi Skolaudemu, a svým mnoha přátelům, předně Pierrovi Bauerovi, Soraye Brixii, Marii Betanii Ferreire, dr. Sandře Guedes, Ovidiovi Hillebrandovi, Elaine John, dr. Karen Lisboa, Hilariovi Rankovi, dr. Flaviu Seibtovi, Justine Thume a mnoha dalším.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou disertační práci vypracoval samostatně a s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Ralsku-Náhlově 28. 3. 2019

Ing. Petr Polakovič

Abstrakt

Disertační práce *Vystěhovalectví z českých zemí do Brazílie v 19. století* obrací pozornost k českým stopám v Brazílii ve větším záběru a hloubce, než bylo učiněno v dosavadních dostupných odborných pracích a výzkumech. Téma této práce se detailně věnuje mapování životních osudů jednotlivců a rodin původem z Čech, u nichž se však povědomí o „české příslušnosti“ v toku času částečně nebo zcela zastřelo.

Vystěhovałci z Čech odcházeli (v mnou sledované době) do Brazílie jako občané Rakouska-Uherska, mnoho z nich navíc jako etničtí čeští Němci, kteří se posléze v Brazílii začleňovali do převážně německých kolonií. Valná většina studií si všímá problematiky vystěhovalectví v kontextu vystěhovalectví německého, německy mluvících zemí, a to bez dalšího podrobného rozlišování či určování, přestože Rakousko, později Rakousko-Uhersko (1867) bylo soustátím, na jehož území žilo několik národů rozličných kultur i různých úředních jazyků.

Disertační práce si klade za cíl vyčlenit z celé „německé skupiny“ vystěhovalectví ty osoby, u nichž lze jasně prokázat jejich původ narození v Českém království, resp. na území dnešní České republiky. Práce má také upozornit na značný podíl jednotlivců i rodin v soudobé politice či kulturním dění v Brazílii. Mnozí z nich se již na počátku 19. století v Brazílii slušně etablovali, velký počet lidí, kteří z Čech odešli v druhé polovině 19. století, tj. v dalších vlnách vystěhovalectví, se taktéž v nové zemi dobře uchytili a prosadili.

Předkládaná práce vymezuje své téma ne jako ryze české vystěhovalectví, nýbrž vystěhovalectví z českých zemí. To znamená, že se věnuje všem vystěhovałcům bez rozdílu národností, všem těm, kteří do Brazílie během 19. století odešli z území Českého království. Mezi vystěhovałci byl tehdy vedle Čechů i výrazný podíl českých Němců. Čeští Němci jakožto vystěhovałci byli doposud většinou zahrnováni do vystěhovalectví německého. Cílem práce je věnovat se této skupině ve svém vlastním výzkumu, zásadním rozlišujícím kritériem je zde zemský původ. Specifický výzkum přinese nové a přesnější informace. Smysl výzkumu je také v tom, že může být prospěšný tisícům našich krajanů v Brazílii i našemu státu při posílení vzájemných vazeb.

Klíčová slova

Brazílie, Böhmen, Česko, kolonie, Marie Leopoldina Rakouská, významné osobnosti, Pedro I., Pedro II., Jan VI., Rakousko, Rakousko-Uhersko, vystěhovalectví, 19. století, Kubitschek

Abstract

This dissertation on the *History of Emigration from the Czech Lands to Brazil in the 19th century* focuses on the evidence of Czech nationals in Brazil in a much deeper and more extensive scope than can be found in existing works and research. The topic of this paper describes in detail the life stories of individuals as well as whole families whose origins are Czech, yet whose awareness of “being Czech” has partially or completely faded over time.

Czech emigrants left for Brazil (regarding the period my work deals with) as citizens of Austria, or Austria-Hungary, as the union came into existence in 1867. Moreover, many of them were ethnic Germans living in Czech, who later mostly joined German colonies in Brazil. The vast majority of papers concentrates on the issues of emigration in the context of countries where German was spoken, without elaborating further on the countries themselves, despite Austria, later Austria-Hungary, being a multinational state. The country covered a territory comprising several nations of various cultures as well as various official languages.

The aim of the dissertation is to single out individuals from the “German group” whose origins can be clearly proved by birth in the Czech Kingdom, or to be more precise, in the territory of today’s Czech Republic. In addition, the work intends to point out the considerable number of individuals as well as families active in the current Brazilian political and cultural spheres. Many of those families became fairly successful in Brazil as early as the beginning of the 19th century, followed later by another wave of emigration in the second half of the 19th century, when a large number of people left the Czech lands and many became successful and established in their new homeland.

The topic of this paper is not explicitly “Czech emigration” but emigration from Czech lands as a whole. This means the work deals with all emigrants that left the territory of Czech Kingdom for Brazil in the 19th century, regardless of their nationality. Apart from Czechs, this group included a large proportion of German nationals. To date, emigrants who were German nationals from Czech lands were included in German emigration. This paper targets this group in its own research, where the country of origin plays a fundamental role. A specifically targeted research brings new and more accurate information and what is more, this paper may be beneficial to the thousands of our compatriots in Brazil as well as to our country when strengthening their mutual relations.

Keywords

Brazil, Böhmen, Bohemia, colony, Maria Leopoldina of Austria, notable persons, Pedro I, Pedro II, Jan VI, Austria, Austria-Hungary, emigration, 19th century, Kubitschek

Obsah

Úvod	7
1 Stručný přehled historického vývoje Brazílie (1800–1900).....	10
1.1 Před příjezdem královské rodiny.....	11
2 Brazílie a dekrety budoucího krále Jana VI.	13
2.1 České země na konci 18. století	14
3 Obchodníci z Čech v Brazílii.....	16
3.1 Josef Conrad z Kamenického Šenova	18
3.2 Rodina Hubertova ze Skalice u České Lípy	18
3.3 Bratři Scheinerovi z Horní Libchavy.....	29
4 Rakouská arcivévodkyně Marie Leopoldina se vdává do Brazílie	35
4.1 Expedice do Brazílie	36
4.2 Seznam cestujících do Brazílie v roce 1817.....	37
4.3 Jak se cestovalo za oceán.....	40
4.4 Nalodění rakouské arcivévodkyně Marie Leopoldiny	43
4.5 Rochus Schüch.....	45
4.6 Heinrich Wilhelm Schott	47
4.7 Dominik Sochor	48
4.8 Johann Christian Mikan.....	50
4.9 Wenzel Martin Christoph Bergner	50
5 Vláda císaře Pedra I. a první císařství.....	53
5.1 Georg Anton Alois Schäffer	54
5.2 Schäfferova autobiografie.....	55
5.3 Georg Wilhelm Freyreiss.....	59
5.4 Další náboroví agenti do Brazílie	68
5.5 Philipp Jakob Cretzschmar	69
5.6 Adalbert Pockorny.....	72
5.7 Luis Frederick Kalkmann	74
5.8 Emigrace Kubíčka/Kubitscheka do Brazílie	80
5.9 Brazilští otroci	92
5.10 Percepce tématu vystěhovalectví v tehdejšímu tisku.....	93
6 Vystěhovalectví do Brazílie během vlády císaře Pedra II.	97
6.1 Databáze vystěhovalců do Brazílie (L. Skolaude)	100
7 Vystěhovalectví do Brazílie v období republiky 1889–1890	117

7.1	Brusiči z Turnovska.....	118
7.2	Antonín Hajský	119
7.3	Drobné kolonie a individuální imigrace	119
7.4	Dobrodruzi	120
8	Závěr.....	123
9	Použitá literatura.....	126
10	Přílohy	131

Úvod

V roce 1997 jsem objevil své příbuzné v Brazílii, naši společní předkové se tam vystěhovali v roce 1877. V roce 1998 jsem příbuzné v Brazílii navštívil, přitom jsem postupně zjišťoval, že naše rodina nebyla jediná s podobným osudem. Teprve ke konci devadesátých let, po sametové revoluci a demokratických proměnách ve společnosti u nás a různých změnách i v Brazílii, začalo být zřejmé, že v Brazílii žije mnoho potomků krajanů, etnicky především německého původu, kteří ovšem mají své kořeny na území dnešní České republiky.

Moje disertace není první prací, jež se zabývá tématem vystěhovalectví do Brazílie, z části navazují na výsledky bádání Bohumila Baďury, Ivo Bartečka, Vlastimila Kybala, Stanislava Klímy či Josefa Polišenského, ti všichni předložili hodnotné studie, nicméně z pohledu tématu předkládané disertační práce příliš zúžené na etnické Čechy, českým Němcům nebyla věnována dostatečná pozornost, protože ani patřičné zdroje nebyly tehdy k dispozici. Ty se projevily ve větší míře opět až po roce 1989, kdy i sami krajané v Brazílii se začali zajímat o svůj konkrétní původ¹ v Evropě. Stále více bylo jasné, že zejména na jihu Brazílie žijí tisíce rodin jakožto potomků českých Němců, kteří se v 19. století vystěhovali do Brazílie. V toku času se doslova asimilovali po boku Němců v německých koloniích, ale při bližším zkoumání jejich původu vyšlo najevo, že nejsou z Německa, jak se původně sami domnívali, nýbrž z českých zemí. Desítky rodin začaly přijíždět do Čech a obracely se na mě, abych jim pomohl najít jejich kořeny. V roce 2010 jsem byl přizván jako jeden z kurátorů k výstavě *České stopy v Brazílii*². V roce 2011 jsem v Ralsku založil Muzeum vystěhovalectví do Brazílie.

Pro sběr studijního materiálu byly velmi významné dva moje brazilské pobyty: jednoměsíční stáž na universitě v Joinville – Universidade Univille – a jednosemestrální pobyt na Universidade de São Paulo. Významným českým stopám jsem se věnoval zejména během druhého pobytu. Cenné badatelské zázemí jsem našel u krajanů a celé řady dalších

¹ Nejen po vzniku Krajanského vzdělávacího programu a Programu českého kulturního dědictví v zahraničí náš stát začal s posíláním učitelek a učitelů do Brazílie, aby vedli lektorské kurzy českého jazyka v krajanských komunitách či na tamějších univerzitách. Podpoře se však těší i krajanské spolky v Brazílii nebo brazilští studenti na českých vysokých školách. Tyto aktivity výraznou měrou napomáhají k přímé vzájemné komunikaci obou zemí.

² Výstava *České stopy v Brazílii* (vernisaž 15. září 2010) se uskutečnila v prostorách Tereziánského křídla Pražského hradu pod záštitou Kanceláře prezidenta republiky a Brazilského velvyslanectví v Praze. Téma mého výstavního modulu bylo *Historie a přínos české imigrace do Brazílie*.

kolegů akademiků. Do mnoha institucí mi „otevřel dveře“ oficiální dopis³ tehdejšího brazilského velvyslance v České republice, Jeho Excelence pana George Monteiro Praty.

Celkově v českém, evropském i světovém kontextu existuje jen malé povědomí o vystěhovalectví z českých zemí do Brazílie, které se odehrálo během 19. století, případně do roku 1918, do založení samostatného Československého státu. Je to zapříčiněno tím, že drtivá většina vystěhovalců byli (zjednodušeně) Němci, kteří, podobně jako Češi, neřešili svůj zemský původ ani příslušnost národnostní. A tak lidé odcházeli z Rakouska-Uherska, přestože z dnešního hlediska mohli zemsky (územně) pocházet z oblastí Čech, Moravy, případně české části Slezska, Německa atd. V Brazílii jsou jejich potomci započítáváni a vydáváni jako přistěhovalci němečtí. Žádný badatel se zatím nezabýval tím, aby je z této skupiny vyňal a poukázal na to, že tito imigranti svým původem referují k území dnešní České republiky. To je tedy jedním z hlavních cílů této disertační práce. Sledované období jsem vymezil v rozpětí let 1800–1900 s tím, že i tak sledovaný počet rodin původem z českých zemí je velmi vysoký. Dalším cílem by měla být snaha toto číslo upřesnit a dále personifikovat na mnoha osobních příbězích rodin či jednotlivců. Zaměřil jsem se zvláště na potomky rodin českých Němců, nicméně neopomněl jsem ani potomky ryze českých rodin. V 19. století byla národnostní hranice stejně velmi tenká.

O evropském, resp. německém vystěhovalectví do Brazílie bylo napsáno mnoho, přičemž téma vystěhovalectví z českých zemí bylo ve stínu vystěhovalectví německého. Tato práce si klade za cíl osvětlit a podkrýt, do jaké míry bylo vystěhovalectví z českých zemí významné, zda a jaký mělo přínos pro Brazílii a jestli zanechali imigranti nějaké podstatnější stopy po sobě v Brazílii.

Metodologický a praktický postup ve zpracování vybraného tématu je následující. Vzhledem k tomu, že jsem Čech a mým mateřským jazykem je čeština, čerpal jsem přirozeně v první řadě z českých zdrojů, především ze studie Moniky Baďurové a Bohumila Baďury o *Vystěhovalectví do Brazílie*, jež pro mě byla výrazným pomocným vodítkem, dále z *Dějiny Brazílie* od Jana Klímy a rovněž z publikace *Češi a Slováci v Latinské Americe* od Ivo

³ Tuto listinu, pro studium velice důležitou, jsem obdržel v roce 2015. Přestože jsem byl registrovaný jako student na univerzitě v São Paulu, klasická průkazka mi při komunikaci s mnoha organizacemi nebyla příliš platná. Nikdo z muzeí, archivů či knihoven nechápal, co jako cizinec od nich požadují, a hlavně proč. S „dobropisem“ od tehdejšího velvyslance se mi na mnoha místech doslova otevřely dveře, například ve zlatých dolech v Mato Grosso nebo při jednáních se starosty a dalšími představiteli různých brazilských organizací. Velvyslanec Brazílské federativní republiky nakonec v roce 2016 osobně navštívil Krajské muzeum vystěhovalectví do Brazílie v Ralsku.

Bartečka. Velkou pozornost jsem musel věnovat německy psaným pracím o německém vystěhovalectví, snažil jsem se neopomenout žádnou důležitou z nich. Těch autorů je několik, uvedu například Jeana Rocheho. Nemohu opomenout rakouské autory, Ursulu Prutch, Glorii Kaiser a Kurta Schmutzera. Postupně jsem se zdokonaloval v portugalštině, abych byl schopen studovat cenné prameny v portugalštině a komunikovat a konzultovat všeobecné historické souvislosti s akademiky v Brazílii, především se Sandrou Guedes, Marcelem Diasem a Karen Lisboa. Zvláště Dr. Sandru Guedes bych mohl téměř označit za svoji druhou, tedy neoficiální školitelku.

Kromě klasických prací, kde se německé imigraci do Brazílie věnovali Carlos Oberacker Jr. nebo Giralda Seyferth, se v posledních letech objevily práce nové, například od Andrey Ribeiro Hoffmann. Zároveň tyto práce mají za cíl podrobit emigraci detailnějšímu, novému nebo jinému úhlu pohledu, což se shoduje i s mým cílem disertační práce. Některé stěžejní studie či příspěvky jsou k dispozici již v jazykových verzích, tedy v portugalštině a německém překladu nebo naopak, to umožňovalo si vybrat určitou jazykovou verzi nebo současně pracovat s originálem i překladem.

Pro jednotlivé kapitoly jsem čerpal ze zdrojů z mnoha dalších specifických prací a z centrálních národních a regionálních archivů v ČR, v Rakousku, Brazílii a Německu. Jedná se nejčastěji o matriky narozených, oddaných a úmrtí, o pasovou agendu, kroniky obcí, přehledy poddaných na panstvích, sčítací operáty apod. Mnohdy právě tyto materiály z archivů přinesly cenné zdroje informací, které jsem hledal, nové a specifické, využitelné ve své práci. Pokud jde o pochopení dějinných souvislostí 19. století ve světě, čerpal jsem informace z již zmíněných Klímových *Dějin Brazílie*, z Županičových *Dějin Habsburské říše 19. a 20. století*, z kronik různých měst a obcí a z regionálních historických rešerší. Při badatelské činnosti však nešlo opomenout ani možnosti orální historie, výpovědi pamětníků a rozhovory s krajany.

Za velmi důležitou součást svého bádání pokládám možnost procestovat co nejvíce míst v ČR, Brazílii, Německu, Rakousku a Itálii, míst spjatých s tématem mé práce, kde jsem pátral po pramenných zdrojích přímo na místě. Tyto návštěvy vždy něčím k mému výzkumu přispěly, více či méně, získal jsem nové akademické kontakty a ověřil jsem, zdali na daném místě potřebné zdroje jsou nebo nejsou k dispozici.

1 Stručný přehled historického vývoje Brazílie (1800–1900)

V časové chronologii 19. století je pro Brazílii určující, že v ní po dlouhé časové období (1822–1889) bylo typickým zřízením konstituční monarchie neboli císařství. Předtím byla Brazílie kolonií, Spojeným královstvím (1815–1822), a po roce 1889 republikou. V čele země stál v průběhu existence království král, za konstituční monarchie císař a nakonec prezident a vládní kabinet. Od ústavy, vyhlášené v roce 1824, i dvoukomorový parlament sestávající z dolní komory a senátu. Prakticky celé 19. století Brazílie usilovala o otevření se ostatnímu světu a o příliv imigrantů z Evropy, zejména ze Spolku německých států. K tomuto záměru podnikal zprvu panovník, později prezident a kabinet konkrétní kroky, aby byla země pro přistěhovalce dostatečně atraktivní.

V průběhu let, v různých etapách, byly tyto aktivity buď na vrcholu, nebo byly zmírněné. Nesmírný vliv na přiblížení vztahu zemí Brazílie a Rakouska (země Koruny české), potažmo Spolku německých států, měl sňatek arcivévodkyně Marie Leopoldiny Rakouské a následníka trůnu Spojeného království Portugalska, Brazílie a Algarve, prince Pedra. Toto spojení dvou významných dynastií, Bragança a Habsburků, v roce 1817 položilo důležitý základ pro následné vazby obou zemí.

Velmi významným momentem byl přesun královny a prince regenta Jana s celým dvorem v roce 1807 z Portugalska do Brazílie a povýšení Brazílie do Spojeného království s Portugalskem a Algarve v roce 1815. Dalším, ne méně důležitým momentem v dějinných událostech bylo vyhlášení samostatnosti Brazílie v roce 1822 a následná imigrační politika, která si kladla za cíl přispět k udržení a upevnění samostatnosti nově vzniklého samostatného státu. Celé imperiální brazilské období můžeme rozdělit mezi vládu císaře Pedra I., jeho syna Pedra II. a jeho dcery Isabel, která vládla krátce jako princezna regentka. Ale regentských vlád bylo v historii Brazílie více, například když Pedro I. musel abdikovat a jeho syn princ Pedro byl nezletilý, tak fungovala regentská vláda zástupců.

Celé sledované období se Brazílie potýkala s otrokářstvím a otroctvím a snahami o jeho postupné zrušení, k němuž došlo na základě dekretu vydaného v roce 1888 a které bylo de facto následováno vyhlášením republiky. Pedro II. se obával, že při unáhleném radikálním zrušení otroctví může dojít ke zhroucení ekonomického systému země, případně k nejhoršímu, tj. k občanské válce. Proto se vydal cestou postupných reforem, mnohé z nich souvisely přímo i nepřímo s imigrační politikou. Pedro II. zakládal císařské kolonie především na jihu země, v tomto pokračovali i další jeho následovníci, včetně prezidenta

republiky po roce 1889. Bylo nezbytné nahradit, resp. posílit pracovní sílu otroků pracovní silou svobodných lidí.

Je třeba zmínit, že ani fungující politický systém ústavní monarchie neumožňoval jednoduché a rychlé prosazování všech změn, pokud panovník chtěl nebo musel postupovat v souladu se zákony parlamentní demokracie. Rozdíly byly v tom, jak který císař si moc prosazoval. Zásadní rozhodnutí byla především v rukou parlamentních komor a kabinetu s tím, že ve sporných otázkách měl císař rozhodující slovo. Ten, kdo usiloval o prosazování svých rozhodnutí a své moci nejvíce, byl Pedro I. Oproti němu více respektoval senát Pedro II. Zástupci, kteří se mohli dát zvolit do komor, bývali příslušníci elit. Byly u nich požadavky na určitý status spojený obvykle se společenským postavením a nabytým bohatstvím, senátorem nemohl být každý. Volební proces býval značně komplikovaný (lze přirovnat k systému voleb jako v USA). Je také zřejmé, že ať byly jakékoliv volby, vždy vítězila agrární elita (tzv. *fazendeiros* – velcí statkáři, latifundisté, majitelé obrovských rozloh půdy), která zůstávala v různých obměnách u moci. I z těchto důvodů nebylo pro císaře snadné dělat jakákoliv politická rozhodnutí. Předně ta rozhodnutí, jež se týkala procesu rušení otroctví (vlastně se o tomto tématu jednalo téměř celé století, než byly schváleny a uzákoněny změny v právním systému země) a rozhodnutí spjatá se vstupem přistěhovalců do země. Těch přistěhovalců, kteří měli právě nahradit práci otroků.

Pedro I. byl mnohem více autoritářský než jeho syn Pedro II. I z toho důvodu byl nakonec nucen abdikovat. Kvůli jeho autoritářským rozhodnutím se proti Pedrovi I. vytvořilo velmi silné politické hnutí a vytvoření čestné gardy (viz kapitola 5 Vláda císaře Pedra I. a první císařství) souviselo s potřebou osobní ochrany, kterou cítil.

Vzhledem k určitým odlišnostem jednotlivých období je práce rozdělena na jednotlivé kapitoly chronologicky. Každá kapitola obsahuje názorné příklady vystěhovalectví (osudy konkrétních rodin) z českých zemí do Brazílie.

1.1 Před příjezdem královské rodiny

Před příjezdem královské rodiny z Portugalska byla Brazílie v roli klasické kolonie. Ohromné území bylo rozděleno na tzv. *kapitánie*⁴ a plně ve všech směrech podřízeno královské koruně v Lisabonu. Guvernéři jednotlivých oblastí ovládali rozsáhlé rozlohy půdy, k jejímuž obdělávání využívali otroky. Veškeré přírodní bohatství, brazilské dřevo, zlato, diamanty atd. byly odváženy do Portugalska, čímž byla kolonie do velké míry vysávaná.

⁴ Označení pro správní jednotku v Latinské Americe včetně Brazílie zejména v období 16.–19. století.

Nebyl zájem, aby se v Brazílii vyrábělo, absentovala podpora místní výroby. Země byla celkově značně zaostalá, k osídleným částem Brazílie patřilo hlavně pobřeží, obrovské vnitrozemské oblasti zůstávaly neosídlené. V nich žilo rozptýleně přes tři sta různých indiánských kmenů. Obchodní styky země probíhaly výhradně mezi Portugalskem a Brazílií. Vývoz surovin směřoval do Portugalska, do Brazílie se z Portugalska vozilo spotřební zboží a některé nedostatkové suroviny jako například sůl.

Koncem 18. století se dostává v Evropě k moci Napoleon, v důsledku toho je počátek 19. století ve znamení jeho vítězných válečných tažení (jedna z jeho vítězných bitev se odehrála i na území českých zemí, na bojišti ve Slavkově). Období Napoleonských válek a velkých bitev vyvolalo pohyb mnoha armád a mužů různými směry na starém kontinentu. Řada lidí se válečným strastem chtěla vyhnout a odejít někam daleko, za moře, takovým cílem se mohla stát i velkých konfliktů ušetřená Brazílie. Nedokážeme příliš posoudit, jak by se mohlo podařit rakouským státním příslušníkům, obyvatelům českých zemí, do Brazílie proniknout ještě před rokem 1808, tedy před příplutím prince regenta Jana⁵, můžeme však předpokládat, že to bylo prakticky nemožné nebo minimálně velmi obtížné. To se však mělo záhy změnit.

⁵ Princ regent Jan, později Jan VI. V textu uvádím stále princ nebo princ regent Jan, jelikož Jan nebyl a nemohl být králem do doby, dokud žila jeho matka královna Marie. Prakticky však výkonná moc byla svěřena do jeho rukou již jako princovi regentovi v Portugalsku, poněvadž královna dlouhodobě trpěla duševní nemocí. Později byla v Riu de Janeiru svěřena do péče klášterních sester. I když byl Jan zprvu pouze princ, ne král, mohl například vydávat rozhodnutí, aby mohl pozvolna měnit zaostalou zemi.

2 Brazílie a dekrety budoucího krále Jana VI.

V roce 1807 odplouvá, resp. utíká z Lisabonu princ regent Jan se svojí matkou královnou Marií I. Portugalskou a celým dvorem (s obchodníky, umělci ad.) v počtu cca 5 tisíc lidí před vpádem napoleonských vojsk do Brazílie. Napoleon o Janovi prohlásil, že ten jediný jej porazil, a to tak, že před ním unikl. Do Brazílie Jan připlul počátkem roku 1808. Na celém přesunu se finančně podíleli Angličané, souběžně s tím poskytovali i lodní flotilu. Královský dvůr s sebou převážel všechny vzácné věci, například tisíce svazků knih z národní knihovny a další cennosti. Zařizoval se zřejmě tak, že nebylo jasné, zdali se bude kdy moci do Portugalska navrátit. Pro Brazílii je tento moment v její historii a pro její další vývoj zcela zásadní.

Celá flotila mnoha desítek lodí připlula nejprve do státu Bahie, přesněji řečeno do přístavu a města Salvadoru, tehdejšího velmi významného města celé kolonie, které bylo do roku 1763 hlavním městem Brazílie. Obyvatelé Bahie a místní elita si samozřejmě přáli, aby se právě zde královská rodina a všichni noví obyvatelé usadili. Královská rodina se však rozhodla pokračovat až do Ria de Janeira. Ihned po svém příjezdu si všichni uvědomili zásadní situaci: životní podmínky pro takový počet nových obyvatel, navíc lidí z vyšších vrstev, byly žalostně špatné. Město trpělo nedostatkem vhodných objektů k bydlení, chyběla luxusní sídla. Ubytování pro královskou rodinu se nakonec podařilo zajistit po mnoha útrapách v paláci bohatého obchodníka Elia Antonia Lopese kdesi za městem v São Cristóvão (Boa Vista). V zemi však chybělo běžné spotřební zboží, vybavení domácností, ale též potraviny a další věci. Jan, jenž si tuto situaci silně uvědomoval, začal ihned pracovat na změně poměrů⁶, vycházející z prozatímní nutnosti.

⁶ Pro ilustraci si jmenujme jen některé Janovy dekrety, z nichž vyplývá, jak enormní měl zájem Brazílii pozitivně změnit a co se mu za třináct let, kdy v zemi pobýval, celkem úspěšně podařilo.

Ještě v Bahii, ihned po připlutí, vydává 28. ledna 1808 zásadní dekret *Otevření přístavů národům spřátelených zemí*, k těm patřily všechny státy protifrancouzské koalice. 18. února téhož roku je založena v Salvadoru lékařská škola. 23. února v Riu de Janeiru vzniká katedra ekonomie a 24. února zakládá dekretem Úřad pro bezpečnost námořní přepravy. 1. dubna je odvolán zákaz zakládání výrobních závodů v Brazílii a 7. dubna je dekretem založen Královský vojenský archiv. 5. května je v Riu de Janeiru založena námořní akademie. 10. června 1808 vyhláší Jan válku Francii, 13. června vzniká v Riu botanická zahrada. 4. srpna je založena banka na ukládání zlata. 1. září přichází dekret o tom, že 150 rodin kolonistů z Azorských ostrovů založí kolonii v kapitánii Rio Grande do Sul. 10. září zahajují činnost noviny *Gazeta do Rio de Janeiro*. 10. září vzniká dekret o založení další lékařské fakulty, tentokrát v Riu de Janeiru. 25. listopadu vchází v platnost dekret povolující cizincům žijícím v Brazílii získat koncesi k zemědělské půdě (tzv. *sesmarias*) na základě stejných podmínek, jak to bylo až

Je nutné si uvědomit, že v obrovské zemi se vcelku náhle objevil panovník, pro kterého se město Rio de Janeiro náhle stalo centrem jeho říše. Chyběly ovšem instituce, banky, kulturní zařízení, všechno to, co v Evropě či Lisabonu bylo samozřejmostí. Rio de Janeiro, nyní již hlavní město, ničím z výše uvedeného nedisponovalo. Princ Jan si toto uvědomoval, bylo jasné, že se Brazílie musí pozvednout z ryze praktických důvodů, a také, aby byla hodna té cti, že se v ní usídlil budoucí panovník a elita národa, jež ho obklopovala.

Pro kapitolu 3 (Obchodníci z Čech v Brazílii), kde budeme popisovat, jak se obchodníci z Čech dostali do Brazílie a usadili se tam, je důležité vyzdvihnout dva dekrety, které jim v zásadě tuto možnost poskytovaly. Dekret o otevření přístavů spřáteleným zemím a dekret o možnosti získání půdy pro cizince žijící v Brazílii. Jimi byly vytvořeny základní podmínky, poté už záleželo na cizincích, zdali využijí dekretů ke svému prospěchu, země byla otevřená pro vstup i usazení se natrvalo. My víme, že obchodníci v Čechách našli nabízenou příležitost a tu maximálně využili.

2.1 České země na konci 18. století

Koncem 18. století byla manufakturní výroba v Čechách (a ve Slezsku) na vyspělé úrovni, zejména Severní Čechy se vyznačovaly inovativní výrobou skla a textilního zboží. V oblasti Českolipska, v místech jako Česká Lípa, Horní Libchava, Nový Bor, Skalice, Slunečná, Polevsko, Rumburk atd., tam všude se vyskytovala řada výrobců, podnikatelů s různým zbožím a obchodníků, již toto zboží dokázali prodat na zahraničních trzích. Zejména

doposud možné pouze pro přímé královské poddané. 19. února 1810 dochází k podpisu obchodní a přátelské smlouvy mezi Portugalskem a Anglií. Dekretem z 28. května 1810 Jan rozhoduje o stavbě divadla v Rio de Janeiro. A velmi důležitý dekret vydává 16. prosince 1815, a sice vyhlašuje Spojené království Portugalska, Brazílie a Algarve; vlastně se jedná o reakci na postnapoleonské uspořádání Evropy.

20. března 1816 královna Marie I. Portugalská umírá a je jasné, že Jan se stane králem rozlehlého království. Aby korunovace byla velkolepá a i z důvodu povýšení země v oblasti umění, povolává Jan do Brazílie misi francouzských umělců, malířů a sochařů. Výpravná korunovace se odehraje 6. února 1818, návrhy i realizace jsou převážně v režii francouzských umělců.

16. května vychází dekret o založení města Nova Friburgo se stovkou pozvaných švýcarských rodin na farmu Morro Queimado v provincii Rio de Janeiro. 6. června 1818 je vydán dekret o založení královského muzea. 6. ledna 1819 je uveden v platnost Janův dekret o tom, že dovážené knihy ze zahraničí budou osvobozeny od cla. 22. dubna 1821 ustanovuje Jan dekretem svého syna Pedra princem regentem v Brazílii. 25. dubna na základě dekretu král Jan po 13 letech opouští Brazílii a vrací se do Portugalska.

Na přehledu těchto vybraných dekretů si dokladujeme velkou Janovu činorodost a jeho mnohá záslužná rozhodnutí, která měla pozitivní dopad na celou zemi.

sklářské firmy dokázaly nabídnout to nejlepší, co si světový trh žádal. Exportní domy zakládaly svoje afilace – pobočky v přístavech Portugalska a Španělska a na mnoha jiných místech Evropy. Pro to, aby člověk získal odpovídající všeobecný přehled o chodu trhu se sklem ve sledované době, na přelomu 18. a 19. století, lze využít spis Edmunda Schebeka *Böhmens Glasindustrie und Glashandel*⁷ nebo vynikající práci poskytující náležitý obraz prostředí Severních Čech, oblasti, v níž se „vystěhovalci do Brazílie“, kterým se v disertaci budu věnovat, koncem 19. století narodili, s názvem *Bohemian textiles and glass in eighteenth-century global trade*⁸.

Při sběru materiálu k tématu vystěhovalectví vymezeného období (1800–1900) jsem měl na zřeteli tyto dvě okolnosti: cizinci se při vstupu do země měli prokazovat pasem, přičemž místní povědomí o čemkoli „českém“ bylo mizivé. Obchodník z Čech připlul do Brazílie s rakouským pasem, od roku 1867 pak s pasem země Rakousko-Uhersko. Jelikož o pas žádal dotyčný obchodník na příslušném krajském úřadě, lze předpokládat, že v něm byly přesné údaje o jeho původu a bydlišti. To celní imigrační úředník v Brazíli ale nebyl schopen zaznamenat (zapsat). Kopie pasů z první poloviny 19. století se nedochovaly. Musíme si uvědomit, že počátkem 19. století se „český prvek“ objevoval zastřeně, různé jeho formy jako český jazyk, Čechy a přívlastky „české“ se těžko zpětně hledají, stopy či vazby, jež by alespoň nepřímo vedly na území Českého království, se objevují pouze s vynaloženým velkým úsilím. V první polovině 19. století je hledání složitější o to více, že imigrantů nebo osob přijíždějících z Čech do Brazílie bylo skutečně málo. Prokazatelně jsem pro období let 1800–1850 našel český původ jen u několika málo příjmení. Příslušníci těchto rodin připluli do Brazílie z jednoho kraje, který je dnes součástí Severních Čech. Všichni měli ještě jednu spojitost, jednalo se totiž o obchodníky. Dnešní Liberecký kraj býval centrem obchodu zvláště se sklem a textilem.

⁷ SCHEBEK, Edmund. *Böhmens Glasindustrie und Glashandel: Quellen zu ihrer Geschichte*. Prag: Handels- und Gewerbekammer, 1878. lxiv, 434 s. Schebek zde vyzdvihuje obrovský až globální význam Severních Čech pro tehdejší obchod v oblastech sklářského a textilního průmyslu. V češtině lze k tématu doporučit studii Petra Nového. NOVÝ, Petr. Export českého skla ve století filosofie. Počátky a principy velkoobchodu, obchodní kompanie, osudy. In: *Sklář a keramik*. 2005. Roč. 55, č. 7–8, s. 176–184.

⁸ MÜLLER, Leos a WANNER, Michal. Třetí evropský kongres světové a globální historie. 14.–17. dubna 2011 London: London School of Economics. (Referát). Ve svém příspěvku vyzdvihli Severní Čechy jako koncentrované centrum obchodu s různými komoditami, zvláště se sklem a textilem.

3 Obchodníci z Čech v Brazílii

Na úvod kapitoly uvádím, že některá příjmení se (nejen) v brazilském prostředí opakují vícekrát, poněvadž odpovídají vícečlenným rodinám. Jedná se předně o rodná příjmení Scheiner (dva bratři Franz a Josef), dále Hubert (opět dva bratři Anton a Jakob s rodinami), Bergner (otec se synem) a nakonec Conrad (pravděpodobně sám). Dvě ze zkoumaných rodin se v Brazílii usadily natrvalo, jednalo se vlastně o vystěhování, emigraci, a dvě sledované osoby (obchodníci) se vrátily zpět do Evropy, Rakouska, do Čech.

Začnu s těmi, kteří se vrátili. S určitostí se vlastně vrátila jen jedna osoba, u druhé to zcela nelze ověřit. Ten, který se vrátil, nese jméno Wenzel Bergner. Přicestoval v roce 1817 v doprovodu princezny Leopoldiny se svým synem, připlul tedy služebně jako zaměstnanec rakouské ambasády v Riu de Janeiru v pozici obchodního referenta. (Více o Bergnerovi pojednáno v kapitole 4.7 o výpravě arcivévodkyně Leopoldiny.)

V Národním archivu v Riu de Janeiru je uchován přehled cizinců, tzv. *estrangeiros*, kteří vstoupili přes přístav Rio do Brazílie nebo odtud pak odplouvají. Toto je velmi důležitý zdroj pro hledání obchodníků z Čech. Z originálních, rukou psaných zápisů policejního úředníka v přístavu v Riu vznikly v roce 1963 díky dvěma historikům, Guilhermovi Aulerovi a Josému Honóriovi Rodriguesovi, transkribované (čitelné) seznamy cizinců. Jejich práce v zásadě tvoří základní fond pro orientaci v rámci pohybu cizinců po brazilských přístavech otevřených princem Janem na počátku 19. století. Ze seznamů je patrné, že většina cizinců byli Němci nebo se většinou takto deklarovali, na stranu druhou nelze popřít, že některé přepisy záznamů jsou oproti originálu stručnější.

Současní brazilští autoři, zabývající se výzkumem německého přistěhovalectví do Brazílie nebo obchodními vztahy mezi Brazílií a státy německého spolku v 19. století, se zákonitě k tomuto zdroji ve svých odborných statích odvolávají, např. Andrea Ribeiro Hoffmann, Sylvia Ewel Lenz nebo Pedro Lucas de Araujo⁹. Je to jediný základní zdroj, zároveň však připouštějí, že není úplný a že se nedá spolehnout na to, že všichni cizinci, kteří do země vstoupili nebo ji opustili, byli skutečně zaznamenáni, nebo že tyto záznamy v Národním archivu jednoduše nechybí. Tyto skutečnosti můžeme později dokumentovat na případech čtyř cizinců z Čech.

⁹ DIAS, Marcelo Henrique a ARAÚJO, Girleane Santos. *Ocupação territorial em uma fronteira indígena do sul da Bahia. Una e Olivença em meados do século XIX*. Revista Territórios & Fronteiras, Cuiabá, Vol. 9, N. 1, jan.–jun., 2016.

Při studiu primárních zdrojů tohoto registru v Národním archivu v Riu de Janeiro v roce 2015 jsem našel záznam pouze u příjmení Bergner a Conrad, navíc jenom jednosměrný. Tj. příplutí čtyř lodí patřících doprovodu Leopoldiny, kdy se nejspíš žádné záznamy nepořizovaly, aby se kontrolou neobtěžovali určití pasažéři. Proto není vstup Bergnera a jeho syna do přístavu zaznamenán, máme však alespoň záznam jeho odjezdu. V registru je zapsáno: *Bergner Wenceslau, austriaco (Boemia), parte para Amsterdam 6. abril de 1821*¹⁰. O Bergnerovi tedy víme, že jeho pobyt v Brazílii byl služební a trval čtyři roky. Vidíme, že v záznamu je uvedeno Rakušan a v závorce Čechy. To dokládá, jakým způsobem a zřejmě jakými dokumenty (šlo o formu pasu, ovšem bez fotografie) se dotyčný úředníkovi prokazoval, dle toho on informaci zaznamenal. Bergner přicestoval pracovat obchodní zastoupení Rakouska, ale sám byl z Čech, tak to je to zaznamenáno v závorce. Máme zde i „parte para Amsterdam“ (česky *odplutí směrem Amsterdam*), takže s jistotou víme, že Bergner opouští Brazílii lodí do Evropy do Amsterdamu.

U Josefa Conrada se podařilo najít naopak jen záznam o jeho vstupu do Brazílie, do přístavu v Rio de Janeiro, v záznamu stojí: *Conrad José, Boémia, negociante, 2. 7. 1811 Lisboa*¹¹. Z tohoto záznamu z knih přepisů autorů Aulera a Rodriguese nebylo jednoznačně patrné (transkribovaný zápis je příliš stručný a zcela neodpovídá zápisu originálu), zdali se jedná o příplutí nebo odplutí Conrada do nebo z Brazílie. Vyžádal jsem si tedy záznam originální a ten potvrdil, že se jedná o Conradův vstup do země. Je tam napsáno José Conrad, původem z Čech, svobodný (nečitelné) přijíždějící z Lisabonu, na lodi pana Thiaga (příjmení nečitelné) za účely obchodních jednání zprostředkovaných jeho známým panem Gomesem (další jméno opět nečitelné). Bude bydlet na ulici Pescadores (Rybářů) v domě čp. 24. Předložil pas a podepsal se Jozé Conrad. Zde je tedy přímo uvedeno Čechy, nikoliv Rakousko nebo Německo, což nám potvrzuje, že Conrad byl obchodník z Čech, vybaven platným pasem a že již má v Riu známého obchodního partnera a potřebné styky. Také je důležité, že příplouvá lodí z Lisabonu, pan Thiago, majitel lodí, snad Portugalec (soudě dle portugalského jména Thiago/Tiago, česky Jakub). To nám rovněž dokládá, že již tak brzy, čtyři roky po otevření přístavů, se i naši obchodníci do Brazílie vypravovali.

¹⁰ Národní Archiv Rio de Janeiro. Originál zápisu příplutí lodí. 1811. Registr. Záznam Col. 423, livro 1, fls. 250.

¹¹ Národní Archiv Rio de Janeiro. Originál zápisu příplutí lodí. 1811. Registr. Záznam Col. 370, livro 1, fls. 83v.

3.1 Josef Conrad z Kamenického Šenova

V případě Josefa Conrada se nejspíše jedná o příslušníka významné sklářské rodiny z Kamenického Šenova¹². Konzultoval jsem jeho původ s paní Hanou Slavičkovou¹³, která se v SOkA v Děčíně zabývala místní historií obchodu se sklem, nicméně je značně obtížné určit, o kterého Conrada se jednalo. Praktická otázka také zní, co by bránilo Conradovi, aby se v Brazílii coby rezident usadil, když princ Jan k tomu cizince vlastně vybízel? Nepodařilo se mi zatím nalézt záznam o návratu Conrada zpět do Evropy, dokud tato informace nebude k dispozici, naskýtá se otázka, zdali v Brazílii Conrad nezůstal. Co by ho lákalo zpět do stále válkou zmítané Evropy? Každopádně je třeba se ještě věnovat studiu pramenů v archivech v Brazílii i v ČR, aby se dospělo k bližšímu poznání jeho životní dráhy. Jelikož připlul z Lisabonu, byl jistě členem jedné z několika obchodních kompanií českých sklářů tam založených.

3.2 Rodina Hubertova ze Skalice u České Lípy

Následující část je věnována dvěma rodinám, které do Brazílie přicestovaly z prokazatelně českého prostředí a v místě se úspěšně usídlily natrvalo. Můžeme tedy použít termín, že se tam natrvalo vystěhovaly, emigrovaly. Jedná se konkrétně o bratry Antona a Jacoba Hubertovi, kteří se usadili v severovýchodní části země, ve státě Bahia, a (v další kapitole 3.3) o bratry Franze a Josefa Scheinerovi, kteří již zůstali v jihovýchodní části Brazílie, v Riu de Janieru.

Příběh rodiny Hubert jsem našel před čtyřmi lety ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích¹⁴. Jedná se o poměrně obsáhlou agendu vedenou k vyřizování žádosti Augustina Huberta o vystěhování do Brazílie, vše je vedeno v rukopisu v německém jazyce. Za pomoci přepisu do strojopisu a překladu do češtiny od Marie Nedomlelové a po konzultaci sklářské terminologie s Manfredem Rimplerem, odborníkem na historii sklářství v SRN, mohu předložit následující interpretaci žádosti Augustina Huberta a z ní vyplývající životní příběh celé rozvětvené rodiny. Pro přehlednost uvádím korespondenci chronologicky.

Dne 22. května 1822 podává Augustin Hubert prostřednictvím panství, k němuž domovskými přísluší, svoji žádost o vystěhování do Brazílie, resp. cestě do Bahie. Augustin

¹² Srov. PALME, Harry. Kamenický Šenov a jeho starý hřbitov. 2018. S. 57.

¹³ Mj. autorkou knihy *Zmizelé Čechy – Děčín* (2005) a dalších tištěných průvodců po Děčínku.

¹⁴ SOA Litoměřice. Krajský úřad Litoměřice I. (1605–1850), karton č. 1095, sign. Publ. 34, č. 106. Spis Augustina Huberta ze Skalice u České Lípy. 1822. 12 listů.

Hubert žije v obci Skalice u České Lípy (německy Langenau) a obec je součástí panství Horní Libchava. Jeho žádost je postoupena Krajskému úřadu v Litoměřicích, s tím, že se předpokládá její schválení či zamítnutí až u nejvyššího zemského úřadu v Praze. Žádost nese název *Zemský souhlas k cestě do řečené Bahie, včetně manželky a 9 dětí*. Žádost Augustin zdůvodňuje těmito body: 1. Bratři Anton a Jakob jsou tam již etablovaní, mají tam obchod se sklem. 2. Žadatel jako vlastník ¼ lánového hospodářství má problémy doma uživit sebe a svoji rodinu. 3. Uvádí, že až si polepší, hodlá se opět vrátit do vlasti, kde vládne rakouský císař. 4. Že je u sklářů a obchodníků se sklem běžným zvykem, že vydají za moře a žijí dlouho mimo domov, ale že se sem vždy rádi na stáří opět vrací. 5. ¼ lánového hospodářství žadatele má hodnotu asi 2 000 zlatých, vázne na něm dluh 1 500 zlatých, zbývá 500 zlatých na vycestování a emigraci. 6. Chtěl by zavítat do země, kde vládne dcera nejvyššího německého a rakouského císaře jako regentka.

Když se podíváme na téměř 200 let starou žádost Augustina Huberta dnešními očima, můžeme shledat to, co je většinou společné všem žádostem nyní i v minulosti, tj. přejeme si, aby naší žádosti bylo vyhověno, a s tímto cílem se snažíme žádost formulovat. Žádost vyznívá ujišťujícím způsobem, že Augustin rozhodně nechce natrvalo odejít z Čech, ale že se chce v budoucnu opět vrátit a v původní své vlasti dožít. Zároveň si jeho argumenty či vysvětlení protiřečí. Svou žádost nepojmenovává jako žádost o emigraci, nýbrž pouze jako žádost k vycestování s rodinou. Mohli bychom se domnívat, že v podstatě žádá jen o pas, aby mohl vycestovat, to by odpovídalo meritů věci i praktickému řešení problému. Pas by mu mohl být vystaven například na tři roky a mohly by v něm být zapsány manželka i všechny jeho děti. Jak upřímně Augustin myslel, že se chce vrátit zpět do Čech, můžeme jen odhadovat. Technicky vzato (dle případů hromadného vystěhování do Brazílie o půl století později) víme, že k vystěhování ze země (emigraci) byl standardně vystavován pas, v zásadě stejný pas jako pas vystavovaný k cestování za obchodními účely. Pro Augustina nebylo takřka možné, aby odešel ze země tajně, vzhledem k početnosti jeho rodiny a vyřizování záležitostí s prodejem hospodářství. Každopádně podáním své žádosti spustil úřední proces téměř půlročního vyřizování.

Již 1. června 1822 je správci panství v Horní Libchavě doručena výzva, aby podal okresnímu úřadu v Litoměřicích hlášení: „Ve které době a s jakým povolením Jakob Hubert vycestoval do Bahie? Následující měsíc, 6. července 1822, se doručuje vedení panství Sloup výzva a v ní se nařizuje, aby do 18. července t. r. bylo sděleno: „S jakým povolením odešel Anton Hubert do Bahie?“ 22. července 1822 je doručeno na panství v Horní Libchavě

oznámení okresního úřadu v Litoměřicích, že „řízení jeho (Augustina Huberta, pozn. autora) žádosti může být zahájeno jen poté, co doloží potvrzení o přijetí od brazilské vlády“. Z tohoto oznámení je patrné, že vyřizování žádosti je posuzováno už jako trvalé vystěhování. 26. července reaguje rychtář v Polevsku, že nechá předvolat Jakoba Huberta (je již známo, že bratr Jakob domovsky přísluší k obci Polevsko). Zároveň je k témuž dni okresním úřadem doručena mýtné stanici v Novém Boru žádost, aby stanice sdělila: „S jakým povolením občan Anton Hubert odjel do brazilské Bahie (je totiž již vypátráno, že Anton Hubert bydlel v Novém Boru)? Z mýtné stanice přichází odpověď 22. srpna 1822, že Anton Hubert se zdržuje v Brazílii neoprávněně, jelikož mu 26. května 1807 sice byl vystaven na tři roky cestovní pas, ale do portugalského Porta a s dobou platnosti do 26. května 1810. Úřad tímto žádá o jeho předvolání. Současně k dotazu, jak odešel do Brazílie Jakob Hubert, úřad uvádí: „Jakob Hubert, pravděpodobně v červnu 1819, poté co prodal svůj dům v Polevsku, odešel bez povolení. Je třeba přistoupit k předvolání Jakoba Huberta a jeho manželky Therezie a dětí Franze, Theresie a Rosalie“.

9. září 1822 se objevuje v komunikaci mezi úřady zpráva, že Anton Hubert nepožádal v roce 1810 o prodloužení pasu, a tak se nařizuje jeho předvolání, včetně jeho dvou dcer Therezie a Marianne. Nakonec 3. října a 2. listopadu zřejmě nejvyšší zemský úřad, gubernátor, se dle dekretu č. 47868 zajímá o to, aby mu úřad v Novém Boru ještě dodatečně sdělil, zda dcery Antona Huberta, Theresie a Marianne, vycestovaly již se svým otcem, zda byly uvedeny v jeho pasu, anebo odešly jiným způsobem. Níže uvádím ukázkou Hubertovy žádosti:

1/ Jeho bratr, Anton Hubert, je etablovaný (usazený) v Bahii jako obchodník se sklem, druhý bratr Jacob dělá v obchodě pomocníka, coby příbuzný. Oba jsou tak dobře finančně zajištěni, že jsou schopni žadatele podporovat. Touha po setkání s příbuznými v cizině, která je v celé rodině tak zřejmá, je počátečním impulsem, jakož i

2/ ta okolnost, že žadatel je nemajetný a na svém čtvrtlánovém hospodářství č. 141 ve Skalici u České Lípy, panství Horní Libchava, zcela viditelně, při nedostatku potravy a mnohostranného strádání, sotva uhájí svoji existenci. I tato fakta hovoří pro udělení povolení k cestě.

3/ Každý, kdo se narodil a žije jako poddaný pod shovívavým žezlem veleslavného majestátu Císaře Rakouského, si zcela jistě přeje vrátit se do vlasti. Žije v naději, že se po dosažení svého cíle, tj. zajištění lepšího bydlení a zaopatření, může vrátit, že i vzdálený své rodné zemi jí může být užitečný. I proto žadatel věří, že může očekávat vyhovění své prosby.

4/ *Veškeré zkušenosti potvrzují, že od nepaměti obyvatelé panství Sloup, Horní Libchavy, Kamenice a města Nový Bor obchodující s českým sklem, se žádnému strádání ani nebezpečí při cestě k moři nevyhýbali. Všude se cítili vázáni ke své zemi a velice vzácně ji opuštěli natrvalo. Cítili, že se musí vrátit, aby si v nadcházejícím stáří mohli užít plody svého úsilí a péle, jak je běžným zvykem mezi ostatními spoluobčany v obci tohoto panství.*

5/ *Kromě výtěžku (výnosu) jeho čtvrtlánového hospodářství, které je ceněno cca na 2 000 zlatých rakouské měny a na kterém vázne dluh cca 1 500 zlatých, nemá žadatel žádný majetek, který by si mohl do ciziny vzít. Takže v případě prodeje této nemovitosti by mohl být zbytek použit na poplatek za vycestování a emigraci.*

6/ *I v případě, že žadatel, který již dříve podnikl četné cesty jako sluha obchodu se sklem, se znovu vydá na těžkou cestu, aby zavítal tam, kde vládne dcera nejvyššího německého a rakouského císaře jako regentka,*

7/ *přece po všechen čas žije s myšlenkou, že on sám, včetně jeho tamních příbuzných se rádi vrátí sem, do své vlasti, za lepších poměrů.*

Podepsaný proto prosí pro sebe i svoji rodinu o nejvyšší zemský souhlas k cestě do ciziny, a sice o laskavou podporu ve prospěch emigrační cesty do Bahie.

Skalice u České Lípy panství Horní Libchava

22. května 1822

Augustin Hubert

Na závěr uvádím důležité vyjádření úřadu panství v Horní Libchavě, kam poddaný Augustin Hubert správně spadal. Vyjádření k předchozímu sdělení o přesídlení:

Velectěný císařský a královský krajský úřad

Na základě vznesené prosby vesnice Skalice u České Lípy poddaného Augustina Huberta obdržené dne 10. června 1822 pod č.j. 4332 dává níže podepsaný úřad toto vyjádření.

1. Jestliže se údaje žadatele zakládají na pravdě, jsou zdejšímu úřadu zcela neznámé. Podle všeobecných zpráv měl jeho bratr, Anton Hubert, obchodník se sklem, usazený v Brazílii, koupit od tamní vlády 100 mil kvadrátů zatím neobděláné půdy a pozvat své příbuzné, aby se přistěhovali a tam usídlili.

2. *Hospodářství skalického čtvrtsedláka sestává z domu č.p. 141, 11 jiter, 389[□] sáhů zemědělské půdy a ze 3 jiter¹⁵ a 1419[□] sáhů luk a zahrad, které sice bídňě, ale přesto mohou poskytnout obživu.*

3. *Jestliže má žadatel v úmyslu přesídlit do Brazílie s celou rodinou, pak nemůže v žádném případě pomýšlet na návrat, neboť se svého sedláctví vzdal. Aby se jeho majetek udržel obhospodařovatelným, musí se obsadit.*

4. *Poznámka uvedená v § 4 prosby je daleko od věci a týká se pouze obchodníků, kteří měli tu výhodu a zisk, že mohli podniknout tak daleké cesty a za příznivých okolností se vrátit do své vlasti. Žadatelův důvod k přesídlení tomu neodpovídá, neboť on i jeho rodina hodlají odcestovat a usadit se v Brazílii.*

5. *Záruka na toto (žadatelovo) hospodářství včetně záruky týkající se jeho syna Josefa, který odešel do Královce jako obchodní příručí, činí pouze 300 zlatých jako jistina (kauce) při 600 zlatých na ostatní nedoplatky a osvobození nebo ubytování (zde smysl není jasný, pozn. PP).*

6. *Cesty podniknuté žadatelem v předchozích letech jsou domovskému úřadu neznámé, rovněž tak způsob jeho posledního návratu s rodinou. S ohledem na dosavadní komunikaci*

7. *se na závěr poznamenává, že jak Anton, tak i Jakob Hubert byli poddanými panství Sloup a o jejich přesídlení není zde nic známo.*

Horní Libchava 1. července 1822

Joseph Richter

Ředitel

Z vyjádření vrchnostenského úřadu z 1. července jasně vyplývá, že úřad v Horní Libchavě se k žádosti svého poddaného staví negativně. Vyvrací většinu důvodů žadatele pro vycestování, především jeho úmysl se vrátit do země. Také uvádí novou skutečnost, kterou žadatel sám neuvedl, totiž, že jeho bratr Anton koupil od brazilské vlády rozsáhlé pozemky. Nemám vysvětlení, jakou jednotku kvadrátní míle tehdy brali úředníci v úvahu, jelikož 100 mil čtverečních je rozloha absurdní, převodem jsem dospěl k výměře 259 km², což odpovídá 25 900 ha půdy. Zde je velká nejasnost, resp. velký omyl. Realistický odhad je, že Anton mohl v Bahii výhodně koupit stovky hektarů půdy, například 100–300 nebo dokonce 500, což

¹⁵ K měrným jednotkám: 1 jitro = 5754 m², 1 sáh = 3,59665 m².

v poměrech českých zemí té doby by pro něj bylo prakticky nemožné. Nad touto informací tedy zůstává otazník, resp. kolik půdy rodina Hubert v Bahii skutečně zakoupila.

Výše uvedené informace z archivu jsem několikrát prozkoumával a učinil shrnutí: V květnu roku 1822 roku žádá příslušný krajský úřad občan obce Skalice u České Lípy, Augustin Hubert, aby mu bylo povoleno vystěhovat se s celou rodinou, manželkou a devíti dětmi do Brazílie, konkrétně do provincie Bahia. Jako důvody uvádí pozvání svých dvou bratrů, kteří jsou tam již velmi dobře etablovaní. Nejstarší bratr Anton měl v Bahii obchod se sklem, kde mu pomáhá jeho mladší bratr Jacob. Jelikož chce žadatel se svojí žádostí uspět, formuluje ji přirozeně zdvořile a navíc zde zmiňuje skutečnosti, které se domnívá, že by mu zřejmě mohly pomoci v kladném vyřízení jeho žádosti. Uvádí, že v Brazílii vládne jako regentka dcera rakouského císaře. To skutečně v jistém období překotných a vypjatých událostí roku 1822 platilo, když Pedro opustil Rio a vydal se na svoji cestu do São Paula, ustanovil svoji manželku, Marii Leopoldinu v Riu jako regentku. Dále se snaží Augustin Hubert přesvědčit úřady, že se hodlá do své rodné země na stáří vrátit jako mnoho dalších občanů Skalice, úřady mu však zjevně nevěří. Naopak jeho žádost vyvolává prošetřování toho, jak se jeho bratři Anton a Jakob do Brazílie s rodinami dostali. Vyjde najevo, že oba bratři jsou v Brazílii bez povolení a úřady o okolnostech jejich odchodu ani neví. Dokonce se vyžaduje jejich předvolání i s rodinami k místním úřadům. V závěrečné zprávě krajského úřadu je vyslovena velká pochybnost o tom, že by se dotyčný žadatel, pokud by mu bylo vyhověno ve věci povolení odchodu do Brazílie, někdy vrátil zpět do vlasti. Po vyhodnocení všech informací, třebaže závěrečný verdikt k žádosti v archivní složce chybí, jsem téměř s jistotou předpokládal, že Augustinovi Hubertovi v jeho žádosti nebylo vyhověno a do Brazílie s rodinou neodešel. Zároveň bylo zřejmé, že oba bratři Anton i Jacob v Bahii zůstali, neuposlechli výzvy úřadů a do Čech se nevrátili. Lze i vyvozovat závěr, že vzhledem ke vzdálenosti Čechy Bahia a celkové neochotě na všech stranách, že tím celá záležitost byla ukončena a žádná obsílka do Bahie ani odeslána nebyla.

Životní trajektorie bratrů Hubertových jsem dokládal postupně, následovně a těmito způsoby a prostředky: Nález ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích v roce 2014 byla samozřejmě věc prvotní a zásadní, ale naskytla se otázka, kde přesně stopy rodin Hubertových hledat? Bylo uvedeno místo Bahia, ale to je velký stát. V roce 2015, když jsem měl možnost semestrálního pobytu na USP, vydal jsem se tedy do Bahie, nejdříve jejího hlavního města Salvadoru. Dalo se předpokládat, že jedině tam ve velkém městě by Anton Hubert měl prosperující obchod se sklem, kde mu bratr Jacob pomáhá. V souvislosti se sklem

jsem žádnou firmu ani jméno Hubert nikde zmíněné nenašel. Pátral jsem v Biblioteca Nacional de España a v Arquivo Público do Estado da Bahia. V tomto státním archivu jsem nakonec našel zmínku, že Dona Rosalia Hubert Fuchs vlastní půdu ve městě Una. Bylo to překvapivé zjištění, jelikož Una se nachází vzdušnou čarou 370 km jižně od hlavního města státu Bahie Salvadoru. Očekával jsem, že stopy rodiny odhalím poblíž samotného Salvadoru, jelikož vzdálenosti v Brazílii jsou obrovské a srovnávat je se vzdálenostmi v Česku ani nelze. Je značně pravděpodobné, že v době, kdy se Hubertovi v Uně¹⁶ ve státě Bahia usazovali, fungovala při pobřeží lodní dopravní spojení mezi přístavními městy Salvador, Ilheus, Una, Porto Seguro a Caravelas.

Poblíž Uny, v městě, které se nazývá Itabuna, jsem se setkal na zdejší Universidade Estadual de Santa Cruz s prof. Marcelem Henrique Diasem, který mně poskytl v roce 2015 skicu svojí studie, kterou v následném roce 2016 jako spoluautor publikoval, a to o prvních kolonistech a majitelích půdy v Uně v letech 1857–1860 a kde jsou jména rodiny Hubert v příložené tabulce jasně uvedena¹⁷.

V tabulce, která zachycuje jména 106 majitelů půdy, je příjmení Hubert uvedeno šestkrát. V záznamu¹⁸ je uvedeno, jak aktuální majitel půdy získal a k jakému účelu půda sloužila. Z této práce autorů Dias a Araújo se dozvídáme cenné a zajímavé informace k přítomnosti rodiny Hubert v Bahii, přesně v sídle v kolonii Una. Dozvídáme se, že několik žen, rozených jako Hubert, je již provdaných, ale naštěstí je zachováno v jejich celém znění jména i jejich dívčí jméno, jak je v Brazílii dodnes zvykem. Také je zřejmé, že nemalý majetek byl u řady příslušníků rodiny Hubert nabyt formou dědictví po otci. Většinou se jedná o půdu využívanou pravděpodobně pro zemědělské účely, v řadě případů se na půdě nachází obytný dům. Prof. M. H. Dias, než jsem se objevil, neznal přesný původ cizinců

¹⁶ Do Uny jsem se vydal autobusem. Bádání po rodině Hubert v archivech nebylo úspěšné, zato se mi naskytla možnost ověřit skromné informace o rodině Fuchs. Tento rod je jedním z nejstarších rodů historicky zde usazených a doložitelných, zároveň patří k rodům váženým a významným, dodnes navíc celkem rozvětveným. Předkové Fuchsů mj. bývali starosty města. Původ rodu není příslušníkům dnešních Fuchsů zcela znám, nemají ani povědomí o tom, že jejich předek Joao Fuchs se oženil s Rosálií Hubertovou.

¹⁷ DIAS, Marcelo Henrique a ARAÚJO, Girleane Santos. 2016. S. 225n, 228, 230.

¹⁸ V tabulce *Registros Paroquiais de Terras da capela de Santo Antonio da Barra de Una, filial da freguesia de Olivença (Bahia), 1857–60* je uvedeno 106 majitelů půdy z registru katastru majitelů nemovitostí, jejichž zdrojem byly církevní záznamy. V tabulce se opakuje příjmení Hubert.

Hubert a Fuchs ani přesnou podobu jejich příjmení. Ve starých zápisech byla příjmení¹⁹ někdy nepatrně, třeba jen koncovkou změněna, ale křestní jména jsou většinou naprosto přesně zachována. Jedná se tedy o tato jména v plném znění, kde se jméno Hubert objevuje: Thereza Huberta Affonço, Dona Rosalia Hubert Fuchs, (casal F. Huberta), Mariana Hubert, Tereza Hubert e seu marido A. F. Moreira, Pedro Alexandre Hubert.

Tento přehled z roku 1857–1860 nám umožňuje výtečné porovnání s údaji, které se vyskytují v procesu řešení žádosti Augustina Huberta o vystěhování za bratry do Bahie z roku 1822, tedy o 35 let čili jednu generaci dříve. Z archivu v Čechách jsme se dozvěděli tyto skutečnosti: Anton Hubert odešel do Brazílie s dvěma dcerami Theresií a Marianne, manželka se zde neuvádí. Nabízí se otázka, jestli Anton již nebyl vdovec? Naposledy je o Antonovi známo, že měl platný pas vystavený na tři roky, pro cestu do Porta v Portugalsku, roku 1807, tedy s platností končící v roce 1810. Od té doby o něm není nic známo. Jelikož bratr Augustin uvádí, že Anton má v Bahii zavedený obchod se sklem a všeobecně se odvolává na život obchodníků se sklem, předpokládal jsem, že jméno by se mohlo ve sklářské branži té doby objevit. V pátrání jsem se uchýlil ke knize (k tomu účelu nejpovolanější), z níž jsem mnoho čerpal a kterou zmiňuji již v úvodu této kapitoly, od Edmunda Schebeka.²⁰ Schebek zde uvádí dopis, který je datován rokem 1805 a je adresován Františkovi I. Rakouskému (císaři Františkovi II.)²¹, užívajícimu v té době titul římského i rakouského císaře současně. Dopis se

¹⁹ Srov. DIAS, Marcelo Henrique a ARAÚJO, Girleane Santos. 2016. S. 225n, 228, 230. Údaje o jménech z tabulky; zvýraznil PP:

39 48 **Thereza Huberta Affonço** Pontal da barra. Rua da Capela Posse / Terreno com casa de residência com 54bt;

45 103 **Dona Rosalia Hubert Fuchs** e o filho João David Fuchs. Rio Cachoeira / Senhores e possuidores de uma herança do marido / Porção de terras com 125bt x 1500.

49 53 Antonio Nunes da Silva Junior por seus pupilos Isabel e Manoel João Afonço / Rio Cachoeira (margem norte) / Posse em comum por herança (**casal F. Huberta**) / Dois quinhões de terras em sesmaria;

50 30 **Mariana Hubert** Rio Cachoeira (até o braço do sul do rio Maruim) / Herança, posse em comum por herança de seu pai / Parte de terras em samaria;

55 108 Antonio Diogo de Souza Margem do Rio Maruim / Posse obtida por compra a **Tereza Hubert e seu marido A. F. Moreira** / Sorte de terras;

101 61 **Pedro Alexandre Hubert** Ribeirão Salobro Pedaco de terras.

²⁰ SCHEBEK, Edmund. 1878. S. 383–400.

²¹ Když Napoleon neúprosně postupoval Evropou, nechal se František (1768–1835) prohlásit rakouským císařem, získal tak zcela nový titul nové monarchie. Na návštěvě Nového Boru v říjnu roku 1804 se už jako František I. Rakouský honosil již tituly císař římský a první císař rakouský, německý a uherský král, král český, markrabě moravský. Dopis sklářů z roku 1805 byl také nadepsán dle protokolu všemi těmito tituly.

odvolává na návštěvu císaře a českého krále a císařovny a královny (matky Leopoldiny) Marie Terezie dne 17. a 18. října 1804 v Novém Boru a ve Sloupu v Čechách. Obsah dopisu volně navazuje na tuto návštěvu a využívá jí k přednesení prosby císaři. Žádost se týká tří bodů: 1. aby dovoz důležité suroviny pro výrobu skla, potaše, byl osvobozen od cla; 2. aby u obchodníků se sklem a plátnem bylo obnoveno nařízení, že nebudou rekrutováni do armády, jak tomu bývalo v minulosti, a aby se mohli věnovat obchodním záležitostem, které přinášejí nemalé zisky a zaměstnanost; 3. aby si mohli obchodníci dovážet domů přiměřené množství vína, kterému jsou uvyklí, za mírné celní poplatky, jelikož od mládí pobývají na svých obchodních zastoupeních v jižních zemích. Pod dopisem je podepsáno 48 firem obchodujících se sklem (případně se sklem i plátnem), majících své pobočky prakticky ve všech různých koutech světa (nejvíce v Evropě na Iberském poloostrově), a jmenovitě uvedeno 156 konkrétních jmen obchodníků. Nemusí to být všichni, ale je zřejmé, že je to drtivá většina těch nejvýznamnějších své doby.

Pro nás je důležité, že mezi těmito firmami figuruje také firma Josef Hanel a Comp., kde je mezi šesti společníky uveden Anton Hubert. Jako další společníky dokument uvádí jména: Josef Vincenz Bretschneider, Johann Franz Grosmann, Franz Holzzel, Daniel Herbst a Franz Hanel. U firmy se uvádí, že má své obchodní domy pro obchod se sklem a plátnem v Lisabonu a Portu. Dopis tak dokládá, že A. Hubert patřil na přelomu let 1804–1805 mezi obchodníky se sklem, dokonce byl společníkem jedné ze 48 jmenovaných firem, přičemž tato firma měla své pobočky v portugalských městech Lisabonu a Portu.

Je možné, že Anton Hubert byl přítomen návštěvě císaře a císařovny v Novém Boru? Mohl následně vlastní rukou podepsat výše zmíněný dopis? Mohl ale být po celou dobu například v Portu? Zde jsme v rovině domněnek, odpovědi na takové otázky v archivech ani muzeích nenajdeme. S jistotou víme, že za účelem vycestování do Porta mu byl vystaven na tři roky pas v roce 1807. Nelze přesně určit, kdy se Anton Hubert přestěhoval s dcerami do brazilské Bahie, logicky se nabízí období ohraničené dobou platnosti jeho pasu (do 26. května 1810), po tomto datu by měl Anton bez platného cestovního dokladu zbytečné problémy. Zcela jasné nejsou ani záležitosti okolo Antonových dcer. Možná vycestoval coby vdovec, jenž se musel o dcery nějak postarat, a proto si je nechal sám vepsat do svého pasu při cestě na obchodní pobočku firmy v roce 1807. Je však možná i eventualita, že s ním cestovaly tak říkajíc načerno. Také víme, že Anton se svými dcerami přivítal v roce 1819 v Bahii bratra (a strýce) s celou jeho rodinou. Bratr Jakob, na rozdíl od Antona Huberta, zřejmě vycestoval s celou rodinou bez povolení, i takové případy byly možné, dokumenty

potvrzující jeho odjezd nebyly nikde nalezeny. Peníze z prodeje domu v Polevsku a jistě rady bratra Antona mu mohly být nápomocny. Obchodníci zvyklí cestovat si uměli poradit, Jakob neměl tak početnou rodinu jako Augustin, tudíž nemusel vzbuzovat případný zájem úřadů. Vydal se do Bahie s manželkou Theresií a třemi dětmi, synem Franzem a dcerami Theresií a Rosálií.

Nyní je možné porovnat údaje o všech zmiňovaných osobách obou rodin Hubertových, jež odešly z Čech v rozmezí let 1807–1819, a těmi, jež jsou majiteli pozemků v Uně v roce 1860, tedy o 40–50 let později. Jednou z majitelek půdy je Mariana Hubert, která půdu zdělila po svém otci, mohla to být táž Mariana, která odešla jako dospívající dívka s otcem Antonem Hubertem. Dále zde jsou přítomny dvě Theresie, což velmi dobře koresponduje s výchozími informacemi z Čech. Dceru Theresii měli oba bratři, jak Anton, tak Jakob. V letech 1857–1860 jsou majitelkami pozemků Theresa Hubert(a) Afonso a Thereza Hubert se svým manželem A. F. Moreirou. Druhá z dcer Antona Huberta Rosalie je zde zapsaná jako vážená starší paní s titulem Dona Rosalia Hubert Fuchs, neboli souhlasí s již zmiňovanou Rosálií, jejíž nacionále jsem zkoumal v Archivu v Salvadoru v Uně. V dokumentu se dále vyskytuje jméno Casal F. Huberta. Mohlo by jít o manželský pár a pod iniciálou F. by se mohlo skrývat jméno syna Jacoba Huberta, Franz Hubert. Jediné jméno, které je tu nové a neznámé, je Pedro Alexandre Hubert. Ten se mohl narodit jednomu z bratrů až v Brazílii?²²

Zvláštní, smutný stín na osudy rodiny Hubertových v Uně vrhá zpráva, kterou zapsal do *Kroniky obce Skalice (Langenau) se Svobodnou Vsí (Josefsdorf)*²³ tehdejší kronikář:

Vražda v cizině²⁴

²² V matrikách je možné najít záznamy o narození všech tří bratrů a dále údaje o některých jejich dětech. Skeny matričních knih (jednotlivých listů) jsou uvedeny v přílohové části disertace. Data narození jsou důležitá pro přesnější usazení návazných informací v čase a době, zároveň pro přesnější popis osudů sledovaných osob. Anton Hubert se narodil 17. srpna 1756 ve Skalici u České Lípy, Jacob se narodil 2. května 1763 ve Skalici u České Lípy, Augustin 22. června 1765 ve Skalici. Dcera Theresie, celým jménem Maria Theresia, se narodila Antonovi Hubertovi a jeho ženě Theresii Rautenstrauch 15. ledna 1801.

²³ Novodobé vydání německého originálu *Kroniky obce Skalice (Langenau) se Svobodnou Vsí (Josefsdorf)* (Jena, 2000) uspořádal dr. Gerald Schicht, překlad Irena Kozáková ze Skalice u České Lípy. Toto znění kroniky bylo původně určeno hlavně odsunutým obyvatelům (německy hovořícím) ze Skalice a nedaleké Svobodné Vsi, rovněž však všem občanům dosídleným, novým. Dvojdílný přepis vychází ze čtyřsvazkové pamětní knihy s mapami a sbírkou fotografií, autory zápisů byli starosta Rudolf Hantschel, učitel Josef Richter (do roku 1929) a Franz Gürtler (snad do roku 1943).

Kolem roku 1780 žila na selské usedlosti č. 141 rodina Hubertova. Měli dva syny Antona a Jakoba. Anton žil již několik let v Portugalsku jako obchodník firmy Hanel a Comp., která měla filiálku v Lisabonu a Oporto. Jakob vlastnil v Schönfeldu (Krásné Pole) u Arnultovic bělidlo, které po čilé korespondenci s bratrem a na jeho radu, prodal. Nyní se odstěhoval za bratrem do Portugalska.

Z Portugalska odjeli oba bratři s rodinami lodí do Ameriky. Na ostrově Unna v Tichém oceánu, nedaleko jihoamerického pobřeží, zakoupili obrovský pozemek a žili tam z bohatých výnosů z plantáží. Mnoho let nebylo o nich nic slyšet. Ale jednoho dne došla do vlasti zpráva, že bratři Hubetovi byli i se svými rodinami ostrovany zabiti a jejich osady zničeny.

/.../

Jeden z Hubertových příbuzných byl v Boru drožkařem a paní Werner žila ve Sloupu. Jeden bratr Hubertových, sedlák ve Skalici, se dožil 84 let a zanechal 4 syny a jednu dceru. Dva synové, Anton a Augustin, žili ve Skalici, kde také zemřeli. Druzí dva synové, Joseph a Jakob, vlastnili ve Španělsku obchod a tam také zemřeli. Rodiny synů vymřeli, ale děti dcery Rosalie, která se provdala za starostu, žily ve zdejším kraji.

Vycházejíc z mnoha informací uvedených v této zprávě, která někdy zhruba ve druhé polovině 19. století dorazila do Skalice, evokuje zpráva na první pohled zaručený a pravdivý obsah, přestože byla v některých ohledech zkreslena, než byla zapsána kronikářem do kroniky. Škoda, že pisatel neuvádí rok ani žádné další události, podle nichž by šlo přibližně určit dataci, kdy se neštěstí rodině Hubert v Brazílii přihodilo. Nicméně zpráva zmiňuje fakta, která máme ověřena: ve zprávě se výslovně uvádí místo Unna (Una) i jména obou bratrů. Také to, že Anton byl společníkem firmy Hanel a Comp. s filiálkami v Lisabonu a Oportu (Portu). Dokonce zápis přináší novou informaci, že na doporučení staršího bratra prodal Jakob své bělidlo v osadě Klučky poblíž Polevska. Z toho zjišťujeme, že Jakob podnikal určitě v oblasti obchodu s plátnem, zřejmě s obojím, sklo i plátno byly dvě prodejní propojené komodity. Je zde rovněž uvedeno, že bratři odpluli do Ameriky společně lodí z Portugalska a že tam zakoupili obrovský pozemek, který jim přinášel velké výnosy. Vlastnictví velkých pozemků je doloženo. Časové údaje ovšem nekorespondují.

²⁴ Kronika, jak ji prezentuje obec Skalice u České Lípy, se sestává ze dvou dílů. Informace o rodině Hubertových žijících v Brazílii a jejich životní osudy přibližuje díl druhý, v českém překladu v tomto doslovném znění.

Domnívám se, že z přesnějších archivních pramenů vyplývá, že Anton odplul do Bahie dříve než Jakob, bratra pozval, že byl v Bahii sám s dcerami dobře usazený. Každopádně je doloženo, že tito bratři, již pocházeli ze sklářského prostředí, zkušenými obchodníci, se do Brazílie i s rodinami vystěhovali a dobře se tam etablovali a založili tam nové rodiny. Zdá se, že stihl nepříznivý osud, jak se píše v kronice Obce Skalice, čeká na objasnění na brazilské straně. Pro účel této výzkumné práce by bylo přínosné zjistit jakým způsobem a za jakých cenových podmínek se Anton Hubert dostal k pozemkům v Uně, místě téměř 400 km vzdáleného od Salvadoru. To by možná vysvětlilo celkový systém prodeje půdy cizincům na základě dekretů prince, později krále Jana. Anton Hubert vlastnil velké pozemky půdy ještě v roce 1819, kdy se za ním přistěhoval jeho bratr Jakob, ještě za období vlády krále Jana a jeho mnoha opatření směřujících k osídlení země Evropany, zejména Němci a Švýcary. Regulaci prodeje pozemků cizincům rezidentům v Brazílii vymezoval právní institut skrz dekret o tzv. *sesmariích*. Nabízí se otázka, zda Anton Hubert o této lákavé nabídce věděl a posléze jí využil. Řekl bych, že ano.

Anton byl pravděpodobně od 12 let (jako ostatní chlapci ze sklářských obchodnických rodin) poslán na vyučení na faktorii do Portugalska, portugalsčinu vedle svého mateřského jazyka, zřejmě němčiny, perfektně ovládal. V době, kdy princ Jan se svou matkou královnou Marií a celým dvorem odplouval na podzim roku 1807 z Lisabonu, nacházel se Anton, je dost pravděpodobné, že i s oběma dcerami, již od května se svým platným pasem v Portu. Měl perfektní přehled, co se děje a bude dít a jaké zprávy pak z Brazílie od prince regenta přicházely. Mohl klidně vyslyšet výzvy prince a po vyhlášení jeho dekretů jednoduše v roce 1808 odplout z Porta přímo do Salvadoru. Mohl si nechat vyplatit svůj podíl z firmy, aby na počátky brazilského podnikání měl určitý kapitál. Rovněž by bylo zajímavé zjistit, jakou firmu se sklem měl Anton v Bahii? To a mnohé další čeká na odhalení. Domluvili jsme se s prof. Marcelem, že na tomto bádání budeme spolu nadále pokračovat.

3.3 Bratři Scheinerovi z Horní Libchavy

Druhá významná rodina jsou bratři Franz a Josef Scheinerovi. Původ obou bratrů z Čech, konkrétně z Horní Libchavy, dokládá zakládací listina spolku Clube Sociedade Germania (Společenství Němců), kde je u jejich jmen uvedeno Ober Liebich, Bohmen. Clube Sociedade Germania existuje v Riu de Janeiro dodnes a byl založen již v roce 1821. Starší z obou bratrů Franz Scheiner byl iniciátorem.

Bratři Scheinerové pocházeli prakticky ze stejné oblasti jako bratři Hubertovi, Skalice u České Lípy a Horní Libchava jsou sousední obce, vzdálené od sebe 5 km. Franz Scheiner se stal v Brazílii spoluzakladatelem firmu společně s Angličanem Georgem Brittainem. Byla to jedna z nejvlivnějších firem, která se objevuje u všech důležitých brazilských obchodních transakcí. Dokladem toho zde uvádím na ukázkou tři dopisy, kde se Scheiner objevuje. Autorství prvního dopisu²⁵ patří císařovně Doně Leopoldině, jako adresát je uveden Anton Georg Schäffer²⁶:

Vážený Schäffře!

Velice mne potěšil Váš dopis, který mi od Vás přivezl Lins. Císař je nanejvýš spokojen s vojáky, a koně mu udělaly mimořádnou radost. Za dva dny, co tu jsou, se na ně byl podívat snad stokrát, a kdyby mu to Kloss nevymluvil, byl by si na nich vyjel.

Kloss je teď jeho velkým favoritem, dostává mzdu 40 000 reis²⁷ a bydlení zdarma. Kvůli důstojníkům nemějte starosti, jen nebudou moci být přiděleni ke kavalerii. Císař mi řekl, že dal Felisbertu Brandtovi rozkaz, aby Vám poskytl veškeré potřebné ryzí zlato (zlaté cihly, nikoliv mince) a uložil mi, abych Vám řekla, že máte okamžitě koupit toho bělouše ze Steinaru poblíž Lübecku a 2 hnědáky z Illefeldu u Brandenburgu, kteří stojí u soudce (nebo komtura) Maye. Přivedl ho na to Kloss, podle kterého je má doprovázet Schulzův švagr, aby přibyli v tak dobrém stavu, jako ty první.

Srdečně Vám přeji štěstí s hvězdou Řádu svatého kříže, který vám císař udělil. Mám z toho vekou radost, protože jsem Vaše upřímná přítelkyně a nikdy vám nezapomenu dobré služby, které jste mi vždy prokazoval a které umím ocenit, stejně jako císař, protože takové vlastnosti lze jen zřídka najít u jiných lidí.

Teď, poté co jsem vyřídila přání svého chotě a pána, chci mluvit o sobě. Všichni jsme zdraví a prosím Vás jako jedinou osobu, na kterou se mohu spolehnout, abyste mi v nějakém solidním (bankovním) domě sehnal 120 000 zlatých (guldenů). Moje postavení mne k tomu nutí, protože tady se myslí jen na to, jak brát, ale ne jak rozmnožovat nebo dávat.

²⁵ Dopis přeložila z portugalského originálu do češtiny dr. Lada Weissová.

²⁶ První vykonavatel (organizátor a realizátor) německého vystěhovalectví do Brazílie, velice činný ve svém oboru.

²⁷ Reis (reales, reaes) portugalská a španělská měnová jednotka zavedená ve 14. století a zároveň měnová jednotka Brazílie.

Scheiner zapírá těch 500 liber šterlinků a nazývá Vás velkým lumpem, a scházelo málo, a císař ho srazil se schodů. Dostal skrze tu loď peníze, a protože zde o zaplombování lodí a o rychlejším či zdlouhavějším odstranění plomby rozhoduje ústřední celní úřad, chtěl si pomoci a napsal na seznam mé jméno, aby se kvůli tomu na vás císař zlobil. Pokud by vám to snad (císař) vyčítal, už víte, jak k tomu došlo.

Buďte si jistý, že císař je Vám nakloněn a já ho v tom stále utvrzuji. Buďte ujištěn mým stálým přátelstvím a náklonností

A zůstávám Vám nakloněná Leopoldina

St. Christoph 15. března 1825

P.S. Císař mě teď pověřil, abych vám sdělila, že vás jmenoval svým obchodním zástupcem (Chargé d'Affairs), což je víc než konzul, pro hansovní města a pro Dolní Sasko, a že dostanete všechny peníze, o které jste žádal, ve městech a že mu musíte co nejrychleji poslat těch 2 000 mužů, které již urgoval. Proto prosím dokončete svůj gigantický úkol a sežeňte mi, pro lásku boží, těch 120 000 guldenů nebo 40 tisíc ve zdejší měně, jinak se dostanu do zoufalé situace, protože ti zdejší portugalské sobci a pokrytci určitě nebudou mlčet. Prosím vás o tento důkaz přátelství a pošlete mi ty peníze.

Druhý dopis²⁸ píše Anton Georg Schaffer císaři Pedrovi I. (je datován již po smrti císařovny Leopoldiny) a výslovně zde uvádí osoby Scheinera a Britтана pro uskutečnění obchodu, resp. pro majetkové převody půdy.

Jorge Antonio de Schaeffer začal oddaně sloužit královskému dvoru v Rio de Janeiru v roce 1820 a na výzvu jejího císařského veličenstva, Marie Leopoldiny blahé paměti poskytoval jejich císařským veličenstvům v letech 1820, 1821 a 1822 významné služby. V roce 1822 mu jeho veličenstvo císař udělil hodnost majora své čestné gardy a ozdobil jej insigniemi Kristova řádu, načež jej pověřil posláním v Evropě.

On své poslání naplňoval uspokojivě a s nejvyšším nasazením, navzdory všem obtížím a protivenstvím, a pokud snad jeho úsilí někdy nebylo korunováno požadovaným úspěchem,

²⁸ Dopis přeložila z portugalského originálu dr. Lada Weissová.

nelze za to přičítat vinu jemu, ale těm, kteří mu svoji činností vždy kladli protivenství, přičemž on má důkazy, že jeho veličenstvo císař byl spokojen s tím, s jakou péčí se věnoval svaté věci Brazílie. V roce 1824, za svého pobytu v Hamburku, zachránil pro brazilského panovníka více než 180 milionů realů (contos de reis) díky způsobu jímž reklamoval a zadržel náklad dvou lodí s brazilským dřevem, jenž na svůj účet nechal poslat revoltující guvernér Pernambuco, úspěšně jej zkonfiskoval, přestože si na zboží stejný nárok činil i portugalský ministr v Hamburku, a peníze pak prostřednictvím firmy Baumeister Comp. z Hamburku obdržel vikomt Itabaiana v Londýně.

11. března 1825 jej jeho veličenstvo císař jmenoval rytířem Kristova řádu a sedmnáctého téhož měsíce obdržel od ministra zahraničních věcí jmenovací dekret jako politický vyslanec (agent) jeho císařského veličenstva pro Německo, avšak kvůli formálním nedostatkům a chybějícímu podpisu jeho veličenstva císaře jej v této funkci oficiálně uznali jen v Hannoveru, Lübecku a Brémách, ale nikoliv v Hamburku, a to zejména důsledkem vlivu několika ministrů zahraničí, kteří nesouhlasili s tím, jakým směrem Brazílie vykročila.

Zemská vláda (senát) svobodného a hanzovního města Hamburk nátlaku těchto ministrů podlehla a nejednala s ním s odpovídající úctou, což sám Schaeffer sděloval v několika depeších, a stavěla mu do cesty všemožné překážky, které měly znemožnit nábor osadníků pro císařství (brazilské – pozn. překladatelky), takže přenesl své sídlo do Brém, kde se mu podobně jako v Lübecku a Hannoveru dostávalo všemožných důkazů přátelských postojů k jeho veličenstvu brazilskému císaři, a kde se mu byla nabídnuta veškerá požadovaná pomoc, vedoucí k uspokojení toho, co si přál jeho veličenstvo císař. Vláda Brém se dokonce nabídla, že brazilské vládě poskytne území, na němž tato může zbudovat faktorii nebo sklad pro účely, jaké jí budou vyhovovat! Jedním hlavních důvodů, pro které přemístil své sídlo do Brém, však byla snaha vyhnout se intrikám a útokům, které proti němu byly osnovány, a to jen proto, že se striktně řídil nařízeními jeho císařského veličenstva a chtěl se vzdálit co nejvíc od ministrů Svaté Aliance, jejichž snahou vždy bylo pronásledovat a znemožňovat kroky každého, kdo slouží konstitučním pořádkům, a jejichž pronásledování na vlastní kůži okusili také guvernéri Bavorska a Würtensberska. Tito pánové se proti němu snažili použít své tajné zbraně zejména, když byla v roce 1824 vyhlášena brazilská Ústava, zakotvující některé zásady, které brání lidská práva, zejména práva brazilského lidu a jeho císaře Pedra I., která odmítali oficiálně uznat. Jeho veličenstvo rakouský císař mu prostřednictvím svého prvního ministra knížete Metternicha sdělil, že „lidu by nikdy neměla být ponechána svobodná vůle“.

V roce 1826 byl de Schaeffer povýšen do čestné hodnosti císařského plukovníka (tenete-coronel), čímž se mu dostalo dalšího důkazu blahosklonnosti jeho veličenstva císaře, kterému vždy sloužil věrně a oddaně, vždy říkal jeho veličenstvu císaři pravdu, upozorňoval jeho veličenstvo císaře na různé osoby, které jsou dnes otevřenými nepřáteli a podnikají kroky přímo proti dobrým úmyslům jeho císařského veličenstva, byl vždy dobře informován a o všech přímých akcích a machinacích proti systému, který přijala ta větší a lepší část brazilského lidu, a protože tato jeho oddanost brazilskému císaři byla všeobecně známa, sešikovala se proti němu vnitřní i vnější opozice, jejímž cílem bylo odstavit jej od aktivní činnosti.

De Schaeffer bude šťasten, bude-li moci přijímat a plnit nařízení a příkazy jeho veličenstva císaře, ať už by byly jakéhokoliv druhu, protože je přesvědčen, že jeho veličenstvo císař k němu bude spravedlivý, ačkoliv cítí, že někteří lidé z čiré závisti udělají vše, aby ho očernili, čímž urážejí jeho dobré jméno i přímo samotnou brazilskou vládu!!!

Čest jeho veličenstva císaře byla kompromitována ve veřejných dokumentech, a de Schaeffer jej ohnivě bránil, aniž by o tom jeho veličenstvo císař měl sebemenší ponětí, a z toho důvodu jeho veličenstvo císaře žádá o laskavost, a totiž aby mu svěřil již příslibenou poctu a pověřil důstojným úkolem, jakým je role posla císařských listů a čestných řádů (distingções) adresovaných různým významným osobám v Německu a ve Francii, mezi něž patří vévoda z Cambridge v Hannoveru, vévodové meklenbursko-šverinští, /...²⁹, vévoda brunšvický a vévoda holštýnský (těm všem náleží titul jeho výsost (Sua Alteza), vévodům z Cambridge a Meklenburska jeho veličenstvo (Sua Alteza Real), a v těch dopisech může jeho císařské veličenstvo poděkovat za přátelské vztahy, o nichž se prostřednictvím de Schaeffera dozvěděl. Řády požadované pro vévodu z Cambridge a prvního ministra jeho vlády, barona von Bremen, by měly mít stejné insignie.

De Schaeffer se cítí nesmírně šťasten, že jej jeho císařské veličenstvo povýšilo do vojenské hodnosti, která mu v současnosti náleží v císařově čestné gardě, a přiznalo mu nový šlechtický titul (apelido), o nějž již žádal (od roku 1808 de Schaeffer užívá titulu baron de Schaeffer pro sebe a své potomky v ruské carské říši), a stejným titulem se de Schaeffer honosí i poté, co se stal brazilským poddaným.

Pokud ho jeho císařské veličenstvo pověří podobným úkolem ve Švýcarsku, ujme se tohoto nového poslání s tím, že jeho jediným zájmem je služba jeho císařskému veličenstvu.

²⁹ V dopise je ještě jedno slovo, které je bohužel nečitelné.

De Schaeffer by rád požádal jeho císařské veličenstvo o vydání speciálního nařízení, jímž by na de Schaeffera byla převedena jedna čtvereční míle neobdělanych pozemků v oblasti Peruípe v provincii Bahia, kterou mu jeho císařské veličenstvo již dříve přiznalo císařským výnosem v srpnu 1822, pár dní před jeho (= Schäfferovým, pozn. PP) odjezdem s posláním v Německu.

Na dar, který mu jeho veličenstvo tak přelaskavě věnovalo, je třeba nechat vystavit „zástavní listy/směnečné dluhopisy³⁰“, které mohou být vystaveny na jméno jeho přátel, obchodníků Jorge Brittaina, Scheinera e Companhi, sídlem na tomto náměstí.

A konečně de Schaeffer snažně prosí Jeho Excelenci ministra a císařského tajemníka pro obchodní záležitosti, aby tyto nechal vystavit co nejrychleji, aby on mohl podniknout svou cestu do Evropy tak, že by přijel na začátku jara.

A konečně de Schaeffer snažně prosí Jeho Excelenci ministra a císařského tajemníka pro obchodní záležitosti, aby tyto nechal vystavit co nejrychleji, aby on mohl podniknout svou cestu do Evropy tak, že by přijel na začátku jara.

V Riu de Janeiru, 23. listopadu 1828

Jorge Antonio de Schaeffer

Třetí dopis jsem získal z Rotschildova archivu v Londýně. Archiv si zatím nepřeje citovat přesné znění dopisu, přesto – dopis jasně dokládá obchodní spojení Firmy Scheiner Brittain s Bankou Rotschild.

³⁰ Problematika v přesném určení finančního nástroje, snad se jednalo o ekvivalent smlouvy o půjčce, kdy Scheiner ručil věřitelům darovaným pozemkem (pozemek vlastně zastavil).

4 Rakouská arcivévodkyně Marie Leopoldina se vdává do Brazílie

Po porážce Napoleona, Vídeňském kongresu v roce 1815 a vyhlášení Spojeného království Portugalska, Brazílie a Algarve je toho království velkou říší. Král Jan VI. hledal pro svého prvorozeného syna prince Pedra odpovídající nevěstu. Koncem roku 1816 byla svatba dojednána a v květnu 1817 se konala ve Vídni. Svatba mezi arcivévodkyní princeznou Marií Leopoldinou a princem Pedrem se konala v zastoupení ze strany ženicha, jelikož ten se nacházel v Riu de Janeiru. Za brazilskou stranu svatbu zajišťoval markýz de Marialva, vyslanec královského dvora v Paříži, a za rakouskou ministerský předseda, kníže Klemens Wenzel von Metternich. Ženicha zastupoval Leopoldin strýc, arcivévoda Karel Ludvík Rakousko-Těšínský. Tento sňatek, odplutí Leopoldiny do Brazílie, to že strávila zbytek svého života po boku svého manžela v Brazílii, propojení obou dynastií, Habsburků a Braganca, položil pevné základy navázání vztahů obou zemí, Brazílie a Českého království, které bylo tehdy součástí Rakouska-Uherska.

Svatební hostina se konala ve vídeňských zahradách Augarten, kde markýz de Marialva nechal zbudovat extra pavilon, který byl následně demontován, a na hostinu bylo pozváno 1 200 hostů³¹. Usiloval jsem o to najít jmenný seznam těchto hostů, to se mi však doposud nepodařilo. Bylo to zajímavé vědět, kdo byli mezi pozvanými z českých zemí, jaká rodová šlechta, případně hosté jiného původu, akademici, klerikové, vysocí státní úředníci apod.

Leopoldina si přála, aby s ní do Brazílie byla vypravena přírodovědecká expedice a jejímu přání otec císař František I. rád vyhověl. Dle Fitzingera, resp. v jeho zpracovaných „*Dějínách císařského královského přírodovědného kabinetu ve Vídni*“ se uvádí³², že císař požádal ředitele Přírodovědeckého kabinetu Carla von Schreiberse, aby mu navrhnul čtyři odborníky, přírodovědce. Císaři byly Schreibersem navrženy tyto osobnosti: Johann Natterer, syn významného přírodovědce a vyhlášeného sokolníka z Laxenburgu u Vídne, jako sběratel

³¹ Srov. REZUTTI, Paulo. 2017. S. 106–110.

³² Srov. FITZINGER, Leopold Joseph Franz Johann. 1868. S. 1–9. Fitzinger zde pojednává zejména o složení expedice, dále se věnuje vyhodnocování expedice, předně výsledkům přírodovědné sekce výpravy a Schreibersovým aktivitám. Součástí cesty byl i převoz deseti zásilek za účelem otevření brazilského muzea ve Vídni. Fitzinger kladně hodnotí zejména Přírodovědný kabinet, který založil Natterer st. a jeho počátky sahají právě do této doby. Fitzinger také popisuje expedici a jedinečnost tohoto počínu. Nutno dodat, že přestože odborníci z českých zemí byli na vynikající úrovni, Bavoři dokázali své poznatky a výsledky práce lépe prezentovat, publikovat. Všemuh nahrával též zájem samotného císaře, který měl v oblíbě právě přírodovědu a od Josefa Natterera Sen. zakoupil rozsáhlou sbírku.

pro zoologii komplexně, Mathias Unterholzer, zodpovědný za sektor nižších živočišných řádů, dále Heinrich Wilhelm Schott jako botanik a zahradník a konečně Dominik Sochor jako pomocník při lovu a preparaci živočichů. Kromě Unterholzera ostatní tři nominované císař schválil. Celou organizací a financováním expedice byl pověřen kancléř Metternich. Tento doprovod, tato expedice by se téměř mohla nazývat Expedice Rakousko česká, jelikož do ní bylo nominováno mnoho vědců s místem narození z Čech či Moravy (viz Příloha č. 2: Plakát – Zájezd Leopoldina /září 2017/).

4.1 Expedice do Brazílie

Zde je vhodné zastavit se u osobností, jež se celé expedice účastnily. Nejdříve k seznamu účastníků, jejichž přítomnost byla doložena z různých pramenů, zároveň několik slov o organizaci celé výpravy. Na výslovné přání Leopoldiny byl jmenován a přímo do jejích služeb jako knihovník vpraven Rochus Schüch, její učitel mineralogie. K dalším nominovaným byli doporučeni následující přírodovědci, na návrh státního rady Andree Josepha svobodného pána von Stift, osobního lékaře císaře, byl doporučen profesor botaniky na Pražské universitě dr. Johann Christian Mikan pro veškerá odvětví přírodní historie, zvláště pro botaniku. Hrabě Ferdinand Collredo-Mannsfeld navrhl císaři suplujícího profesora pro všeobecnou přírodní historii, rovněž z Pražské university, dr. Johanna Emanuela Pohla pro mineralogii a botaniku. Akademický malíř Johann Buchberger byl vybrán jako malíř rostlin. Knížetem Metternichem byl potvrzen do účasti v expedici slavný umělec Thomas Ender jako malíř krajiny.

Vzhledem k tomu, že od roku 1816 měl císař za manželku Kristinu Augustu Bavorskou, dceru bavorského krále, byli na cestu do Brazílie přizváni z Bavorska prof. Johann von Spix a Carl Philip von Martius. Na doporučení císařova bratra Ferdinanda, Velkovévody Toskánského byl k přírodovědecké výpravě přizván dr. Joseph Raddi z Florencie. Tým přírodovědců byl doplněn o dva další malíře, Franze Josefa Frühbecka a G. K. Fricka (?)³³.

Než se pustím do podrobnějšího výčtu osob, které princeznu Leopoldinu do Ria de Janeira doprovázeli, je třeba si hned předtím ještě uvědomit, že doprovod dle dvorního protokolu především tvořili diplomaté, komorníci, dvorní dámy, část služebnictva, zkrátka vše, co k manželce korunního prince patří. Dalo se předpokládat, že princ Pedro se stane

³³ Celé jméno malíře Fricka není známo, veškeré informace o něm pouze uvádí, že patřil k dvorním malířům a tematicky byl pravděpodobně zaměřen na zachycování rostlinstva.

jednou králem a Leopoldina královnou. Přírodovědecká výprava byla jakýmsi zvláštním bonusem, s kterým by jakákoliv jiná princezna za ženichem třeba nejela. Toto přání, které jí bylo splněno, mělo ohromný význam na celou cestu a výsledek expedice potvrdil správný výběr všech účastníků. Přeplovba celého doprovodu Leopoldiny, tj. dvou lodí z Terstu a dvou lodí z Livorna, pro přehlednost doprovodu přírodovědeckého i „ne-přírodovědeckého“ (šlechta, diplomaté, obchodníci, dvořané, služebnictvo, umělci) byla zorganizována následujícím způsobem: Na duben roku 1817 byly do rakouského přístavu Terst připraveny dvě rakouské fregaty Austria a Augusta a tři stěžňové menší doprovodné lodě³⁴. Na léto bylo naplánované příplutí dvou bitevních portugalských lodí Sv. Sebastián a Jan VI. do rakouského (Toskánsko se stalo opět součástí Rakouska) přístavu Livorno, kam měla dorazit Leopoldina i se svým oficiálním doprovodem.

4.2 Seznam cestujících do Brazílie v roce 1817

Usiloval jsem o rekonstrukci co nejpřesnějšího seznamu všech cestujících, neočekával jsem však, že to bude tak obtížné. Jmenný soupis, list pasažérů se nepodařilo nalézt. V roce 2004 jsem kvůli tomu podnikl cestu do italského Livorna a v roce 2017 do italského Terstu, hledal jsem v místních archivech, na universitě i námořním muzeu. Je možné, že seznam pasažérů ani nebyl vyhotoven, jelikož se jednalo o princeznin doprovod, anebo vyhotoven byl, ale nedochoval se, anebo ho ještě ukrývají nejspíše vídeňské archivy. Odtud vzešly nominace na všechny účastníky. Vycházel jsem tedy z těchto písemných zdrojů především z těch nejstarších. Ten, kdo měl za úkol vše zajistit, byl Karl von Schreibers a spolehlivým zdrojem ohledně účastníků doprovodu jsou jeho tzv. *Zprávy*³⁵, vydané v Brně tiskem v roce 1820. Dostí podrobně popisuje odplutí Leopoldiny a celého jejího doprovodu Carlos

³⁴ Obecně se vyzdvihuje přínos zvláště přírodovědecké části výpravy, expedice byla ovšem velice významná i po stránce obchodní (finanční). Bylo plánováno, že se do Brazílie vypraví mnoho zboží rovnou, při první cestě. Počítalo se se zbožím jako sklo, hudební nástroje (piana), ale též s předměty hokynářského charakteru. To vše se mělo naložit do doprovodných lodí, ale později se od tohoto plánu upustilo. Přesto se mnoho tovaru naložilo do hlavních lodí, Austrie a Augusty. Lodě se zbožím si bohužel krátce po vyplutí prošly bouřemi, mnoho z věcí bylo následkem toho poškozené. Weber přesto dokázal poničené věci prodat a alespoň částečně pokrýt náklady. Srov. BLAAS, Richard. 1965. S. 209–285.

³⁵ SCHREIBERS, Carl von. *Nachrichten von der kaiserl. Österreichischen Naturforschern in Brasilien und den Resultaten ihren Betriebsamkeit*. Brno, 1920.

H. Oberacker Jr. v knize *A Imperatriz Leopoldina sua vida a sua epocha*, vydané roku 1973. Konkrétně v páté kapitole, *Viagem a chegada ao Rio de Janeiro*³⁶.

Velmi dobrým zdrojem o celé výpravě činí výpověď jednoho z jejích účastníků, malíře Franze Frühbecka, který plul na lodi přímo s Leopoldinou a dokumentoval cestu nejen slovy, nýbrž i kresbami. V roce 1960 vydala pensylvánská univerzita (Hispanic Society of America) publikaci *Franz Frühbeck's Brazilian Journey* autorů Roberta C. Smitha a Gilberta Ferreze. Pro sestavení co nepřesnějšího seznamu účastníků doprovodu jsem využíval celou řadu dalších zdrojů, které se věnují buď přímo osobě Leopoldiny, nebo ostatním účastníkům doprovodu. Mezi nejzajímavější a nejpřínosnější bych radil: *Empress Leopoldina: Her Role in the Development of Brazil, 1817–1826*³⁷ autorky Emmi Baum. Práce *Der Liebe zu Naturgeschichte halber Johann Natterers Reisen in Brasilien 1817–1835*³⁸ Kurta Schmutzera. V roce 1965 pod hlavičkou Rakouského státního archivu ve Vídni vyšel soubor příspěvků ve dvou souhrnných svazcích č. 17 a 18 Richard Blaas titul s názvem *Die Anfänge des österreichischen Brasilienshandels*³⁹. Gabriele Mauthe publikovala v roce 1993 ve Vídni svoji studii *Die Österreichische Brasilien Expedition 1817–1836*.

Brazilští autoři vydali o Leopoldině monografie. V roce 2015 Marsilio Cassotti *A biografia intima de Leopoldina* a v roce 2017 Paulo Rezutti *D. Leopoldina A Historia nao contada*. Ještě bych uvedl knihu autora Ezekiela Stanleyho Ramireze, vydání v roce 1968 v São Paulu pod titulem: „As relacoes entre a Austria e o Brasil“. Na osobnost Leopoldiny se zaměřuje také rakouská historička a spisovatelka Gloria Kaiser, jež publikovala knihu *Dona Leopoldina*.

Všechny tyto zdroje v řadě informací se shodují, nicméně v řadě jsou různorodé. Soupis osob doprovodu princezny Leopoldiny do Brazílie není většinou úplný a jsou i pochybnosti v tom, kdo na jaké lodi a s kým plul. Pečlivým zkoumáním a porovnáváním

³⁶ OBERACKER Jr., Carlos H. 1973. S. 86n.

³⁷ BAUM, Emmi. *Empress Leopoldina: Her role in the Developmemnt of Brasil, 1817–1826*. New York: New York University, History modern, 1965. Disertační práce. 295 s. Zajímavé jsou pohledy na roli, vliv Leopoldiny třeba v otázce samostatnosti Brazílie. E. Baum upozornila z feministického hlediska na roli Leopoldiny v procesu vývoje brazilských dějin.

³⁸ SCHMUTZER, Kurt. *Der Liebe Zur Naturgeschichte Halber: Johann Natterers Reisen in Brasilien 1817–1835*. Wien: Universität Wien, 2007. Disertační práce. 293 s. O Bergnerovi téměř nikdy nikdo nepsal, pouze Schmutzer ve své disertaci. Bergnera popisuje jako zkrachovalce, který pluje do Brazílie.

³⁹ BLAAS, Richard. 1965. S. 209–285.

všech zdrojů jsem usiloval o to, abych tento početný doprovod, resp. jeho složení upřesnil. Složení a zaměření osob, dle jejich profesního zázemí, pozice u dvora, úkolů jim v doprovodu princezny svěřených, můžeme rozdělit v zásadě do následujících skupin:

- 1) okruh osob působících přímo ve službách Leopoldiny: její služebná, komorná, dvorní dámy, její osobní lékař, sekretář a knihovník,
- 2) okruh osob diplomatického charakteru: zvláštní velvyslanec, obchodní rada, sekretáři obchodního zastoupení, protokolární vyslanci rakouského císaře, otce Leopoldiny ad.,
- 3) členové zvláštní přírodovědecké expedice (odborníci, badatelé, umělci).

Také je praktické se věnovat otázce, kdo byl kým vyslán, kým placen, jestli měl v Brazílii zůstat ve službách Leopoldiny natrvalo nebo ve službách rakouské monarchie po jisté delší období nebo se počítalo s tím, že princeznu doprovodí do Ria de Janeiro, splní zadané úkoly a po kratší době se vrátí do Rakouska. Již z okruhu osob přirozeně vyplývají jejich úkoly, které lze vystihnout tímto popisem: část osob doprovodu měla dbát o poskytování zázemí a pohodlí princezně tak jako by tomu bylo, kdyby zůstala ve Vídni nebo jinde v Evropě. A počítalo se pravděpodobně s tím, že většina tohoto osobního doprovodu s Leopoldinou zůstane řekněme navždy. U diplomatů a obchodníků se počítalo s tím, že tak jako je tomu dnes, diplomaté, velvyslanci se na svých postech střídají, tzn. že po splnění své mise jsou po několika letech odvoláni nebo převeleni na místo jiné pro plnění jiných úkolů. U přírodovědců bylo zřejmé, že po probádání území Brazílie, sběru, soustředění a odeslání botanických a zoologických objektů do Vídně se postupně vrátí domů.

I z toho důvodu, že jejich zaměstnanecký poměr byl vázán stále na Vídeň s tím, že pro účast na výpravě do Brazílie měli zvláštní plat a jak by se dnes řeklo, rovněž určité diety. Těžko odhadnout postoj toho kterého jednotlivého člena doprovodu, pokud jde o otázku ochoty či dokonce nadšení k účasti v ní. Všeobecně bylo jasné, že vzhledem k daleké cestě a jiným klimatickým podmínkám budou jak samotné cestování, tak i následný pobyt v Brazílii velmi náročné. Jiný byl asi postoj u přírodovědců, pro něž pro každého z nich byla plánovaná, státem organizovaná a financovaná výprava splněným snem. U diplomatů lze očekávat, vzhledem k jejich profesi a kariéře, že byli na podobné úkoly přivyklí a cesta na nově zřizovaný diplomatický post za moře i určitou novou výzvou. Projevy a obavy zaznamenáváme u okruhu dvorních dam, důvěrnic a vychovatelek. To byl případ Hraběnky Udalriky Lazansky von Bukowa (za svobodna Hraběnka Falkenhayn). Nakonec jako hlavní

první dáma odplouva Hraběnka Kühnburg, rozená Kűfstein, Rosa von Sarthein a hraběnka Londron.

4.3 Jak se cestovalo za oceán

Podívejme se nyní na jednotlivé lodě, jejich kapacitu osob k přepravě a kdo na jaké lodi plul. Dle knihy vydané prof. Wladimirem Aichelburgem ve Vídni a Grazu v roce 2002 s titulem: *Register der K.(u.) k. Kriegsschiffe*, kde jsou registrovány všechny rakouské válečné lodě, máme popis obou válečných fregat, Austrie i Augusty⁴⁰ (viz Příloha č. 3: Fregaty Austrie a Augusta). Fregata Austria: v registru je výslovně uvedeno, že loď plula na misi do Brazílie a vyplula z přístavu Terst 10. dubna 1817. Důležité je, že se zde uvádí, že na palubě byla posádka 225 mužů a dvanáct pasažérů. Kdo byli těch dvanáct pasažérů na palubě?

S jistotou můžeme potvrdit, že na palubě fregaty Austria cestovali prof. Johann Christian Mikan se svou manželkou, jejíž jméno neznáme. Dále již dříve zmiňovaní malíř Thomas Ender a z Bavorska přizvaní Carl Fridrich Philipp von Martius und Johann Baptis von Spix. Dle Oberackera⁴¹ byli na lodi i pracovníci budoucí rakouské ambasády: Baron Josef Wilhelm von Neveu jako obchodní rada, jako hlavní vyjednaváč, jeho sekretář Baron Clemens Wenzel von Hügel a jako atašé Karl Theodor von Kast (von Ebelsberg). Dle Richarda Blaase⁴² na Austrii odplouvali ještě obchodník z Terstu Johann Weber (v Terstu měl obchodní firmu F. E. Rittmeyer Co), i se svým spolupracovníkem panem Ebertzem⁴³, tak to je celkem 10 pasažérů. V registru popisu fregaty se neuvádí, kolik přesně kajut na lodi bylo a jak byly vybavené, počet postelí v každé z nich bylo.

Předpokládám, že vzhledem k omezenému prostoru byly kajuty všeobecně malé a vybavené dvěma lůžky. V tom případě lze odhadovat toto umístění pasažérů v kajutách: prof. Mikan spolu s manželkou Johannou⁴⁴ Mikanovou. Dále můžeme přirozeně předjímat, že obchodník z Terstu Johann Weber byl v kajutě se svým spolupracovníkem p. Ebertzem⁴⁵. Rozhodně by bylo žádoucí znát počet oddělených kajut na lodi. Bez této upřesňující důležité informace nelze vycházet z toho, že na lodi bylo šest kajut po dvou postelích a že v nich cestovalo po dvou osobách, tedy dvanáct pasažérů. Tak tomu zřejmě nebylo, pro převážnou

⁴⁰ AICHELBURG, Vladimír. 2002. S. 82, 86.

⁴¹ OBERACKER Jr., Carlos H. 1973. S. 51.

⁴² BLAAS, Richard. 1965. S. 222.

⁴³ Ibid. S. 226.

⁴⁴ SCHMUTZER, Kurt. 2007. S. 79.

⁴⁵ Jeho křestní jméno Blaas ve své studii neuvádí.

část pasažérů se jistě počítalo s tím, že při tak dlouhé cestě budou mít svoji vlastní kajutu a své soukromí. Tím pádem přesné obsazení kajut zůstává pouhou spekulací a zůstává otázka, zdali Thomas Ender, Spix a Martius, Von Neveu, Hügel a Kast měli vlastní kajuty nebo jestli někteří z nich sdíleli kajuty společně? Například Hügel a Kast? Pokud jde informace o počtu pasažérů v Registru rakouských válečných lodí od Aichelburga⁴⁶ správná: dvanáct pasažérů, tak nám stále chybí dva pasažéři do uváděného počtu?

Schmutzer, který podrobně studoval dopisy Natterera, které ten posílal do Vídně svému bratrovi Josefovi, Schreibersovi, Metternichovi a císaři, jsou pro nás určitou výpovědí o podmínkách cestování na obou lodích. Martius ve svých vzpomínkách, dopise uvedl, že jeho kajuta na Austrii je, citováno: „jako tmavá stísněná poustevna“⁴⁷. Tato reference vypovídá současně o tom, že Martius měl tuto poustevnu sám pro sebe a nedělil se o ní se svým kolegou Spixem. Naproti tomu si Natterer ve svém dopisu bratrovi svůj pokoj na Augustě chválí. Je obtížné se dostat k přesnému počtu osob na lodích. V registru popisu fregat od Aichelburga se sice uvádí počet osob posádky, ale ten se velmi rozchází s počtem osob posádky zmiňovaných v dopisech Natterera. V dopise bratrovi píše, že na Augustě je posádka 130 osob, námořníků, včetně pět důstojníků, šest kadetů, několik dalších poddůstojníků, dva lékaři a kaplan. V registru Aichelburga se uvádí na Augustě posádka 222 osob?

Věnujeme se nyní tomu, kdo se přepravoval na fregatě Augusta. S jistotou můžeme tvrdit, že na Augustě pluli: Johann Natterer, Dominik Sochor, Heinrich Wilhelm Schott, Wenzel Bergner a jeho šestnáctiletý syn, jehož křestní jméno neznáme. Dle Schmutzera (resp. Natterera) byly na fregatě k dispozici pro tyto pasažéry k dispozici jen čtyři kabiny, s tím, že jednu obýval Natterer, druhou Schott, třetí Bergner otec a čtvrtou Bergner syn. Na Sochora údajně kabina nezbyla a spal v závěsné síti, v pěkném hamaku, a o tomto údělu se očividně zmiňoval paní Mikanové⁴⁸. Nemohu si vysvětlit, že by šestnáctiletý syn nemohl být v kajutě se svým otcem a dostal přednost před oficiálně jmenovaným a placeným účastníkem přírodovědecké expedice? Nabízí se rovněž otázka, jak Bergner mladší byl do výpravy zařazen a schválen? Je možné, že se o něj v Rumburku neměl kdo starat, a tak bylo otcí povoleno, aby jel syn s ním.

Opět nesrovnalosti k počtu pasažérů na Augustě: v registru Aichelburga je uvedeno deset pasažérů, my máme jen polovinu, tj. pět. Schmutzer se věnuje především Nattererovi

⁴⁶ AICHELBURG, Vladimír. 2002. S. 87.

⁴⁷ SCHMUTZER, Kurt. 2007. S. 45.

⁴⁸ Ibid.

a týmu přírodovědců a ostatní doprovod není tolik v jeho okruhu zájmu. Proto je potřeba se vrátit k Oberackerovi, který se snaží ve své knize věnované Leopoldině vystihnout celý doprovod co nejpodrobněji.

Dle Oberackera⁴⁹ cestovali na Augustě kromě přírodovědců ještě komorníci císaře Františka I. hrabě von Schönfeld, hrabě von Palffy, kníže von Thurn Taxis, bratr hraběte Eltze a hrabě von Bellegarde. To je pět osob a tím bychom se dostali na deset pasažérů, který uvádí Registr Aichelburga. Pravděpodobně zástupci tak vysoce postavené šlechty měli své kajuty na patřičné úrovni, případně i v jiném křídle lodi Augusta, a proto se o nich Natterer nezmiňuje. Schönfeldové, stará česká šlechta, zde se jednalo pravděpodobně o hraběte Ignáce rytíře ze Schönfeldu, u hraběte Palffy⁵⁰ jde nejspíš o Nikolause (narozeneho 7. ledna 1799) z Erdödu, druhorozeného syna Knížete Josefa Františka a Marie Karoliny, hraběnky Hohenfeld. Kníže Fridrich Hannibal Thurn Taxis (1799–1857), pátý syn knížete Maxmiliána Josefa a Marie Eleonory, kněžny Lobkowicové. Kníže Thurn Taxis byl dle tohoto zdroje již v 15 letech, roce 1814 povýšen do hodnosti poručíka těžkého obrněného jezdeckva, kyrysníků a později se stal generálem rakouského jezdeckva⁵¹. U hraběte Bellegarde šlo jistě o jednoho ze dvou synů rakouského polního maršála Heinricha Josefa hraběte Bellegarda, do Brazílie cestoval buď August Bellegarde, narozený v roce 1795 nebo jeho o tři roky mladší bratr Heinrich Bellegarde. Dle ročníku narození všichni podobného věku, mladíci, což je pochopitelné, že na náročnou cestu byli vysláni spíše oni, než jejich otcové. Účast knížete Thurn Taxise je potvrzena znovu v knize Frühbeckovy cesty, kde se uvádí, že když fregata Augusta dostala pokyn, aby počkala na doprovod portugalských lodí na Madeiře, a tak se i stalo, tam se všechny tři lodě sešly, tak Pohl po setkání vyšel na pevninu na přírodovědecký průzkum s knížetem Thurn Taxisem a Guiseppem Raddim⁵². O bratru hraběte Eltze, který jinak plul jako hlavní vyslanec celého doprovodu, nevíme prakticky nic, jen to, že ho Oberacker zmiňuje ve své knize, jasný zdroj k tomu sám ale neuvádí. Oberacker vysvětluje, že se mu nepodařilo objasnit zcela přesně, kdo odplul do Brazílie a kdo doprovázel arcivévodkyni Leopoldinu jen do Livorna. V jistém dle něj neupřesněném zdroji se uvádí, že doprovod se mimo jiné skládal: jeden sluha, šest dam, čtyři pážata, šest vznešených Maďarů, šest členů rakouské gardy, šest komorníků, jeden jáhen a jeden kaplan. S jistotou Oberacker potvrzuje, že až do Brazílie odpluli jako osobní doprovod Leopoldiny tři již zmíněné dámy, hraběnky

⁴⁹ OBERACKER Jr., Carlos H. 1973. S. 88.

⁵⁰ Srov. SMITH, Robert C. a FERREZ, Gilberto. 1960. S. 24n.

⁵¹ Ibid.

⁵² OBERACKER Jr., Carlos H. 1973. S. 18.

Maria Ana Kühnburg, Rosa Sarthein a Lodron, osobní sekretář jehož jméno je nám neznámé, Rochus Schüch, knihovník a mineralog, osobní lékař Kammerlacher, učitel kreslení a malíř krajiny G. K. Frick a ještě Franz Frühbeck, malíř a pomocník Schücha. Oberacker uvádí, že sama Leopoldina o tom mnoho nehovořila, ale spíše Maria Graham a že tento sekretář byl otráven nedlouho po příjezdu do Ria de Janeiro⁵³. Rozhodně nesmíme zapomenout na jednu Leopoldině z nejbližších, a sice na její služebnou Franciscu Annonny, která při ní stála od útlého dětství a která s ní do Ria rovněž odplula. Nejoblíbenější lidé mimo její rodinu, se zdá, byli právě Annonny, Marie Gabriela hraběnka Lažanská z Bukové a Rochus Schüch.

4.4 Nalodění rakouské arcivévodkyně Marie Leopoldiny

Ve vlastním českém překladu z německého originálu (publikovala Gloria Kaiser v knize Leopoldin zvláštní diář) uvádím dopis Leopoldiny adresovaný strážnému andělu⁵⁴, jelikož dopis⁵⁵ krásně vypovídá o tom, co a jaké lidi měla ráda a co si jako osmnáctiletá dívka přála.

Palác Schönbrunn, Vídeň, 31. prosince 1815

Vážený strážný anděli,

Nejprve chci poděkovat modlitbě, kterou mě Annonny naučila. Děkuji Vám v roce 1815 za to, že jsme ten rok prožili ve zdraví a že můj otec znovu nemusel jít s vojáky do války.

Nyní se však dostáváme k mému přání.

Skutečnost, že ještě nevím o mém budoucím osudu, je nepochybně způsobeno tím, že Bůh mě chce naučit trpělivosti. Příští rok musí tato lekce skončit. Prosím tě, abys to zařídil.

Pokud Metternich pro mě nenajde manžela, chci mít možnost studovat mineralogii, dokud nebudu vědět tolik jako můj chytrý profesor Schüch. Já vím, že ještě žádná žena nikdy nerozuměla mineralogii, protože ženy nemohou vůbec studovat na univerzitě, ale to mi nebude překážkou! Prostě se stane to, že já budu jednoduše první, kdo tak učiní.

⁵³ OBERACKER Jr., Carlos H. 1973. S. 86.

⁵⁴ Věřilo se, že v noci před Novým rokem strážní andělé přicházejí na Zem, aby vyslyšeli přání lidských bytostí. A zde je přání, které napsala svému Strážnému Anděli Leopoldina.

⁵⁵ KAISER, Gloria. 2005. S. 32n.

Rovněž vážně žádám Boha, aby mě ušetřil vášně pro různé pudinky a koláče, protože Lažanská nemá se mnou slitování. Stahuje můj korzet tolik, že mě to bolí a nemohu téměř popadnout dech.

Také se přimlouvám za Annonny. Nikdo si nemusí vnímat, že už je slabší, protože stárne. Někdy Annonny zapomíná noty. Tak jsme v kostele zpívaly hlasitěji. Jinak si plete jména a během večerní modlitby má sklony si zdřímnout. Pak jí její modlitební knížka spadne na zem. Tak mi pomozte, Anděli, vždycky myslet na něco dobrého pro Annonny.

To jsou má přání pro rok 1816.

Pokud jde o hlavní žádost – můj osud – chtěla bych Vám říci: opravdu bych chtěla ženicha, který studoval mineralogii. Právě tak, chci se oženit s někým speciálním! Povzbudte Metternicha, aby mi našel právě takového snoubence. Prosím!

Uvádím záměrně tento dopis ve chvíli, kdy se nacházíme v Livornu 13. srpna 1817 a kdy Leopoldina nastupuje s výše uvedeným osobním doprovodem na portugalskou válečnou loď nesoucí jméno jejího tchána Dom João VI. Dva nejoblíbenější – Annonny a Schüch s ní tedy jsou, třetí z nich hraběnka Lažanská, zůstává. Současně s lodí D. João VI. vyplouvá k brazilskému cíli i druhá podobná válečná loď Svatý Sebastian. Na této lodi cestuje nejvyšší zástupce rakouského dvora, zvláštní velvyslanec, hrabě Emmerich Johann Nepomuk Eltz, jeho sekretář Wilhelm von Grandjean, také Johann Emanuel Pohl, Johann Buchberger a Joseph Raddi. O těchto lodích toho mnoho neznáme, jen že byly podstatně větší než rakouské fregaty a každá měla posádku až 900 osob. Než uzavřeme seznam osob, které se mi podařilo z různých zdrojů dohledat, je zřejmé, že nemusí být úplný a že součástí doprovodu mohly být další osoby, jejich identita nám prozatím zůstává neznámá.⁵⁶

⁵⁶ Na tomto místě bych v této souvislosti chtěl uvést informaci, kterou jsem při příležitosti výstavy „České stopy v Brazílii“ konané v Praze v roce 2010 (pod záštitou Kanceláře prezidenta republiky a Brazilské ambasády v Praze) jako jeden z jejích kurátorů obdržel od tehdejšího šéfa prezidentova protokolu, Jindřicha Forejta. Uvedl, že s Leopoldinou cestovala do Brazílie jako dvorní dáma hraběnka Magnis z rodu z moravské Strážnice, že si o celé cestě vedla deník, ale že po necelém roce od příjezdu v Riu zemřela. Také uvedl, že Leopoldina hraběnce Magnis věnovala zdobené psací pero. Pan Forejt se snažil pro výstavní účely deník i pero s pozůstalosti rodiny získat, to se mu však nepodařilo. Věnoval jsem mnoho badatelského úsilí pro ověření této informace, včetně cest do Strážnice, do Vídně, do Ria de Janeiro, mnoho konzultací s dalšími akademiky, ale bohužel jsem v nalezení jakékoliv stopy po hraběnce Magnis v doprovodu Leopoldiny v Brazílii nenalezl. To však stále neznamená, že kromě známých 4 dam nepluly s Leopoldinou i další.

A nyní je mým cílem se více pozastavit u těch účastníků doprovodu, kteří byli prokazatelně původem narození v zemích Koruny české. Začnu u „pravé ruky“ Leopoldiny, u Rocha Schücha.

4.5 Rochus Schüch

Rochus Schüch se narodil 15. srpna 1788 v Linharticích u Moravské Třebové. Vystudoval gymnázium v Moravské Třebové nebo v Opavě, kde působil sám jako profesor a roku 1813 byl povolán do Vídně, aby se ujal coby kurátor Přírodovědeckého kabinetu a stal se učitelem tehdy jedenáctileté Leopoldiny⁵⁷. Vyučoval mladou princeznu hlavně mineralogii a matematiku a zejména o mineralogii v ní vzbudil velký zájem, který ji provázel celým životem. Lze se jen domnívat, jak a kým byl tento mladý muž z Opavy císařské rodině doporučen. Je možné, že se o to postarala tehdejší manželka císaře, císařovna Maria Ludovika d'Este, žena sama velmi vzdělaná a kultivovaná, která na rozvoj a výchovu svých nevlastních dětí velmi dbala a díky ní, výběru učitelů, vzdělání dětí velmi pokročilo. Je známo, že korunnímu princovi Ferdinandovi, který byl shledáván zaostalým a v budoucnu neschopným následnictví trůnu, vybrala takového učitele a vychovatele, pod jehož vedením učinil mladý princ nesmírné pokroky. Stejně tak se láskyplně starala o Leopoldinu nebo Marii Luisu a o další císařovy děti a brala je s sebou i na své cesty. Johann Wolfgang Goethe obdivoval Marii Ludoviku a složil pro ni v Karlových Varech báseň, zde se setkala s básníkem i dívenka Leopoldina.

Rochus Schüch byl zřejmě jediným členem expedice, jehož účast si přála sama arcivévodkyně. V Linharticích, kam jsem zajel v roce 2017, je krásná socha Sv. Rocha a odtud slavný rodák získal své křestní jméno. Rochus Schüch má také další primát: byl jedním ze všech členů expedice, který v Brazílii zůstal, napomohl k založení Národní brazilské knihovny i Národního muzea. V Brazílii se oženil zřejmě dvakrát a měl dvě děti, dceru a syna. První ženu si našel v nově založené evropské kolonii Nova Friburgo a jeho syn Guilherme Schüch dosáhl věhlasu coby odborník ve vládě císaře Pedra II. a byl i jeho dobrým přítelem. Otec ho vyslal do Vídně, aby zde vystudoval technický institut. Po návratu do Brazílie ho císař pověřil mnoha úkoly a později ho za jeho zásluhy odměnil titulem *Barão de Copanema* neboli baron z Copanemy.

⁵⁷ Viz Příloha č. 4: Pamětní almanach k 300letému výročí Opavského gymnázia.

Když uvádím údaje o Rochusovi Schüchovi, tak se musím vrátit k vynikajícím tezím Emmi Baum⁵⁸, že není jistota zdali Schüch doprovázel Leopoldinu z Vídně nebo jestli ho zaměstnala až po jejím příjezdu do Ria de Janeiro. Tuto pochybnost můžeme jednoznačně vyloučit, dle Fitzingera⁵⁹ Schüch opustil své zajímavé pracovní místo kustoda v tomto kabinetu s tím, že na výslovné přání Leopoldiny vstoupil do zaměstnaneckého poměru do jejích služeb, takže se počítalo s tím, že v Brazílii zůstane a bude placen z peněz jejího „přesídleného dvora“. Bohužel se stalo to, s čím se asi nepočítalo, ale co bylo důsledkem špatné finanční situace dvora zvláště po osamostatnění Brazílie, a také to, že Pedro neposkytoval téměř žádné finanční prostředky své manželce a využíval je pro svůj osobní život a pro paralelní vztah s Donou Domitílií, jíž přidělil titul markýza ze Santosu a učinil z ní první dvorní dámu své ženy. Nechal záhy odeslat všechny „rakouské krajany“, blízké, včetně služebné Anny a osobního lékaře Kammerlachera zpět do Rakouska, takže Leopoldina se neměla na koho spolehnout a nedostatek financí byl pro ni také velmi frustrující. Je vlastně s podivem, že Rochus Schüch se tomuto skoro vyhoštění ubránil, ale musel v podstatě stejně ode dvora z Ria odejít. Aby se uživil, odešel z Ria de Janeiro a věnoval se podnikání ve výrobě plechů ve státě Minas Gerais.

Fitzinger ve své již zmiňované práci k historii přírodovědeckého kabinetu c.k. ve Vídni opakovaně u jména Schüch uvádí přívlastek *Weltpriester*. Toto označení vypovídá o tom, že byl školeným farářem, tzv. světským nebo diecézním knězem, který se mohl též ženit. Ezekeel uvádí, že Schüch byl bývalým laickým bratrem z Opavy. O jeho dalším životě v Brazílii víme následující: v nově založené Kolonii švýcarských a německých imigrantů se kolem roku 1820 seznámil se Švýcarkou Josefínou Roth, s tou odešel do Ouro Preto (Minas Gerais), kde se jim v roce 1824 narodil syn Guilherme. Pravděpodobně rodiče nebyli sezdáni, matrika to neuvádí. Marianě Josefíně Roth, matce Guiherma, se o pět let později, 22. července 1829, narodila dcera Josefina Guilhermina Lintz, jako otec byl uveden Angličan, obchodník Georg Lintz, narození dcery bylo legitimizováno následně. Je známo, že Rochus Schüch byl oddán s ženou jménem Cecilia Bors, původem Rakušankou⁶⁰. Lze se domnívat, že s Cecilíí Bors se Schüch oženil poté, co se s Josefínou Roth rozešel, nebo co Josefina zemřela. Schüch byl velkým přítelem Brazílie. Ve své závěti z 18. ledna 1829 uvedl, že jednu čtvrtinu ze třetiny svých příjmů daruje na vzdělání studenta mineralogie a druhou čtvrtinu z té třetiny na

⁵⁸ BAUM, Emmi. 1965. S. 170.

⁵⁹ FITZINGER, Leopold Joseph Franz Johann. 1868. S. 5.

⁶⁰ Srov. RAMÍREZ, Ezekiel Stanley. 1968. S. 125.

uskutečnění záměru založení Školy mineralogie v Provincii Minas Gerais. Dle sdělení správy Anglického hřbitova v Riu de Janeiru⁶¹ a z výpisu ze serveru „Findagrave“ je zcela jisté, že Rochus Schüch byl dne 5. března 1844 pochován na tomto hřbitově, kde je například pohřben i jiný význačný cizinec, Švýcar Johann Martin Flach⁶² a mnoho dalších osobností. V evidenci je uvedeno Doctor Schüch, což asi Schüch oficiálně nebyl, ale byl to tak vzdělaný muž, že tento titul jistě mohl užívat.

4.6 Heinrich Wilhelm Schott

Dalším mužem z Čech, resp. z Moravy povoláním do expedice byl císařský zahradník, mladý muž, jen o 3 roky starší než Leopoldina, Heinrich Wilhelm Schott, narozený 7. ledna 1794 v Brně.⁶³ Tito oba muži již působili ve službách císařského dvora, žili ve Vídni, tak jejich nominace do týmu expedice mohla být možná poměrně snadná. Taková výprava financovaná dvorem byla velmi atraktivní a o účast v ní byl značný zájem. Kromě knihovníka, mineraloga, zahradníka, botanika bylo třeba myslet na zoologa, preparátora zvířat – taxidermistu, malíře, který vše zdokumentuje, jak dobové náměty, tak rostliny, zvířata atd. Jako hlavní zoolog a zároveň jako vedoucí expedice byl navržen Johann Natterer ze známé rodiny přírodovědců, preparátorů a sokolníků z Laxenburgu u Vídně.

⁶¹ E-mail ze správy hřbitova (kráceno):

Vážený pane Polakoviči,

Dr. Rochus Schüch byl pohřben v roce 1844 a v jeho registru nejsou žádné podrobnosti o jeho pohřbu. Nebyl nalezen žádný náhrobní kámen (všechny náhrobní kameny zachováváme, i když se hrob zruší) a po 100 letech bez styku s rodinou se hrob vrátí do britského pohřebního fondu.

/.../

Hrob 61/10 Rochuse Schücha byl nejprve zřízen a používán v roce 1828 pro námořníka Hughu Manninga. Následně byl použit pro doktora Schücha v roce 1844. Jak sděluji, v registru není nic, co by hrob popsalo, ani žádný náhrobní kámen k další jeho identifikaci.

Stav hrobu se v průběhu let zhoršoval, a když byl v roce 1973 na místě vybudován hrob nový, nenašly se v hrobě původním žádné ostatky. To je docela obvyklé u starších hrobů, protože jejich stavba byla jednodušší, než je dnes. Rodina, která nyní vlastní hrob, platí hřbitovu každoroční poplatek za údržbu, stejně jako všichni majitelé aktivních hrobů. Tyto poplatky a jiné dary jsou to, co dovoluje hřbitovu nadále poskytovat službu jak zahraničním, tak brazilským komunitám. Nejedná se o hřbitov pouze pro Brity nebo pro protestanty.

⁶² SCHRAMM CORREA, Lucelinda. 2005. S. 90. Autorka popisuje registr cizinců, připlouvání do přístavu v Riu. Podle jejích zjištění v květnu 1809 (takže rok po otevření přístavů) tan připlul z anglického přístavu Falmouth João Martinho Flach, Švýcar, původem z města Schaffhausen, narozen roku 1781, svobodný, 28 let, obchodník s látkami. Připlul v doprovodu obchodního partnera Carlose Meyera ze Stuttgartu.

⁶³ POLAKOVIČ, Petr. 2015. S. 12.

4.7 Dominik Sochor

Jako pomocník, především pokud jde o preparování, mu byl přidělen a schválen jeho již dlouhodobý spolupracovník Dominik Sochor. O tomto muži toho mnoho nevíme? Neznáme vůbec jeho datum a místo narození. Tyto informace se zatím nepodařilo dohledat. Domnívám se dle příjmení, že Sochor byl původem z českých zemí. Vynaložil jsem mnoho pátracího úsilí, abych jeho původ vypátral. Byl jsem na místě, kde zemřel a kde byl 13. prosince 1826 pohřben, v provincii Mato Grosso, poblíž tehdejšího hlavního města provincie Vila Bella, konkrétně na místě zlatých dolů: São Vicente u zdi tamějšího kostela. Na místě jsou dnes jen drobné pozůstatky zdi kostela a doly drahých kovů se tam stále nacházejí. Ředitel dolu mi povolil návštěvu areálu v doprovodu dvou průvodců za účelem studijních účelů.

V místních záznamech ve městě Villa Bela ani ve zdejším muzeu se mi nepodařilo žádnou zmínku o přítomnosti přírodovědců Natterera a Sochora v jejich oblasti najít, ani vedení důlní firmy nemělo jakoukoliv informaci o tom, že v areálu jejich firmy byl pohřben jeden u účastníků rakouské přírodovědecké expedice, která připlula do Brazílie v roce 1817. Bývalá rakouská velvyslankyně v Brazílii, Marianne Feldmannm jelikož měla sama velký zájem o odhalení původu Sochora, mi zprostředkovala kontakt na dr. Agstnera ve Vídni (praovník Ministerstva zahraničí ve Vídni), který se velmi snažil skrze bádání ve Vídeňském státním archivu tuto informaci objevit. Místo a datum narození Dominika Sochora se mu nalézt nepodařilo, nicméně podařilo se mu objevit několik informací, z nichž lze vyvodit následující odhad *curriculum vitae* Sochora:

Sochor byl lovec, myslivec a velmi zručný preparátor. Kde a od koho se těmto znalostem naučil, jestli existovala na tuto profesi nějaká škola, není známo. Zdali se hodně naučil od svého otce, jak tomu bylo u Natterera, rovněž není známo, jelikož, jak již bylo zmíněno, jeho původ, jeho rodiče neznáme. Je však známo, že již v roce 1810 úzce spolupracuje s mladým Johannem Nattererem. Triadvacetiletý Natterer nebo přímo i Sochor dostali od ředitele Přírodovědeckého kabinetu ve Vídni von Schreiberse úkol, aby od hranic s Osmanskou říší, od Temešváru, zachránili a do Vídne dovezli určité přírodovědecké předměty. Současně je známo, že Sochor byl ve službách císařského dvora coby *Büchsenspanner* (nabíječ pušek), někdy se uvádí také *Hofjäger* (dvorní myslivec). A také se uvádí, že byl nabíječem pušek korunního prince Ferdinanda, bratra Leopoldiny.

Všechny tyto profese a pozice budou pravdivé a přivedly Sochora k nominaci účasti v přírodovědecké expedici do Brazílie. Dle zjištění dr. Agstnera z Archivu ve Vídni, bylo platové zařazení Sochora o trochu nižší než tomu bylo u ostatních, ale to přirozeně

odpovídalo jeho zařazení do pozice pomocníka Natterera. V době, kdy v roce 1817 Sochor z Vídně odjížděl, zanechal zde u svého bratra Josefa Sochora, rovněž myslivce zaměstnaného u dvora, dvě malé děti: Annu, narozenou 15. ledna 1812, a Wenzela, narozeného 8. srpna 1814. O jejich matce není zmínka, je možné, že v roce 1817 již nežila. Dvorní výplatní kancelář očividně posílala polovinu platu Dominika Sochora jeho bratrovi Josefovi. Též z vlastního jména Václav, které dali rodiče synovi, vyvozují domněnku, že Sochor mohl mít s velkou pravděpodobností svůj původ v Čechách.⁶⁴

Sochor zemřel 13. prosince 1826 hluboko ve vnitrozemí Brazílie, 2 500 km od Ria de Janeiro, kde jen o dva dny dříve vydechla naposledy císařovna Leopoldina, která ho do této vzdálené země vlastně přivedla. Ani Dona Gertruda v São Vicente, kde byl na pozvání, ani v polední hodině přivolaný Natterer mu již nedokázali pomoci. Byl pohřben v kostele v São Vicente.

Po definitivním návratu do Vídně v roce 1835 a konečném vyúčtování se Natterer přimlouval, aby dětem Sochora byl ještě vyplacen určitý sirotčí důchod. Anně v té době bylo již 23 let a Wenzelovi 21 let. Jestli se tak stalo a kde se obě již dospělé děti po návratu Natterera nacházely nebo zdali se s nimi a s jejich strýcem Josefem Natterer i setkal, není známo.

⁶⁴ Viz e-mail od Prof. Dr. Rudolfa Agstnera. *SOCHOR OMeA 1827 Karton 320 2, SOCHOR OMeA 1827 Karton 320*. Ze dne 19. 11. 2015. Znění e-mailu kráceno:

Da es derzeit hier sehr ruhig ist war ich 2 Stunden im Haus-, Hof- und Staatsarchiv und habe zu Dominik SOCHOR geforscht. Da SOCHOR als k.k. Kammerbüchsen spanner ein k.k. Beamter war, muss es also auch Akten über ihn in Wien geben. Die für das Obersthofmeisteramt (OMeA) zuständige Archivarin gab mir den richtigen Tipp – Aktenbestand Obersthofmeisteramt. Tatsächlich finden sich im Index 1826 und 1828 unter S o-o (phonetische Protokollierung) Einträge zu SOCHOR und Aktenstücke, die ich gescannt habe - mehr ist leider nicht da.

Dominik SOCHOR hatte 2 Kinder um die sich nach seiner Abreise sein Bruder Joseph, ein Jäger, gekümmert hat, dem das Hofzahlamt dafür offenbar die Hälfte des Gehaltes des Dominik Sochor überwies. 1826 stellt Joseph Sochor einen Antrag diesen Betrag zu erhöhen, Ende 1827 erfährt man in Wien vom Tod Sochors, und 1828 wird der Fall dann abgehandelt. Da sein Tod in Wien ja ein Jahr lang unbekannt blieb und ihm weiter sein Gehalt angewiesen wurde (wie angeblich in Griechenland ja auch heute üblich...) ergab sich aus Sicht des Hofzahlamtes ein "Übergenuss" eines ganzen Jahresgehaltes, ein Problem, das 1828 gelöst werden musste.

Immerhin geht aus Schreiben des Obersthofmeisteramtes an das k.k.l Hofzahlamt vom 30.7.1828 - scan folgt mit separatem mail – hervor, daß Dominik SOCHOR "zu Moiro bei Mata Grosso in Brasilien verstorben..." ist. Leider ist nirgends ein Hinweis wann und wo er geboren wurde.

4.8 Johann Christian Mikan

Dalším účastníkem výpravy z Čech, ba dokonce jejím šéfem byl Johann Christian Mikan. U Mikana je zajímavé, že ho mohla doprovázet jeho manželka, o které se moc nemluví, nicméně byla mu prý velkou pomocnicí a ztížené cestovní a klimatické podmínky prý snášela dobře, dokonce lépe než její manžel. Nechtěla zůstat v Riu, a tak si vymohla, že se směla s manželem a obvykle i s malířem Buchbergerem účastnit výprav do okolí města. Dle Schmutzera⁶⁵ se paní Mikanová jmenovala Johanna. S Jiřím Kašparem z Teplic za účelem zřízení pamětní desky jejich rodákovi jsme se snažili zjistit více o Mikanovi a jeho rodině, ale zatím se širší informace zjistit nepodařilo.

4.9 Wenzel Martin Christoph Bergner

Posledním zástupcem z Čech byl zástupce nikoli pro přírodovědný obor, nýbrž pro obchodní záležitosti, Wenzel Bergner, celým jménem Wenzel Martin Christoph Bergner. Schmutzer ve své disertaci popisuje Bergnera jednoduše jako zkrachovalého obchodníka z Vídně⁶⁶. Samozřejmě cílem Schmutzerovy práce byl především zájem o Johanna Natterera. Cílem mé práce jsou lidé původem z Čech, mezi ně Bergner patří a tak se mu budeme více věnovat. Dle mého pohledu byl velmi zajímavou osobností a na jeho osobě si můžeme demonstrovat, jakým spektrem rozmanitých a vzdělaných osobností České království v první polovině 19. století císařskému Rakousku disponovalo.

Wenzel Bergner se narodil 12. listopadu 1761 v Praze a v letech 1773–1778 absolvoval Staroměstské akademické gymnázium. V letech 1806–1816 začal působit v Rumburku, kde se věnoval výrobě lučebnin (chemikálií), jako již dříve jeho otec v Chomutově, a produkci *nankinu* (husté bavlněné tkanině podobné flauši), který se vyráběl především v nedalekém Varnsdorfu. V roce 1811 daroval svému příteli Josefu Jungmannovi 200 zlatých na vydání Miltonova *Ztraceného ráje*. Podnikal daleké cesty, zejména do Německa a Itálie. Později pomáhal Jungmannovi na prvním vydání *Česko-německého slovníku*, měl nepochybně sám nevšední jazykové znalosti a český jazyk v oblibě. Dle Bergnera dosahoval český jazyk *mudrckého ideálu jazyků*⁶⁷. V úvodu k vydání slovníku vyslovil Jungmann poděkování přátelům včetně Bergnera, ba dokonce zmiňuje slovník *Bergneri excerpta*, což byly zjevně jakési materiály, výpisky Bergnera, které Jungmann při tvorbě slovníku využíval. Pokud měl

⁶⁵ SCHMUTZER, Kurt. 2007. S. 44.

⁶⁶ Ibid. S. 45.

⁶⁷ Srov. SCHMUTZER, Kurt. 2007. S.

Bergner na tvorbě slovníku určitý podíl, tak by jistě s radostí kvitoval, pokud by se toho býval dožil, když císař Ferdinand Dobrotivý udělil Jungmannovi za vydání česko-německého slovníku v roce 1839 Leopoldův řád.

Pověst zkušeného obchodníka, jeho všestranná vzdělanost, kontakty a výtečné jazykové znalosti, to vše zřejmě přispělo k tomu, že byl zařazen Pražským guberniem do Vídně pro účast v doprovodu jako obchodní přidělenec na nově zřizované rakouské velvyslanectví. 10. dubna 1817 odplul i se svým synem na fregatě Augusta z Terstu do Ria s úkolem prověřit exportní možnosti Rakouska v Brazílii. Přes své renomé podnikatele v oboru textilu v Rumburku v Čechách byl ale stále uváděn pouze jako *Bergner aus Rumburg in Böhmen*. V červnu roku 1819 jeho syn po krátké nemoci v Riu de Janeiru zemřel. 6. dubna 1821 se Wenzel Bergner navrátil přes Amsterdam zpět do Evropy.

Během čtyř let na pozici obchodního sekretáře do něj Rakousko investovalo na 30 tisíc zlatých. V srpnu roku 1821 osobně předložil Obchodní komisi při c. k. ministerstvu ve Vídni závěrečnou zprávu o své obchodní misi v Riu. V roce 1822 jej ustanovili úředníkem při c. k. bankální administraci ve Vídni a v roce 1827 vydal v Preslově vlasteneckém časopisu Krok své dílo *O literatuře vesměs a žádosti*. Třebaže byl původem sám Němec, usiloval o založení Matice české spolu s Josefem Jungmannem, Antonínem Markem a dalšími. S pomocí Muzea Rumburk byla v matrice narozených dohledána Bergnerova dcera Josepha Carolina Anna, narozená 6. března 1800 v Rumburku, syn narozený asi o rok později nalezen nebyl. Je možné, že se syn manželům narodil v Praze, možná okolo roku 1801 (a tak záznam v Rumburku chybí). Rok vyvozují z toho, že hraběnka Kühnurg ve svém dopise otci mj. píše o obchodnících Weberovi z Terstu a Wenzelovi Bergnerovi a jeho synovi z Rumburku v Čechách, kteří cestují spolu za účelem studovat brazilský trh ve vztahu k možnostem exportu rakouských výrobků. Bergner se tomuto studiu věnoval téměř čtyři roky. Když příplul do Ria v prosinci roku 1820 nový generální konzul baron Bartolomäus von Stürmer, krátce nato rozhodl o Bergnerově odvolání zpět do Vídně. Bergnerova analýza obchodních možností spolupráce Rakouska a Brazílie nepřinesla zvláštní výsledky, nicméně byla kladně hodnocena jeho píle. Následně Bergner získal již natrvalo ve Vídni úřednické místo a do Prahy ani do Rumburku se již nevrátil, tedy ne netrvalo. Kontakty se svými přáteli v Čechách stále udržoval. Zemřel ve Vídni roku 1834.

Výsledky této expedice, doprovodu velkého počtu osob, Leopoldiny do Brazílie, lze hodnotit jednoznačně kladně. Prostřednictvím sňatku Leopoldiny a Pedra došlo k velkému

přiblížení obou zemí. Leopoldina sama a lidé kolem ní, přispěli ke kulturní i obchodní výměně, přírodovědecká výprava prozkoumala nedozírné pustiny obrovské země a bylo dosaženo vynikajících vědeckých výsledků. Otevření muzea Brasilianum ve Vídni v roce 1824 z dovezených brazilských sbírek, jejímž ředitelem se stal Johann Emanuel Pohl, otevřelo bránu ohromnému zájmu o Brazílii v celém Rakousku-Uhersku, propagace této vzdálené země neměla konkurenci s jinou destinací. Leopoldina se ihned od svého příjezdu do Ria de Janeiro aktivně angažovala v imigrační politice. Podporovala a rozvíjela u svého tchána krále Jana myšlenku státem zakládaných kolonií, především pro krajany, rakouské, resp. německé přistěhovalce. Ti měli svými dovednostmi, kulturou a pracovitostí přispět ke zvelebení této zaostalé země ve všech sektorech. První pilotní kolonie byly založeny králem Janem nedaleko Ria a v Bahii, král pro tento účel uvolnil a přidělil velké rozlohy půdy, tzv. *sesmarie*. To byl teprve začátek, ještě větší kolonizační záměry měly teprve následovat pod vedením jeho syna Pedra a Leopoldiny.

5 Vláda císaře Pedra I. a první císařství

Prakticky několik týdnů po odjezdu Bergnera, který v Riu zůstal zřejmě zcela bez povšimnutí, odplouvá 24. dubna 1821 s celou flotilou, doprovodem tří tisíc dvořanů a diplomatickým sborem (včetně rakouského konzula Barona Stürmera) král Jan VI. a vrací se po 13 letech setrvání v Brazílii zpět do Portugalska. Stejně jako v roce 1807 utíkal nedobrovolně před Napoleonem z Lisabonu, tak v roce 1821 odplouvá nedobrovolně pod nátlakem portugalských kortesů. Situace byla velmi napjatá a zmatená. Jelikož se králi Janovi v Brazílii velmi líbilo a zpátky do Portugalska se mu nechtělo, uvažoval o tom, že vyše zpět svého syna. Záměry a příkazy se měnily ze dne na den. Princ Pedro měl již odplout, ale Leopoldina protestovala, že svého manžela samotného odcestovat nenechá, a jelikož byla v pokročilém stádiu těhotenství, vymínila si na tchánovi odvolání příkazu. Nakonec tedy Brazílii opustil sám král a svého syna zanechal v zemi vládnout jako prince regenta.

V celé Latinské Americe se jako vlna šířilo osvobozené hnutí od koloniální nadvlády, vedené především Simónem Bolíivarem, vznikaly i první nezávislé republiky. Myšlenky osvícenství se nevyhýbali ani Brazílii, zvláště na severu v Pernambucu a v Bahii se začaly šířit nepokoje. Portugalské kortesy naléhaly na zrušení statutu Spojeného království Portugalska, Brazílie a Algarve, který vyhlásil v roce 1815 král Jan, a chtěly Brazílii odebrat rovnocenné postavení země a vrátit ji zpět do područí Portugalska jako její kolonii. Současně požadovaly, aby se princ regent s celou rodinou vrátil do Portugalska.

Situace se stupňovala, napětí narůstalo a Pedro se musel rozhodovat, jestli poslušně výzvě k návratu uposlechne nebo se jí vzepře. Při své cestě za podporou do provincie São Paulo 9. ledna 1822 zvolal Pedro na kopci Ibiranga onu známou větu, která je zapsána do dějin jako *Dia do Fico!* (česky *zůstávám*). To byl jasný vzkaz kortesům do Portugalska, že se jim panovník postaví. O několik měsíců později, 7. září 1822, Brazílie vyhlásila svou samostatnost. Pedro se nechal korunovat císařem Brazílie 1. prosince 1822 a ve stejný den vydal i dekret o ustanovení čestné gardy. Zde bych se chtěl zastavit, jelikož založení této gardy bylo inspirováno Českou Noblegardou, která byla ustanovena na podzim roku 1813 v Praze pro konkrétní účel, a sice doprovodit a chránit císaře Františka I. při jeho polním tažení do Paříže. Příslušníky této gardy byli představitelé vysoce postavené šlechty, proto někdy název *Adel* nebo *Noblegarde*. Těchto členů bylo 38, k tomu se řadil ještě doprovod určitého počtu služebnictva, podkoních a vozků. Mezi gardisty se nacházela vznešená jména jako např. Walstein, Salm, Pachta, Meraviglia, kníže Auersperg a bratr polního maršála hraběte Windischgrätze. Každý gardista pečoval sám o sebe na vlastní náklady, ze státního

eráru mu byl přidělen kůň a porce chleba. Trasa byla vedena Praha–Basilej–Dijon–Chaumont–Troyes–Paříž. Císaře zřejmě doprovázel i dvacetiletý korunní princ Ferdinand. Tento vojenský oddíl nebyl zapojen do žádného boje. Uniforma české šlechtické gardy se skládala z bílého kabátce, podobného fraku, s červeně vypodloženým lemy a z bílých kalhot z jelenice, k tomu vysoké černé ohrnuté jezdecké holínky. Zlaté epolety, kartuše s kovovým zlatým lvem na bandeliéru z černé kůže, na žlutém opasku zavěšená šavle v černé pochvě a černý příčně ohrnutý klobouk s chocholem z černozeleňého peří, doplňovaly výstroj.

Jako faleristická zvláštnost bylo císařem všem 38 příslušníkům České šlechtické gardy uděleno 27. října 1814 vyznamenání speciálně k tomu vytvořené a nazvané Český šlechtický kříž. Vyznamenání představovalo pamětní poděkování za jejich službu při ochraně císaře. Návrh k tomuto udílení podali nejvyšší císařský komorní hrabě Wrba, velitele všech císařských gard a polního maršála Petera svobodného pána von Duka. Tím bylo vytvořeno a uděleno jen 38 jedinečných vyznamenání, pouze při jediné příležitosti a nikdy již zopakováno. Zároveň po návratu z tohoto „tažení“ byla tato osobní ochranná garda rozpuštěna. Kromě vyznamenání mohli všichni příslušníci gardy nosit přidělené uniformy jako projev uznání za jejich vykonanou službu.

Tento popis České šlechtické gardy uvádím podrobně proto, že byla vzorem Pedrovi při založení jeho gard dekretem vydaným 1. prosince 1822, tj. v den jeho korunovace za císaře Brazílské monarchie. Leopoldina jistě řekla svému manželovi o všech attributech císaře a císařství, ona v tomto prostředí vyrůstala, její otec byl římským a posléze rakouským císařem a Pedro se stal císařem velké země Brazílie. Podobnost čestné Pedrovy gardy s českou nebyla tedy náhodná. Představitelé významných rodin ze São Paula a Ria de Janeiro a Minas Gerais se dobrovolně hlásili do služby k ochraně císaře, obdrželi prakticky stejné uniformy, které byly pouze přizpůsobeny co do dostupnosti materiálu pro jejich zhotovení. Líbivé uniformy si mohli příslušníci gardy ponechat při abdikaci císaře Pedra v roce 1831, kdy byla jeho garda rozpuštěna.

Přes Čestnou brazilskou gardu se dostáváme k postavě, jež byla jednoznačně tou osobností, která ze všech nejvíce ovlivnila a de facto spustila vlnu vystěhovalectví z Evropy do Brazílie. Máme na mysli osobnost George Antona Aloise Schäffera.

5.1 Georg Anton Alois Schäffer

Když se podíváme na jeho životní osudy, uvědomíme si, že asi není mnoho jedinců, kteří by za sebou zanechali tak výraznou, doslova světovou stopu. Troufám si dokonce říci, že

kdyby nebylo Schäffera, nebylo by, s nadsázkou, ani vystěhovalectví do Brazílie. Schäffer byl lékař, přírodovědec, světoběžník, obchodník, diplomat, voják a nesmírně nadaný všestranný muž. Narodil se v Evropě, v bavorském Műnnerstadtu, nicméně pracovně působil v Rusku, na Havajských ostrovech a v Brazílii. Tím, že zanechal významné otisky své činnosti na mnoha kontinentech, zaujal četné badatele již dříve, především ty historiky, kteří se aktivně věnují historii Brazílie a Havajských ostrovů. I proto je možné vycházet z celé řady zdrojů, jejichž autoři se osobností Georga Antona Aloise Schäffera zabývali. S řadou z nich jsem osobně spolupracoval a informace o této osobnosti konzultoval, dělil se o poznatky. Především jsem se ale na Schäffera díval optikou Českých zemí.

O Schäfferovi toho bylo napsáno mnoho, s různým přístupem i odborným pojetím, s různými nepřesnostmi i zkreslenými názory. Nejprve jsem se seznámil a vycházel z děl autorů, jako je Carlos H. Oberacker Jr., kterého jsem zde již několikrát citoval, ten je pro celý kontext mé práce autorem stěžejním a jeho rozsáhlou publikaci *A Imperatriz Leopoldina* považuji za zásadní. Dále o Schäfferovi napsal monografickou trilogii, ovšem na pomezí faktů a fikce, profesor Arizonské university Lee. B. Croft. Jedná se o dílo *Anton Georg Schäffer – Shipping Germans to Brazil*. Velmi mi však pomohl Peter Littke, badatel ze SRN, který se životem Schäffera probíral podrobně a poskytl mi cenný Schäfferův životopis. Autobiografie je zachována v rukopise a je psána vlastní rukou Schäffera latinsky. Historik Jiří Wolf z Muzea města Duchcova (u Teplic) ho posléze přeložil do češtiny (viz kapitola 5.2).

5.2 Schäfferova autobiografie

Já Georg Anton Schäffer, Frank z Műnnerstadtu, jsem se narodil otci zeměměřiči Josefu Nikolasovi Schäfferovi, studiu humanitních věd jsem se věnoval v rodném městě pod vedením augustiniána profesora Eustachia Műhlfelda. Dále jsem přišel do Würzburgu, kde jsem byl vzděláván ve filosofii a fyzice od profesora Pikela, v základech anatomie a chirurgie za vedení veleslavného Siebolda. Potom jsem se stal žákem lékárníka jménem Adam Menšik v českém městě Chrudim a jsa vyučen v umění lékárnickém přibral mne za druha profesor Berthold v Ambergu, do nějž jsem po uplynulém půlroce odešel do rakouského města řečeného Melk, kde jsem byl k službám panu Stadlerovi po celý rok. Odtud jsem odešel do uherského města Trnava, kde jsem byl jako lékárník k užitku prefektu Josefu Erdelovi a po půl roce jsem byl přemluven Václavem Průsečkou, abych celý rok pracoval v Segedině. Potom jsem odešel do turecké říše, kde jsem byl přijat od tureckého knížete (paši) Jusuffa jako

jeho osobní lékař v městě Chotyn (v dnešní Ukrajině, pozn. PP). U něj jako vojenského velitele jsem pak rok vykonával lékařskou praxi takovým způsobem, že jsem své umění mohl ještě prohlubovat. Na jeho doporučení jsem přešel do Göttingenu široko daleko nejproslulejšího sídla Múz, v umění léčit mi zde bylo tak pomoheno, že už nezůstalo nic, po čem by se dalo toužit. Také jsem se zde učil od velikých mužů, od skvělého Blumenbacha ve fyziologii, přírodovědě a zotomii, od skvělého Richtera v obecné a speciální terapii od skvělého Weisberga vnitřnímu lékařství a nauce o nervech od skvělého Gmelina, obecné chemii jsem se přiučil pod vedením profesora Wardenburga. Od vynikajícího Cappelia jsem byl zasvěcen do zoonomie, patologie a obecné diagnostiky. Dva semestry jsem se učil porodnictví pod vedením Osianderovým.⁶⁸

Životopis píše Schäffer po ukončení svého studia na universitě v Göttingenu, které započal v roce 1801 a ukončil v roce 1803 s titulem doktor medicíny. Tento životopis dokládá, že Schäffer se s Čechami seznámil již v mládí a také i se Slovenskem, konkrétně s Trnavou. Cestoval jsem do obou měst, abych prověřil na místě tuto skutečnost, V Chrudimi do dnešního dne je na rohu náměstí lékárna, jmenuje se U Zlaté koruny. Při své návštěvě mi pracovníci lékárny umožnili sestoupit do sklepa pod lékárnou, kde v pískovcovém kameni jsou vyryta jména majitelů lékárny, a je tam uveden Adam Menschik.⁶⁹

Z toho můžeme vyvodit v časové posloupnosti: Anton George se narodil 27. ledna 1779; majitelem, resp. spolumajitelem (se svou ženou) lékárny v Chrudimi byl Adam Menšík od roku 1790. Jelikož životopis je psán v časovém sledu, lze předpokládat, že základní a středoškolské vzdělání završil Schäffer asi v 18 letech, tedy kolem roku 1797, pravděpodobně i dříve. Pak do roku 1801, tedy během čtyř pěti let absolvoval všechny jím vyjmenované stáže a pracovní pobyty. Také by to odpovídalo tomu, že hned první jeho praxe, pracovní zkušenosti mimo rodnou zemi, byla v Čechách, ve východočeské Chrudimi.

⁶⁸ SCHÄFFER, Georg Anton Alois. *Životopis* (originál latinského rukopisu). Soukromý archiv. S. 1n.

⁶⁹ Viz e-mail Iva Šulce, ředitele SOkA v Chrudimi. Menšík Adam. Ze dne 2.5.2013):

1790, 2. ledna Antonín Beutl postoupil za 6000 zl. zeti Adamu Menšíkovi a jeho manželce Rosině, do té doby pardubickému měšťanu, v Chrudimi váreční dům č. 93 s lékárnou a právem lékárenským. Neboť již podle dekretu chrudimského magistrátu ze dne 17. září 1737 se na domě (dneš. č. 129/1) poznamenalo právo lékárnické co vlastnost reální.

1800, 5. října Rosina Menšíková postoupila manželu Adamu Menšíkovi svou polovinu domu a lékárny č. 93.

1801, 18. prosince Adam Menšík prodal varní dům č. 93 s lékárnou za 15 000 zl. Václavu Chlebečkovi pro syna Josefa Chlebeč.

V životopise se výslovně píše: *Potom jsem se stal žákem lékárníka jménem Adam Menšik v českém městě Chrudim*⁷⁰. Český lékárnický mistr mladého Antona Georga vzal do učení. Mladík se zde během studií naučil rovněž slovanskému jazyku. Je příhodné upozornit na to, co je všeobecně u Schäffera známo, že to byl člověk neobyčejně talentovaný na jazyky, vlastně polyglot. Lee. B. Croft, velký znalec života Schäffera k tomu uvádí: *George Anton Schaeffer byl opravdu ohromující polyglot, který se velmi rychle a snadno naučil alespoň hovorově komunikovat v širokém spektru cizích jazyků*.⁷¹ A dále vyjmenovává tyto jazyky, jimiž se Schäffer dokázal dorozumět: němčina, francouzština, latina, jidiš, holandština, čeština, slovenština, maďarština, rumunština, ukrajinština, angličtina, brazilská portugalština, tlingit (tzv. *kolosh* v ruštině, pocházející z Aljašky), aleut (jazyk pobřežních lidí na Havaji), havajština, jazyk brazilského indiánského kmene Pataxo (v Bahii, kde zbudoval svoji kolonii Frankenthal), španělština (využíval při komunikaci se svojí sestrou jeptiškou ve Španělsku), čínština (pobýval měsíc v Číně v Cantonu) a lotyšština (pobýval mj. v Rize, kde přebýval, aby se pokusil uspořádat konferenci s carem Alexandrem I.)⁷² To je bezmála 20 jazyků. Například jeho znalost ruštiny byla v podstatě na úrovni jeho mateřského jazyka.

Životopis Schäfferův je výborným vodítkem k upřesnění životních stop dětství a mládí. Jedna informace je zajímavá, nová, a totiž, že otec Schäffera byl zeměměřič, s tím jsem se nikde nesetkal, většina zdrojů se omezuje na to, že byl majitelem lihovaru. Dle Petera Littkeho je v rodném listě Schäffera uvedeno, že otec je majitelem lihovaru, vysvětlení může být takové, že Schäffer se styděl za to, že obživa jeho otce plyne z výroby alkoholu, a tudíž si do životopisu pro něj vymyslel „lepší“ profesi. Až na tuto jednu, předpokládám, že informace v životopise uvedené jsou přesné a pravdivé. Když se podíváme na jména uváděných profesorů, najdeme tam opravdu několik z nich: Siebold ve Würzburgu, Blumenbach a Gmelin v Göttingenu. Je zde krásně vidět, jak excelentního vzdělání se mu dostalo a co Schäffer navrch ke svému vrozenému nadání získal. Tento základ se posléze projevil v jeho čínorodém a ze široka uchopeném životě.

Není cílem ani v možnostech této práce věnovat se Schäfferovi úplně ze všech pohledů, ale všimnout si a upozornit na takové poznatky, které k jeho osobě v předešlých studiích tolik zmíněny nebyly. Tak tedy poté co jsme popsali dle životopisu první období života Antona Georga, přejdeme přes jeho kariéru v ruských carských službách rovnou

⁷⁰ SCHÄFFER, Georg Anton Alois. *Životopis* (originál latinského rukopisu). Soukromý archiv. S. 247.

⁷¹ CROFT, Lee B. 2012. S. 7.

⁷² Srov. Ibid.

na kariéru, kterou zahájil v roce 1822 ve službách brazilského císaře. A zároveň se budeme snažit myslet na sledování jeho české stopy a vazeb k Čechám.

V roce 1822 mu byl svěřen císařem Pedrem a jeho ministerským předsedou José Bonifáciem de Andradou obrovský a důležitý úkol, aby odjel do Evropy jako tajný vyslanec a agent s cílem hromadně získávat pro vystěhovalce do Brazílie tisíce kolonistů a vojáků a zároveň organizovat celou akci, přesun a přepravu do Brazílie, umístění k vojenským cizineckým jednotkám a na vládou nově zřizované vytipované osidlovací kolonie. Vystěhovalce měl rekrutovat v německy mluvících státech, kterých bylo v té době, po Vídeňském kongresu v roce 1815 po porážce Napoleona, v německé konfederaci asi čtyřicet. Nejsilnějším vedoucím státem v tomto volném konfедераčním seskupení bylo Rakouské císařství, kde vládl otec Leopoldiny. Jelikož samostatnost Brazílie nebyla žádnou z mocností a ani Portugalskem uznána, nemohl se Schäffer při své misi opřít o žádné titulární listiny, naopak měl vést jednání na nejvyšší úrovni, aby svojí misí k uznání nezávislosti země přispěl. Z mnoha logických i praktických důvodů si vybral za své centrální evropské stanoviště svobodné hanzovní město Hamburk. Bylo zřejmé, že přístavy na severu Evropy, Hamburk, Amsterdam a Brémy, budou pro odplutí z Evropy do Brazílie ty nejvhodnější. Jako první mířila ale jeho cesta do Vídně s dopisy od dcery a zeti pro císaře Františka I. Tam nebyl pravděpodobně vůbec přijat. Přes prosby a přimluy samotné dcery vládly na císařském dvoře konzervativní názory, jež v žádném případě nebyly nakloněny tomu, aby Rakouské císařství opouštěli jeho schopní občané mnoha různých profesí, natož bojeschopní muži, vojáci. Tento negativní postoj od nejvyššího vedení Spolku německých států však Schäffera neodradil od jeho náročného úkolu. Neměl sice oficiální diplomatické pověření z Ria de Janeira, ale měl celkem zřetelně José Bonifáciem de Andradou vypracované a císařem Pedrem schválené několikastránkové instrukce. V nich byl popsán celkový záměr vybudování kolonií v právě zrozeném samostatném Brazilském císařství, včetně náboru vojáků i finančního řešení celého projektu a odměn pro Schäffera za realizaci. Jak víme již z jednání Schäffera na Havajských ostrovech a jeho celkového naturelu, postoj nadřizených, ba dokonce panovníků mu nebyl překážkou v nasazení uskutečnění jeho záměrů, jež si vzal za své. Navíc nijak zvlášť pokorně nevzhlížel k autoritám doby, v čemž mu svým způsobem bránil jeho rozhled, zkušenosti a vzdělání. Po neúspěšném získávání a osidlování Havajských ostrovů pro Ruské impérium se nyní Schäffer nadchnul pro osidlování rozlehlé Brazílie evropskými, primárně německy hovořícími přistěhovalci.

Než přistoupím k další analýze Schäffera a jeho misím, chtěl bych uvést ještě několik poznatků a postřehů, které mě doprovázely po stopách této osobnosti. Nebylo možné cestovat po stopách Schäffera všude, ale pátral jsem po jeho vlastní kolonii Frankental ve státě Bahia a po historii a s ní sousedící kolonii Leopoldina. Pátral jsem po vazbách a vztahu Schäffera k významnému obchodníkovi z Čech, usazenému v Riu, Franzovi Scheinerovi, jemuž jsem se věnoval zejména v kapitole 3.3. Pátral jsem samozřejmě po dalších nových dosud neobjevených informacích, které by napomohly odbourat jisté stereotypy a polopravdy v nahlížení na Schäffera a na hodnocení jeho „náborové evropské mise“. Tyto postřehy jsou následující: Schäffer měl celou řadu přátel, ale rovněž mnoho nepřátel. Jeho úkol byl natolik důležitý, že se prostřednictvím něho zařadil okamžitě k brazilské politické, obchodní a diplomatické elitě. Bylo jasné, že takový úkol nemůže realizovat úplně sám. Podíleli se na něm další politici, diplomaté a obchodníci, a to určitými rozhodnutími, nařízeními a finančně. Nejednalo se o úplně nový úkol, již král Jan VI., zvláště po příjezdu jeho snachy Leopoldiny do Ria a posléze též pod jejím vlivem, započal se zakládáním kolonií německých přistěhovalců. Mnoho lidí z těchto elit bylo v tomto záměru zainteresovaných s dalšími protagonisty, s císařem Pedrem, císařovnou Leopoldinou, s ministerským předsedou José Bonifáciem de Andradou a se samotným Schäfferem. Všichni byli vzájemně v kontaktu, sdělovali si své názory a návrhy. Na jedné straně byla „brazilská elita“, Pedrovi ministři, bohatí brazilští obchodníci, ti, kteří se nevrátili s králem Janem do Portugalska, ale postavili se spolu s Pedrem do čela nové nezávislé monarchie, na straně druhé to byla elita evropských přistěhovalců, již delší dobu v Brazílii usazených, to byli především významní obchodníci, ale i známí cestovatelé a přírodovědci. Zde je třeba zmínit hraběte Johanna Heinricha von Langsdorfa, který se sám angažoval v osidlovacích záměrech na svojí usedlosti Mandioca poblíž Ria de Janeiro. Langsdorf byl konzul a státní rada, vyslanec ruského cara v Riu de Janeiro. Pozval na svoji farmu několik německých rodin, napsal dokonce příručku⁷³ o praktickém uskutečňování osidlování. Od mnoha účastníků rakouské přírodovědecké expedice víme, že na statku Mandioca se u hraběte Langsdorfa uskutečnila na pozvání řada návštěv a jednání.

5.3 Georg Wilhelm Freyreiss

Další důležitou osobností je cestovatel a přírodovědec Georg Wilhelm Freyreiss, který se stává koncem roku 1818 ředitelem právě založené kolonie pojmenované na počest

⁷³ STEINLE, Robert Fin. 2002. S. 15.

Leopoldiny na jihu provincie Bahia, nedaleko města Vila Vicosa. Kolonie Leopoldina⁷⁴ byla založena rok předtím, než byla inaugurována Kolonie Nova Friburgo, kam byli pozváni švýcarští osadníci. Freyreiss vydal v roce 1824 ve svém rodném Frankfurtu nad Mohanem knihu pod názvem *Příspěvky k bližšímu poznání Císařství brazilského* spolu s popisem nové kolonie Leopoldina a s popisem nejdůležitějších hospodářských odvětví evropských osídlenců a dále pak výčet příčin neúspěchu některých brazilských sídel. Svůj příspěvek věnoval prvnímu tehdejšímu státnímu ministrovi José Bonifáciovi de Andradovi.

Abychom si učinili přesnější obraz o řediteli první evropské kolonie, je zajímavé vyzdvihnout to, co píše sám Freyreiss o sobě jako autorovi na titulní straně, a sice že je: *členem, přírodovědcem těchto společností: Brazilské, Královské Stockholmské, Moskevské, Senckenbergerovy akademie ve Frankfurtu a Přírodovědecké akademie v Lipsku.*⁷⁵ Nás bude dále zajímat především Senckenbergerova společnost, s jejím dalším členem se setkáme později v této kapitole. V *Příspěvcích* se jedná o první díl, druhý díl již Freyreiss nevydal, jelikož zemřel náhle na důsledky tropické nemoci v kolonii Leopoldina v dubnu roku 1825. Kniha pojednává o všech různých souvislostech v procesu osídlování Brazílie evropskými přistěhovalci. Když se uvádí výčet publikovaných knih, které by přiblížily tuto zemi Evropanům, musíme zde určitě zmínit vlastní knihu hlavního zástupce pro osídlování Brazílie, Schäffera, kterou vydal rovněž v roce 1824 jako Freyreiss, a sice v dánské Altoně. Nazývá se *Brazílie jako nezávislá říše v historickém, merkantilistickém a politickém ohledu*. Pozoruhodné dílo o bezmála 500 stranách, kde se autor podepsal jako Rytíř von Schäffer Dr., Major brazilské čestné gardy, a Schäffer ji věnoval císařovně Marii Leopoldině.

*Nápadná je podobnost Prahy a S. Paula, dvou nádherných měst na pahorcích, obklopené bujnými a plodnými krajinami. /.../ Češi by si mohli svojí řemeslnou zručností, svojí statečností, pílí a láskou ke svobodě zasloužit označení „rakouský Paulista“ (obyvatel St. Paula, podobně jako např. rakouský Pražák, pozn. PP).*⁷⁶

Dle tohoto vyjádření se zdá, že k Českým zemím a Praze a jeho obyvatelům projevoval Schäffer zvláštní sympatie a měl zde asi řadu přátel. Nevíme o tom, že by u nás měl nějaké nepřátele. Pokud budeme nějak posuzovat jeho přátelské a nepřátelské vztahy, víme docela jistě, že k jeho největším přátelům patřila samotná Leopoldina, Švýcar Johann

⁷⁴ O této kolonii a s ní sousedící Schäfferovou kolonií Frankental napsal vynikající studii historik Carlos H. Oberacker Jr. Jeho práce patří k zásadním pramenům nejen pro zpracování mé disertace. Studie nese název *A Colônia Leopoldina-Frankental na Bahia Meridional, Uma Colônia europeia da plantadores no Brasil*.

⁷⁵ FREYREISS, Georg Wilhelm. 1824. S. 105.

⁷⁶ SCHÄFFER, Georg Anton Alois. *Životopis* (originál latinského rukopisu). Soukromý archiv. S 248.

Martin Flach, který od stejné doby jako Schäffer vlastnil rozsáhlé pozemky v Bahii jako on a stejně jako Schäffer i Flach byl přítelem Leopoldiny a oba muži jí často vypomáhali řešit její tíživou finanční situaci. Do určité doby byl i přítelem císaře Pedra a Franze Scheinera. Zdali přátelství Scheinera a Schäffera vydrželo až do Schäfferovi smrti, si nejsem zcela jist. Zcela určitě měl celou řadu dalších přátel mezi lidmi, které během svého života na mnoha kontinentech potkal. Víme, jak už tomu bývá, že si nadělal mnoho nepřátel zejména mezi rekrutovanými vojáky a důstojníky pro brazilskou cizineckou jednotku, kteří neuspokojeni ve svých představách, vrátili se zpět do Evropy, mnoho z nich poté vydalo své vzpomínky knižně a na Schäffera nešetřili kritikou. Přifkli mu hanlivé označení „prodavač lidských duší“ a celkově byla mnohá jejich vyjádření nevybíravě proti němu namířená.

Z těchto vzpomínkových knih autobiografického charakteru lze na jedné straně čerpat zajímavé popisné informace o tom, jak se emigrace odehrávala, o Schäfferovi a mnoha dalších lidech, jeho spolupracovnících, kapitánech lodí, o odjezdu kolonistů a vojáků z Evropy, o příplutí do Brazílie atd. Na druhé straně je nutné tyto informace hodnotit opatrně, objektivně a především vždy zhodnotit situaci a úhel pohledu, pod kterým autoři své vzpomínky napsali. Uvedu ty nejznámější autory: Schlichthorst, Seidel, Lienau, Mansfeldt, Bösche a další.⁷⁷ Jak je potřeba pracovat se všemi těmito zdroji obezřetně uvedu konkrétních příkladech mého výzkumu. Bylo všeobecně známo, že Schäffer pro svůj nelehký úkol potřeboval rozestříť síť agentů pro jednotlivé oblasti celého obrovského území Spolku německých států. Usiloval jsem od počátku svého studia, aby tyto spolupracovníky našel a nějak identifikoval. Bylo nutné křížem krážem studovat vzpomínky těch lidí, kteří se přímo se Schäfferem nebo jeho agenty spolupracovníky setkali, hledat tyto jména a pak ověřovat jejich identitu v dalších i serióznějších zdrojích.

Za seriózní pokládám práce současníků Brazilců: Juvencia Saldanha Lemose *Os Mercenários do Imperador, A primeira corrente imigratoria alemã no Brasil (1824–1830)* a Ademara Felipeho Feye *Livro Imigração Alemã no Brasil: Navios e Passageiros Anos 1824 a 1830*. Jejich výzkum byl prováděn na brazilské příjezdové straně, bylo však velmi přínosné mít výzkum také ze strany odjezdové. V tomto ohledu jsem čerpal cenné informace ze studie Klause Richtera *Hamburgs Rolle in Interessenkonflikt im die ersten Auswanderung nach Brasilien* (Role Hamburku v konfliktu zájmů při počátcích emigrace do Brazílie). Se všemi třemi autory jsem byl v kontaktu a mohl konzultovat a hledat jména vystěhovalců, které Schäffer, resp. jeho spolupracující náboroví agenti získali pro emigraci do Brazílie v Českých

⁷⁷ Knihu Carla Seidela a Carla Schlichthorsta vydal brazilský Senát.

zemích, což je prvořadý cíl mé práce. Rovněž jsem se seznámil s článkem *Aus alten Familienchroniken, Georg Anton Ritter von Schäffer (1779–1836), Seelenverkäufer und Freund der brasilianische Kaiserin* autora prof. Enrica Schäffera. Tento a řadu dalších dokumentů jsem získal při studiu ve studovně Institutu Martius Staden v São Paulu, který disponuje kvalitně vybavenou knihovnou a bohatými fondy k tématu německé imigrace do Brazílie. Velmi zajímavé a nové informace se mi podařilo získat z třídílného článku, otištěném na pokračování v nedělních přílohách brazilského deníku *Jornal do Brasil* v roce 1958. *Jornal do Brasil* je důležitou tiskovinou již od 19. století. Celý článek jsem získal jako fotokopii z původních novin v Národním archivu v Riu de Janeiru. Pokládám ho za velmi důležitý objev.

Autorem je José Antônio Soares de Souza. Autor v třídílném článku analyzuje aktivity Majora Schäffera a podstatné je, že čerpal z Archivu Ministerstva zahraničí Brazílie – Itamatati, což jsem ve škále všech fondů a titulů, které jsou k Schäfferovi k dispozici, zaznamenal jako zdroj ojedinělý a seriózní, a tudíž mu věnoval takovou pozornost a celý článek byl pro mě svým obsahem nový a přínosný. Jednotlivé díly nesou tyto názvy: Instrukce pro Jorgeho Antonia de Schäffera, Aktivity Majora Schäffera v Německu a Major Schäffer a němečtí přistěhovalci v Brazílii. Uvádím tyto poznámky po studiu a rozboru textu jednotlivých dílů článku: V části nazvaném „Instrukce“ je zmíněno, že ani významný brazilský historik Handelmann nenašel ve svém historickém pojednání a hodnocení pro Schäffera slova uznání. To jen dokládá, že po splnění jeho náročné mise hledal všeobecně toto uznání jen těžko a že pohled na jeho aktivity byl spíše negativní. Zajímavá je poznámka, že kolonie Nova Friburgo měla prestižní lyceum založené Johannem Heinrichem Freessem a tento záměr jistě souvisí již s politikou prince regenta, později krále Jana a jeho snahou o celkové pozvednutí zaostalé kolonie po jeho příplutí do Brazílie. Je zde jmenován přítel aspolečník Schäffera, Joao Martinho Flach⁷⁸, o němž zde již byla zmínka. Také je zde zmiňován jiný společník, přítel a krajan Schäffera, Johann Philip Henning, který víme, že byl mezi cca 40 osadníky, které Schäffer pozval do své vlastní kolonie Frankental, profesí to byl stavitel z Wertheimu.

Potvrzuje se, že pro Schäfferovu misi existovaly podrobné instrukce, které připravil Jose Bonifácio de Andrada již k datu 21. srpna 1822. Autor článku se mýlí v tom, že neshledává J. Cretzchmara jako jednoho ze spolupracujících náborových agentů Schäffera a domnívá se, že byl tento zaměněn s Luisem Fredericem Kalkmannem. Pravda je taková, že

⁷⁸ Flach je stejně jako Rochus Schüch pochován na Anglickém hřbitově v Rio de Janeiru.

oba muži byli právě od počátku významní sub-agenti Schäfferovy náborové sítě. Záměna s významným lékařem a přírodovědcem a výtvarníkem je mylná. V instrukcích jsou vyznačeny mimo jiné tyto úkoly: získat evropské panovníky pro uznání samostatnosti Brazílie, zakládání osad v Brazílii, v evropském tisku propagovat pozitivně vznik samostatné Brazílie, aby toto bylo nahlíženo v pozitivním světle. Je zde uvedena částka Schäfferovy roční odměny 1 200 (bohužel bez uvedení měny). Předpokládám, že se jednalo o britské libry, jelikož to byla tehdy nejsilnější měna. Je zde také uvedena věc, jež si zasluhuje pozornost. Pokud jde o financování všech finančních nákladů tohoto velkého záměru, jak bylo například pamatováno na další Schäfferovy osobní výdaje? Doslova se uvádí: *Co se týká dalších výdajů, které v rámci svého poslání budete nucen vynaložit, domluvíte se s některými obchodními firmami v německých přístavech, které mají zájem vyvážet do Brazílie své zboží a zpátky z Brazílie dovážet brazilské dřevo, a z jejich výnosu pak bude možné hradit některé mimořádné výdaje vaší mise.*⁷⁹

Praktické využití této možnosti si doložíme na spolupráci Schäffera a obchodníka původem z Čech Franze Scheinera, resp. jeho firmy Brittain a Scheiner Comp. Je zde pamatováno i na potřebu financování Schäfferových pomocníků, v bodě 10 instrukcí: *Protože je třeba, aby v některých přístavech byly přítomny osoby, které budou dohlížet na nalodění a vylození osadníků, opravňujeme Vás k tomu, abyste jmenoval své dočasné zástupce, jimž pomůžeme s úhradou nákladů za poskytnutou práci, a to ve výši sta až dvě stě tisíc reálů.* Zde je měna zřetelně uvedena. Z toho je zřejmé, že v samém počátku byly Schäfferovi vytvořeny solidní finanční podmínky, aby si síť takových sub-agentů kolem sebe vytvořil. Stanoví se zde i způsob komunikace, to v jazycích francouzštině nebo latině, případně i v němčině, a v tajných sděleních prostřednictvím šifrovaných zpráv. V bodě 12 se praví: *Současně se budete snažit propagovat vystěhování řemeslníků a zemědělců, kteří by se v naší zemi chtěli usadit.*⁸⁰ Myslelo se na to, aby do země přišli zruční a pracovití lidé, kteří by ji pozvedli. Je známo, že se do proudu imigrantů dostala i inteligence, řada lékařů, učitelů, kněží, obchodníků, stavitelů, podnikatelů představitelů dalších profesí.

Důležité je popsání záměrů osídlování, popis území, které k tomu účelu hodlá císař Pedro poskytnout. Vysloveně je zde uváděna provincie Minas Gerais, konkrétně vnitrozemí, severní pás provincie směrem k Bahii a kolem řeky Rio Caravelas poblíž pohoří Serra de Mar. Znamená to, že se uvažovalo v zakládání osad od již založených osad Leopoldina

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

a Frankental (dnes poblíž města Nova Vicosa) směrem k městu Caravelas a řeky stejného jména v pásu do vnitrozemí provincie Minas Gerais. Nepíše se o osadě Nova Friburgo nebo vůbec o osadách v provincii Rio Grande do Sul, později zde založená kolonie São Leopoldo. V popředí osídlovací zájmu byly dvě provincie Bahia a Minas Gerais. Mělo jít o zemědělsko-vojenská kolonie organizované po vzoru donských a uralských kozáků. V tomto pojetí se zřejmě odrazili i návrhy samotného Schöffera z jeho působení a znalosti carského Ruska. Píše se jasně také o osadnících, jimž bude přidělena půda na kolonii a o vojácích, kteří budou sloužit šest let v armádě, a že obě skupiny dohromady budou čítat na 4 tisíce osob. Instrukce se jeví jako velmi dobře propracované a rozumné. Lze se domnívat, že na jejich tvorbě se kromě Pedra svými návrhy podílela i Leopoldina. Ve druhé části článku *Aktivita Majora Schöffera* bych se opět zastavil u několika skutečností, abychom si mohli představit, jak po získání písemných instrukcí konkrétně Schöffera začal jednat, a mohli si pak nastínit průběh jeho mise. Do Hamburku odcestoval Schöffera asi v březnu roku 1822. První jeho cesta vedla přímo do Vídně, jak víme, tak příliš neuspěl. V dubnu 1823 už je v Hamburku, kde si zřídil hlavní kancelář, jelikož tento přístav se mu i z důvodu přepravy zdál pro celý záměr asi nejvhodnější. Náročné financování projektu nám připomenou depeše ministra zahraničních věcí Luíse José de Carvalho e Mela z let 1823 a 1824, kdy se začaly lodě s osadníky a vojáky začaly z Evropy odplouvat a do Brazílie připlouvat a bylo nutné vše zaplatit. Ministr informuje Schöffera, že pro tyto účely byly jednak složeny finanční prostředky u místní banky ve francouzském Le Havru, dále že má být využita část diamantů poslaných po anglické fregatě a také že, když připluly v lednu a květnu první dvě lodi s imigranty, císař nařídil okamžitou úhradu nákladů za přepravu rejdaři Konradu Meyerovi, jenž sám s osadníky na jedné z lodí připlul. A zde se objevuje již informace, která je poněkud v rozporu s instrukcemi. Císař nařídil, aby osadníkům byly přiděleny pozemky v distriktu Nova Friburgo. V prvotních instrukcích se hovořilo výhradně o Bahii a Minas Gerais. Další zdroje uvádějí, že bylo plánováno a vystěhovalcům přislíbeno, že dorazí do Bahie či Minas Gerais, ale nakonec Pedro dal skutečně příkaz ke změně plánu a osadníci byli nasměrováni do Nova Friburgo.

Protestantský kněz Sauerbronn, který celou výpravu osadníků vedl, požadoval prý za porušení dohody určitou kompenzaci a také jí dostal. Již dříve založené kolonii švýcarskými kolonisty se moc nedařilo a tak Pedro chtěl její fungování podpořit novými silami z Německých států. Píše se o dalších lodích, které do říjského přístavu s osadníky připlouvaly a kde u příplutí některých z nich Pedro také osadníky a vojáky osobně vítal i s císařovnou.

Opět se řeší finance, viz citace z textu: *Němcem* (zřejmě poskytovatel lodní přepravy, pozn. PP) *vystavenou směnku na 5.145 S 283*.⁸¹ Brazilská vláda nařídila okamžitě přijmout, protože nese vážený podpis vaší excelence. Z textu je patrné, že se začíná projevovat to, že Schäffer v dobré víře něco kolonistům a vojákům slibuje, co pak Pedro a brazilská vláda nejsou schopni splnit, čímž později dochází ke zklamání a roztrpčení lidí. Je zde potvrzeno, že v roce 1825 získal Schäffer pro své působení v Evropě jmenovací dekret, takže dosáhl konečně oficiálního postavení diplomata, čímž se jeho pozice výrazně zlepšila.

Prakticky ve stejné době navíc Portugalsko a posléze Rakousko a další státy samostnost Brazílie uznávají. V roce 1825 byl Schäffer nemocný, proto mu brazilská vláda vyslala na pomoc při řešení záležitostí konzula Eustácia de Melo Matos. Je zde zmíněn i kapitán Hanft, který si s Schäfferem dobře rozuměl a byl mu podporou v propagování a realizaci vystěhovalectví. Existenci v Hamburku váženého občana a přítele Schäffera potvrzuje Klaus Richter ve své studii o roli Hamburku⁸² a v závěru části článku *Aktivita Majora Schäffera* se uvádí, že v dubnu 1827 získal konečně od císaře jmenovací dekret do funkce obchodního pověřence v oblasti Dieta Germanica, což se dá vyložit, že měl být vyslancem Brazílie v celém Spolku německých států.

Přejdeme však k poslední, třetí části článku Jose Antonia Souzy⁸³ v deníku *Jornal do Brasil*. Zde se objevuje několik jmen: senátoři za svobodné hanzovní město Johann Carl Friedrich Gildemeister a Karl Sieveking, senátor v Hamburku. Oba muži byli v roce 1827 za hanzovní města reprezentanty obchodní mise do Brazílie, jejímž výsledkem bylo důležité a úspěšné uzavření obchodní dohody. Dále je zmíněn občan Brém, Luis Frederick Kalkmann, jeden z nejvýraznějších spolupracovníků. Velký odstavec v článku věnován zmínce o vesnici Haagen ve Württenberském království, jejíž všichni obyvatelé se chtěli vystěhovat do Brazílie, jednalo se o 300 rodin, takže se dá odhadovat, že dle počtu členů jednotlivé rodiny by se muselo jednat o kapacitně poměrně velkou loď, která by vystěhovalce do Brazílie transportovala. Mohlo se s dětmi jednat i o tisíc osob, to by bylo na jednu pěknou kolonii, vesnici v Brazílii. Připomíná mi tu záměr zbudování české vesnice v Brazílii o sedmdesát let později, lidmi z Rovenska a Mladoboleslavska, o němž budu pojednávat v kapitole 7.1 Brusiči z Turnovska. Obec si vybrala i svého zástupce Johana Anzera, který osobně jednat

⁸¹ Pozn. Překlad uvádí americké dolary, osobně se domnívám, že šlo o britské libry vzhledem ke třem desetinným místům.

⁸² RICHTER, Klaus. S. 118.

⁸³ SOUZA, Jose Antonio. S. 58.

se Schäfferem, ten však požadoval jednak 120 zlatých za přepravu a ani další záruky, jak by vše bylo s osadníky v Brazílii, nemohl poskytnout. Obyvatelé Haagenu se nevzdávali a vyslali Anzera za vyslancem Brazílie ve Vídni, vikomtem Resendem. Stejně jako Češi z Českého ráje, Němci z Haagenu si vytvořili soupis osob, jaká řemesla, profese a dovednosti vykonávají, aby stmelený a spolehlivý kolektiv mohl brzy vybudovat prosperující kolonii. Anzer chtěl jednoznačně vyjednat převoz do Brazílie pro všechny zdarma, ale ve Vídni u Resendeho neuspěl. Dle toho jak ho Resende informoval, měl absolutně nejvyšší rozhodovací pravomoci v otázce vystěhovalectví jen Schäffer. Jistě vyšší rozhodnutí mohl provést císař Pedro a přepravu obyvatel vesnice financovat jménem císařské vlády, to však zjevně neučinil. Vesnice Haagen se do Brazílie nevystěhovala a otázka zůstává, zdali se k tomu odhodlaly některé jednotlivé rodiny. V oblasti bývalé Württenberského království se vyskytují hned tři obce Haagen, obracel jsem se dopisem na všechny z nich, ze dvou z nich mi bylo sděleno, že u nich není o této historii nijaké povědomí a že rodina s příjmením Anzer se u nich nevyskytuje.

Z tohoto třídílného článku jsme se dozvěděli řadu důležitých jmen, informací a souvislostí. Než si nastíníme další jména v síti agentů Schäffera, chtěl bych uvést dle mého názoru vynikající studii autora Helmuta Andrä – *Anton George von Schaeffer*⁸⁴, kterou mi poskytl Institut Martius Staden, kde jsem při svých pobytech v São Paulu bádal. Autor studii o Schäfferovi a jeho aktivitách zpracoval na základě archivních fondů v Brémách, kde měl Schäffer v závěrečných letech svého náborového působení hlavní stanoviště, nicméně v pořadí druhou, resp. třetí kancelář. Svoji první kancelář a evropskou základnu si ihned po svém příjezdu zřídil Schäffer v Hamburku. Zde si urychleně vytvořil i síť sub-agentů, aby celé obrovské území obsáhl a informaci o Brazílii a možnosti vystěhování šířil co nejdále. Carl Schlichthorst, jeden z nespokojených důstojníků, který vydal knihu *Rio de Janeiro jaké je (1824–1826)* píše o Schäfferových sub-agentech s despektem a výsměchem hned v úvodu následovně: *Jak jsem to prohlédl, to celé okolí kolem pana Schäffera, to co dělá, čím se zabývá, je takřka prodej duší. Jeho diplomatický sbor je tvořen brusičem skla z Čech, vysloužilým tanečním mistrem, který si nechá říkat kníže Ypsilanti, a několik zkažených ševců a krejčích*⁸⁵. V závěru své knihy uvádí Carl horst zástupce a šéfa kanceláře Schäffera v Hamburku – stal se jím Neumann⁸⁶.

⁸⁴ Studie vyšla v ročence Institutu, svazek 39/40, rok 1991/92.

⁸⁵ SCHLICHTHORST, Carl. S. 8.

⁸⁶ Ibid. S. 359.

Díky Schlichthorstovi alespoň víme, že se Schäffer věnoval i Čechům a rekrutaci kolonistů a vojáků z nich patřičnou pozornost a dokonce jeho nejbližší spolupracovník byl z Čech. Byl jím Wenzel Neuman, pravděpodobně uměl vybrousit nějakou vázu, že byl vyučený brusič, ale rozhodně již před příchodem Schäffera do Hamburku zde Neumann působil jako obchodník v zastoupení jedné obchodní firmy ze Severních Čech. Buď se s ním Schäffer znal již z minulosti, nebo si s ním padl do oka po svém příjezdu do Hamburku. Zdá se, že Neumann byl Schäfferovi nápomocný po celou dobu jeho mise a že sám mohl doprovázet a dohlížet na transporty osob do Brazílie. Obchod s českým sklem a textilem nebyl tal lukrativní a tak jako Schäfferův sub-agent našel náhradní nebo minimálně doplňkovou obživu. Z tónu dopisu Neumana Baronovi Moilletovi (jeden z rekrutovaných důstojníků do brazilské armády) do Brazílie se zdá, že v této činnosti po boku svého šéfa Schäffera našel zalíbení. Další zklamaný důstojník jménem Lienau napsal o svém pobytu v Brazílii vzpomínkovou knihu.

Jacob Friedrich von Lineau se ve své knize zmiňuje o Neumannovi několikrát, že byl v přístavu, dohlížel na nalodování lidí, že byl sub-agentem Schäffera. Z knihy Lieneaua jasně vyplývá, že Neumann byl Schäfferovým úzkým spolupracovníkem. Nejzajímavější a nevyraznější jsou texty o lednu roku 1825, kdy byl Baronovi von Moillet (příslušník pravděpodobně francouzsko německé nižší šlechty, nepodařilo se mi tohoto barona a jeho postavení či původ v Evropě, než ho Schäffer získal pro Brazílii, nijak blíže identifikovat – pozn. PP) doručen do Brazílie dopis od Schäfferova sub-agenta pana Neumanna z Hamburku, kde píše s typicky českým humorem (Neumann byl Český Němec, čili možná typicky českoněmeckým humorem):

Pane Barone, žena musí být velmi šťastná, získat tolik mladých Němců..., ale existuje pouze jeden jediný Pastýř (překlad pro jméno Schäffer, pozn. PP), který ví jak takové velké stádo ovcí sehnat. Lineau si zde dovolil hvězdičku a pod čarou své knihy na tuto Neumanovu rádoby vtipnou narážku reagoval jízlivou a trefnou poznámkou: Kdyby se měl jednou pastýř postavit mezi své evropské stádo v Brazílii, tak by se mohl lehce obávat, že z ovcí se stanou vlci, kteří pastýře ihned roztrhají (Pozn. vydavatele).⁸⁷

Domnívám se, že obě vyjádření charakterizují Schäffera, okolnosti kolem jeho osoby i celou situaci procesu vystěhovalectví a rekrutování. Lze souhlasit, že Schäffer a potažmo jeho pomocník Neumann a další zainteresovaní lidé se drželi hlavního cíle, dostat do Brazílie co nejvíce kolonistů, hlavně vojáků, a to za jakoukoli cenu. Dále zorganizovat rekrutování,

⁸⁷ Srov. VON LINEAU, Jacob Friedrich. S. 123.

získat finance, dostat zapláceno, nalodit všechny a dobře doplout. Co se bude dít v Brazílii, to už bylo, jak se říká, mimo Schäfferův zájem a zřejmě i mimo jeho vliv. Schäffer si byl asi dobře vědom toho, že kdyby se postavil mezi své „velké stádo“, nemuselo by to dopadnout nejlépe. Samozřejmě měl mnoho přátel, kteří by na něj pěli chválu, ale také mnoho nepřátel, kteří by si velice důrazně stěžovali.

Jak uvádí ve své práci Helmut Andrä, po svém návratu do Brazílie se Schäffer nikdy nejel podívat na některou z kolonií do Nova Friburgo nebo São Leopoldo, nezavítal mezi vojáky do kasáren, a navíc právě proběhnuvší krvavou vzpouru cizineckého sboru, která měla za následek mnoho mrtvých jak německých, tak brazilských vojáků, nevkusně zlehčoval. Uchýlil se pak jen na jeho privátní kolonii v Bahii, která dávno ztratila charakter pospolitě kooperativní kolonie, jíž měla původně být a byla jen soukromým hospodářstvím. Poblíž se zřejmě nacházel jeho přítel Flach, pokud nežil v Riu. Co se stalo s jeho přítelem a společníkem Henningem není známo. Vrátime se ale k Schäfferovým agentům.

Dle Schebekovy knihy *O historii obchodu se sklem v Čechách*, k níž jsem se obracel již ve své první kapitole, byl Neumann partnerem bez podílu na zisku ve sklářské obchodní kompanii (společnosti) Hiecke Rautenstrauch Zinke Co. z Nového Boru. Tato společnost měla svoje obchody v Hamburku, Cadizu a Baltimoru. Scheinert i Neumann byli jejími členy⁸⁸. Scheinert založil svou firmu, s níž vstoupil do výše uvedené společnosti roku 1810. V letech 1812–1824 mu společnost vyplácela třičtvrtěnní podíl, resp. 3 % ze zisku. Za období 1820–1824 dostali Neumann a dva další za aktivní účast (pouze) jejich podíly, nikoli procenta ze zisku. Schebekova kniha dokládá, že v inkriminovaných letech 1822 byl Wenzel Neumann společníkem větší firmy, která měla kancelář v Hamburku, z čehož vyplývá, že cestu k sobě mohli s Schäfferem najít snadno. Obchodníky ze Severních Čech usazené v Hamburku mohl Schäfferovi doporučit také Franz Scheiner z Horní Libchavy, který jich jistě mnoho znal. A Neumannovi se tato nová práce mohla zamlouvat, zvláště když nebyl v obchodní firmě zainteresovaný na zisku a u Schäffera byly provize za získané vystěhovalce. Bylo by zajímavé zjistit, odkud Neumann pocházel, jestli z Nového Boru nebo z které vesnice z okolí.

5.4 Další náboroví agenti do Brazílie

Nejdříve jsme se věnovali náborovému agentovi z Čech a nyní následuje přehled dalších náborových agentů činných ve své době. Juvencio Lemos ve své knize

⁸⁸ Srov. SCHEBEK, Edmund. 1878. S. 347.

Os Mercenarios do Imperador také uvádí, že za účelem naplnění instrukcí od José Bonifácia založil Schäffer v Hamburku kancelář a na vlastní náklady jmenoval „konsuly“, aby mu s tímto úkolem pomáhali. Jsou zde uvedena následující jména: Johann Wenzeslau Neumann, Joachim David Hinsch a Johann Christoff Müller v Hamburku, Luis Frederick Kalkmann v Brémách a neslavný dr. Jakob Kretschmar ve Frankfurtu.⁸⁹

Není jasný zdroj, kdo uvedl všechna tyto jména, protože přímo v knize Carla Schlichthorsta můžeme najít jen Neumanna a Kretschmara? A ujasnění zdroje jsem u kolegy Lemose nenašel. Zřejmě ty nově pro nás jmenovaní: Joachim Hinsch a Johann Christoff Müller budou ti zkrachovalí ševci a krejčí? Nepodařilo se mi u těchto agentů najít v materiálech zpracovaných k osobnosti Schäffera žádnou stopu, žádnou zmínku. Možná se Schäfferem spolupracovali jen chvíli na počátku a pak kontakt s ním přerušili? Nicméně jedno je zřejmé, tón, s nímž o této neurčité skupině Schäfferových agentů-konzulů píše ve své knize Schichthorst je projevem celkového hněvu vůči Schäfferovi, ale ne objektivním hodnocením osobností Schäfferem vybraných.

5.5 Philipp Jakob Cretschmar

Není pravda, že to byli nějakí bezvýznamní, neschopní lidé, minimálně to neplatí u těch, jejichž totožnost konkrétně známe. Philipp Jakob Cretschmar, jeden ze zakladatelů a dlouholetých ředitelů Senckenbergovi přírodovědecké výzkumné společnosti ve Frankfurtu nad Mohanem, prakticky kolega Freyreisse, ředitele kolonie Leopoldina, o němž zde již bylo psáno. Tuto jistě významnou osobnost a její charakteristiku jsem konzultoval s dr. Joachimem Scholzem, správcem archivu Senckenbergovy společnosti. Ten mi poskytl článek, který ke 160. výročí smrti Cretschmara publikoval jeho kolega Wolfgang Klausewitz v odborném časopisu *Natur a Museum*. Z životopisu Cretschmara jasně vyplývá, že to byl všestranně nesmírně talentovaný muž, jistě vzdělaností a schopnostmi na úrovni Schäffera. Kromě toho, že oba vystudovali medicínu a Schäffer byl výrazně nadaný na cizí jazyky, dostal Cretschmar do vínku úžasný hudební talent. Již v mládí se u něj vyvinula velká záliba pro přírodovědu. Byl o sedm let mladší než Schäffer, ale byli téměř krajané, takže lze předpokládat, že se oba muži mohli potkat již ve svých studentských či poststudentských letech. Schäffer promoval v Göttingenu v roce 1803, Cretschmar ve Würzburgu v roce 1807. Jak různě byli tito muži patřící do intelektuální elity propojeni a jak se znali, o tom svědčí to, že Cretschmar úspěšně

⁸⁹ Srov. LEMOS, Juvencio. 2013. S. 36

ukončil studium medicíny se svým spolužákem a přítelem Johannem Baptistou Spixem, který se o deset let později neméně úspěšně zúčastnil rakouské přírodovědecké expedice doprovázející Leopoldinu do Brazílie.

Můžeme si položit otázku, proč se člověk jako Cretzschmar stal jedním z náborových agentů pro vystěhovalectví do Brazílie po boku Schäffera? Domnívám se, že k tomu měl dva důvody. Prvním byly jeho finanční těžkosti, které vznikly poté, co ho jeho starý otec požádal, aby přišel do města Sulzbach am Taunus a řídil velkou rodinnou továrnu na výrobu kůží, potom co jeho bratr, jež továrnu vedl, zemřel. Cretzschmar měl mnoho talentů, ale obchod a podnikání mezi ně nepatřilo. Otcovu přání vyhověl, továrnu převzal, ale ta brzy zkrachovala a celé rodině zůstaly ještě dluhy. Druhým důvodem mohlo být to, že Cretzschmar v dobré víře skutečně věřil tomu, že mnoho chudých lidí ze zalidněného evropského teritoria německých států si může polepšit, získat svoji zemědělskou půdu, anebo uplatnit své řemeslo v zemi, kde se takových lidí nedostává. A že mohou zemi, jež nabyla zrovna svoji samostatností zúrodnit a zvelebit. Ostatně jeho kolega ze Senckenbergerovi společnosti řídící kolonii v Bahii mu k tomu mohl dát na základě svých zkušeností konkrétní informace. Je doloženým faktem, že první skupiny emigrantů získal právě Cretzschmar. Juvencio Lemos uvádí, že Schäffer píše v květnu 1823 dva dopisy, jeden adresu Pedrovi I. a druhý José Bonifáciovi.⁹⁰ V nich píše o panu doktorovi profesorovi Cretzschmarovi z Frankfurtu, který sehnal kolonisty z jeho oblasti a tito odplují z přístavu Amsterdam, žádá o potřebné finance, dokonce sám navrhuje, že jednal v Paříži s Bankou Opperman a Bandrot, která je ochotná poskytnout Brazílskému císařství úvěr. Stojí i za pozornost, že vysvětluje, že by byly potřeba finance, že některým kolonistů, by bylo potřeba s náklady se zaplacením přepravy alespoň trochu pomoci, aby se jim emigrace usnadnila a celý proces se rozběhl. Zdá se, že tento lidský přístup vychází ze snach Cretzschmara a Schäffer je rovněž v tomto směru pozitivně ovlivněn. V na lodi Argus vyplulo z Amsterdamu 24. června 1823, 286 osob, 136 z nich kolonistů a 150 vojáků a do přístavu v Riu de Janeiru připluli 13. ledna 1824. Jen na lodi strávili téměř sedm měsíců a k tomu ještě připočteme cestu z jejich vesnic a měst do přístavu v Amsterdamu.⁹¹

Přirozeně tehdy vystěhovaletci neměli toto srovnání. To jen mi máme dnešní porovnání a můžeme si učinit představu. Na lodi Argus připlul do Brazílie, Cretzschmarem získaný protestantský pastor Sauerbronn, který se pak stal významnou osobností v kolonii Nova

⁹⁰ Srov. LEMOS, Juvencio. 2013. S. 41–43.

⁹¹ Pozn. V rámci svého doktorandského studia jsem přiletěl na univerzitu do São Paula přesně o 191 let později, 13. ledna 2015. Let z Prahy s přestupem ve Frankfurtu trval 14 hodin.

Friburgo. Tyto informace lze získat ze zdrojů zejména brazilských autorů. V posledních letech dobře zpracované prameny od Lemose a Feye poskytují možnost seznámit se s osudy lidí podrobněji. Ademar Felipe Fey, který svoji studii dokončil teprve minulý rok, čerpá právě z Lemose a mimo jiné i z Hunscheho⁹². Lemos jakožto bývalý důstojník brazilské armády, s kterým jsem měl tu milou příležitost se setkat v Porto Alegre v roce 2015. Věnoval se především vojákům, z toho plyne i název jeho titulu *Císařovi žoldnéři*. Fey se snaží mapovat jednotlivé osudy všech pasažérů, hledá napříč mezi různými zdroji, v archivech různých kolonií, kde se jednotliví lidé a jejich rodiny ocitli, jaký byl jejich brazilský osud. Jeho také velmi dobrá práce, která je k dispozici ne v tištěné, nýbrž výhradně elektronické pdf podobě se nazývá *Německá imigrace do Brazílie: Lodě a pasažéři, roky 1824–1830*. Již z názvu vyplývá, že všichni vystěhovalci jsou bráni jako Němci a je velmi obtížné vystopovat jejich konkrétní původ, z jakého státu, státečku, regionu tito Němci byli? Také víme, že úplně všichni původem Němci nebyli, ale můžeme připustit, že většina ano. Že mezi nimi byli i jiné národnosti, třeba i námi hledaní Češi, to si hned dokážeme. Již při zahájení svého studia před několika lety jsem byl přesvědčen, že v rané fázi vystěhovalectví, prostřednictvím majora Schöffera odešli do Brazílie i lidé z Čech, ať již Čeští Němci nebo vysloveně Češi. Nakonec v této době se tam dostal i pradědeček prezidenta Kubitscheka. Brazilští historici a akademici nemohou mít pochopitelně takový cit, předpoklady, aby rozpoznali mezi všemi těmi tisíci *Alemais* (Němci) česká jména, zachytili jméno regionu, území provenience Českého království, to by museli znát náš jazyk, naši historii, geografii a nějakou dobu tu i žít. Navíc je strašně obtížné i přes pečlivé bádání se orientovat ve všech osudech umístěných k vojenské jednotce nebo na kolonii a posléze přesuny na jinou kolonii nebo uvolnění z armády a dalšího nalezení místa k životu v tak obrovské zemi. Jmenné seznamy, zpracované Lemosem a Feyem jsem procházel několikrát, na první pohled tam byla dvě česky znějící jména Pockorny Adalbert a Dotleschall José. Pockorny je uveden u Feye a Dotleschall u Lemose. Pravděpodobně náborová aktivita Wenzela Neumanna, tem mohl mít přímo v Čechách další spolupracovníky. Navíc informace o vystěhování do Brazílie se šířila lavinovitě po státech německého spolku, zpívala se známá písnička, „Brazílie odsud není daleko, že tam rostou brambory veliké jak lidská hlava...“ A vyrobené prý byly i tištěné propagační materiály. Také v *Instrukcích* José Bonifácia pro Schöffera stálo, že má šířit a inzerovat zprávy v tisku. Do Čech, jako země v centru Evropy a v centru zájmu, se jistě tak atraktivní informace

⁹² Dr. Carl Henrique Hunsche (1913–1986), uznávaný brazilský historik, který se věnoval německé imigraci do Brazílie.

dostaly. Adalbert Pockorny a Josef Dotleschall se s nimi seznámili a rozhodli se do Brazílie odplout.

Na příkladu jejich jmen je vidět, že jména mají německou transkripci, takže se tváří jako jména německá. Jako Češi cítíme, že původ těchto příjmení je český, navíc příjmení Pokorný patří mezi jedno z nejfrekventovanějších u nás a vzniklo z přídavného jména trpělivý či skromný a odráží vlastnost či povahu. České je též příjmení Doležal, substantivum činitelské, a je utvořeno od sloves s významem uležet, dojít nebo dočkat se. Cizincům jsou významy těchto příjmení zcela zastřené.

5.6 Adalbert Pockorny

Adalbert Pockorny odplouvá v pořadí hned druhou vypravenou lodí Schäfferem, tentokrát přímo z Hamburku. Loď se jmenovala Carolina, zároveň si musíme u A. F. Feye všimnout drobné poznámky, že loď veze také náklad – cargo – firmy Brittain. To je společná obchodní firma Georga Brittaina a Franze Scheinera původem z Čech. Takže hned od počátku plnil dokonale instrukce a doporučení: získat finance vytížením lodí pro přepravu carga pro obchodní firmy. Jaké zboží Brittain se Scheinerem do Ria dováží, mohlo to být cokoliv, co tamní trh potřebuje, například české sklo nebo textil-plátno. Lze se domnívat, že u první lodi vypravené z Hamburku byl osobně i Schäffer a že tam byl i Neumann, aby oba dohlédli na to, zda je vše v pořádku. Je též možné, že se s Adalbertem Pockorným setkali a možná i povykládali.

Fey u Pockorného uvádí: žoldněř. 9. ledna 1825 se oženil s Annou Barbarou Daudt (dcerou Heinricha Daudta), poté ji opustil i s dítětem a vzal jí peníze. Dále je u Adalberta, česky Vojtěcha, poznámka NF. To znamená Nova Friburgo. Když se podíváme k Feyovi na rodinu Daudt, zjistíme, že šestičlenná rodina Daudt připlula do Ria s první lodí Argus a byla umístěna na kolonii Nova Friburgo. Je zde také napsána smutná zpráva, že otec rodiny Heinrich Daudt zemřel v přístavu v Amsterdamu a při příjezdu do Ria je Anna Barbara Daudt uvedena jako vdova. Anna Barbara, s kterou se oženil Adalbert Pockorny, by měla být její dcera stejného jména.⁹³ Přesto, že Fey uvádí Pockorného jako vojáka, u Lemose se jeho jméno vůbec nevyskytuje. Měl jsem své vysvětlení, že Pockorny nebyl do cizineckého sboru přijat nebo si nějak zařídil, aby do armády nemusel a byl z něj kolonista. V roce 2015 jsem při své návštěvě Nova Friburgo a Cantagala získal z místních archivů a od místních historiků, kteří upřesňují, doplňují a především potvrzují u Adalberta Pockorného jeho český původ.

⁹³ FEY, Ademar Felipe. 2018. S. 45.

V komplexně zpracovaném materiálu *Os Alemas Pioneiros de Nova Friburgo*⁹⁴ je uveden v abecedním pořadí seznam přistěhovalců, kteří do Nova Friburgo přicházeli od května roku 1824. Abert (překlep autorů studie má být Adalbert) Pockorny se objevuje v tomto pořadí: u jména Daudt Anna Barbora jako její manžel, narozený roku 1796 v Klattau. Dále je v seznamu přímo Pockorny Adalbert (nyní křestní jméno uvedeno správně) a tyto informace: narozen kolem roku 1796 v Klattau, Boemia, zemřel před rokem 1854, připlul na lodi Caroline v roce 1824 jako žoldněr, ze služby byl uvolněn (nebo nebyl vůbec přijat, se můžeme pouze domnívat) z důvodu nemoci, ve stejný rok (1824) odešel na kolonii Nova Friburgo, dům čp. 77. Vedl komplikovaný život, vlastní vinou. Opustil manželku a s ní i svého syna, ženě vzal peníze. Oženil se 9. ledna 1825 v Nova Friburgo s Annou Barbarou Daudt, která se narodila kolem roku 1794 v domovském městě Frankfurt, Hesensko, zemřela 5. července 1831.

Jak víme, Fey uvádí stejné informace, jen o něco méně, protože je čerpal z tohoto zdroje z Nova Friburgo. Dále se v seznamu objevuje Carl Philipp Pokorny (zde psán již bez „c“ uprostřed příjmení, syn Alberta (má být Adalbert) Pokorny (Argo, chyba má být loď Caroline) a manželky Anna Barbara (Caroline, chyba má být loď Argus), kmotr Carl Philipp Gradwohl, syn Wilhelma Gradwohla, Blödesheim/Alzey. Dítě dostalo očividně jméno po kmotrovi Carl Philipp. Wilhelm Gradwohl původem z vesnice Blödesheim, součástí okresu Worms, 60 km od Frankfurtu nad Mohanem, plul do Brazílie se svojí sedmičlennou rodinou na stejné lodi jako Pokorný – na lodi Carolina. Carl Philipp byl pravděpodobně již dospělý syn Wilhelma Gradwohla. Také je v zápisu potvrzen sňatek 9. ledna 1825, to se Vojtěch Pokorný oženil v evangelickém luteránském kostele v Nova Friburgo s Annou Barbarou Daudt. Vojtěch Pokorný z Klatov byl katolík. To nám dokazuje, že mezi kolonisty a vojáky náborovanými Schäfferem pro vystěhovalectví do Brazílie byl minimálně jeden člověk z Čech.

Jsem však přesvědčen, že se mezi německými jmény skrývají další původem z českých zemí. To však bude vyžadovat v budoucnu další studium, zejména by bylo zajímavé probádat, zdali na kolonii São Leopoldo se neobjevili osadníci, u kterých by prokazatelně prostřednictvím místních matrik neobjevila místa původu v Čechách, obdobně jako tomu bylo Pockorného v Nova Friburgo. Když si projdeme abecední seznam vojáků u Lemose, narazíme při prvním náhledu na mnoho jmen, která by mohla být jména lidí

⁹⁴ Dostupné nyní i pdf na webových stránkách Fundacao Joao VI. Nova Friburgo, v českém překladu: *První němečtí přistěhovalci-pionýři kolonie Nova Friburgo*.

z jakéhokoliv regionu Německa, ale stejně tak odkudkoliv z Čech, Moravy nebo českého Slezska. Nositelé takových příjmení u nás žijí i dnes, přestože po roce 1945 došlo k vysídlení mnoha českých Němců s německy znějícími a německy se píšícími jmény. Podoba těchto německy psaných jmen navíc existuje samozřejmě v ryze české podobě. V první polovině 19. století ještě dosti poněmčené české země nám nastolují otázku, jestli nositel jména sám užíval verzi českou nebo německou? Zvláště v pohraničních oblastech, kde se používal v převážné míře německý jazyk a zvláště v době, kdy i z praktických důvodů nositel používal transkripci jména v německém jazyce, pokud si vysloveně nezakládal na svém češtví.

V předešlé kapitole, kde jsem se zmiňoval o Bergnerovi a Jungmannovi, nám tvorba prvního česko-německého slovníku a české gramatiky připomněla, který z jazyků měl navrch. Pro ilustraci zde jsou některá jména vojáků, kteří připluli do Brazílie a dle mého pohledu to mohli být muži i z Čech: Fischer (dokonce se jménem našeho zemského patrona Joao Nepomuceno), Fritsch, Fuchs, Gatter, Gebauer, Gross, Grossman, Horn, Jahn, Huber, Jung, Kaiser, Klein, Knopp, Kritsch, Lorenz, Mahan, Manneck, Mannes, Neumann, Rudolf, Schenk, Schramm, Schukz, Smid (jen přidat háček a čárku), Weber, Wimmer, Winter, Wessel (mohl být Veselý), Zacharias, Barth (také se jménem českého patrona Wenzel), Brasch (mohl být Brož). Misch, Mischl, Jonas, Iuraz (Juráš), Laus (Lauš), Matausch (Matouš), jména končící na -y, Laskowsky, Packy, Rebinsky, nebo končící na konsonantu -ch, Kuplich a Rech anebo Turan (Turán). V dalším výzkumu by bylo třeba se dostat k datům, místům, která možná vyjeví původ těchto vystěhovalců, jedině tak bude možné vydělit z celkového množství osadníků a vojáků získaných Schäfferem či jeho agenty právě ty, jež odešli z Českých zemí.

5.7 Luis Frederick Kalkmann

Věnujme se ještě náborovým agentům. Již jsem se trochu podrobněji věnoval Neumanovi z Novoborska, Cretschmarovi z Frankfurtu nad Mohanem, ale za pozornost stojí i Luis Frederick Kalkmann. Ten to dotáhl opravdu nejdál, pokud jde o kolonizaci, osídlování Brazílie německými kolonisty. Začínal vedle Schäffera jako jeho pomocník, sub-agent a pak se této problematice věnoval velmi odborně celý život. V roce 1828 nechává Kalkmann vytisknout v Paříži brožuru pod názvem *Considérations sur les relations du Brésil avec L'Allemagne par rapport L'Economie Nationale* (Úvahy o vztazích mezi Brazílií a Německem s ohledem na národní ekonomiku). Text brožury je předkládán ministroví zahraničí Pedrově císařské vlády, jeho excelenci panu Louisovi Mottinho Limovi. Na titulní straně se píše *Présentes A. M. Le Commandeur Louis Motinnho Lima, Sous-Secretaire d'état des Affaires*

etrangères de S. M. du Brésil. A ještě níže na titulní straně stojí: Paris, De L'Imprimerie de J. Smith, Rue Montmorency 16. Luis Frederick Kalkmann není podepsán, ale je známo, že text napsal a předložil ministrovi Limovi právě on. Zpráva nebyla samozřejmě určena pro širokou veřejnost, byla zcela privátní a z jistého důvodu ani Kalkmann nechtěl, aby se tam objevilo jeho jméno. Brožura byla zcela jistě vytištěna v omezeném množství několika málo kusů a já jsem získal kopii jednoho exempláře uchovaného ve Francouzské národní knihovně v Paříži.⁹⁵

Kalkmann ve zprávě chválí samostnaou nezávislou Brazílii jako zemi mnoha možností a zdrojů. *Země silná a otevřená, přístavy otevřené všem lodím, země se 120 tisíc leagues⁹⁶ čtverečnými úrodné půdy, má hory bohaté na minerály, největší řeky světa, 800 leagues mořského pobřeží, mnoho velkých a bezpečných přístavů. Německo musí uchopit příležitost a s Brazílií spolupracovat. Když posoudíme minulost, vycházíme z přítomnosti, můžeme odhadnout, co bude následovat. Po přesídlení vlády do Ria měla tehdy země přes 3 miliony obyvatel a nyní má 5 milionů. A ten počet je daleko od toho, kolik obyvatel je potřeba, aby byl dostatek pracovní síly, která by využila poklady země. V budoucích letech může vzrůst obyvatelstvo minimálně desetinásobně. Budou se zakládat další kolonie a přicházet noví kolonisté. Ochodně je nyní potřeba do Brazílie dovážet celou řadu zboží, jmenovitě luxusní zboží, látky, ložní prádlo, oblečení, domácí potřeby, zbraně, zemědělské nářadí, sklo a další. Také pšeničnou a žitnou mouku, protože evropští kolonisté jsou zvyklí jíst hodně zeleniny a jídla obsahujícího škroby. Kalkmann silně lobuje za to, aby byla Německu dána smlouvou stejná výše dovozního cla, jako mají zvýhodněné země Anglie a Francie, tj. 15 %. Německo má 24% clo, což je velkou překážka pro to, aby se mohlo kvalitní německé zboží na brazilském trhu uplatnit.*⁹⁷

Dalo by se očekávat, že Kalkmann jako představitel Brém bude jednat především v zájmu tohoto hanzovního města, případně sesterského Hamburku a Lübecku, ale jeho zpráva vyznívá tak, jako by mluvil stále o celém Německu, přestože ještě zdaleka není sjednocenou zemí. Ale Kalkmannova prozíravost, zkušenosti s vystěhovalectvím, znalost Brazílie i jejího jazyka portugalštiny, zkušenosti diplomata (byl již vicekonzulem, Schäfferovým pobočníkem v Brémách) mu citlivě napovídá, aby adekvátně pro tak velkou zemi, jako Brazílie je, psal o Německu jako o jednom celku. Kalkmann píše Limovi

⁹⁵ Překlad L. F. Kalkmannova textu *Considérations sur les relations du Brésil avec L'Allemagne par rapport L'Economie Nationale* do anglického jazyka pro mé studijní účely Maria Betania Ferreira (Holasová).

⁹⁶ Jednotka 1 league = 6 600 m. 120 000 leagues odpovídá 5 280 km.

⁹⁷ KALKMANN, Luis Frederick. S. 87.

o koloniích (v podstatě německých), které již fungují, jmenuje São Leopoldo, Petropolis, kolonie v Santa Catarině a v provincii Espirito Santo. Je jasné, že císařská vláda bude a musí stále více preferovat svobodné bělochy proti otrokům. Na závěr opakuje, že Brazílie má vynikající podmínky pro přistěhovalce, může nabídnout zdravé klima, výbornou geografickou pozici, úrodnou půdu, škálu produktů, které dává příroda, řeky a přístavy, a svobodu zakotvenou v liberální ústavě. To vše je samo o sobě velkou pobídkou k přistěhovalcům, k tomu ale brazilská vláda musí vytvořit další výhodné podmínky, poskytnout přistěhovalcům potřebné vybavení a pomoc. Ze zprávy jsem vyňal pouze některé pasáže. Závěr je zcela jasný, vzájemně výhodný obchod mezi Německem a Brazílií a vystěhovalcům za příznivých podmínek v narůstající míře.

Jaka měla zpráva na ministra Limu a potažmo na císaře Pedra I, nevíme, ale je známo, že konkrétní výsledky nepřinesla. Situace, pokud jde o imigraci, byla nepříznivá ze dvou hledisek. Za prvé stála státní pokladna velké peníze a opozice proti Pedrovi v Brazílii narůstala, velkostatkáři byli v zásadě proti přílivu imigrantů. Za druhé rekrutace vystěhovalců hlavně coby vojáků vzbudila u mnoha vlád států německé konfederace velkou nevoli. Pedro I. byl nucen vydat v r. 1830 dekret, podle něhož veškeré investice, incentiva pro získávání imigrantů byly zastaveny., Ani to již nezabránilo jeho vynucené abdikaci a přesídlení do Portugalska v roce 1831, v Brazílii zanechává svého pětiletého syna Pedra, následníka trůnu.

O téměř dvacet let později, roku 1847 předkládá Kalkmann společně s Frederikem Koehlerem tomu synovi, již mladému císaři Pedrovi II. (Pedro byl korunován na císaře roku 1841 ve svých 16 letech) velmi fundovanou zprávu, nebo spíše návrh, jak by se mělo promyšleně pokračovat v projektech získávání kolonistů, přistěhovalců do Brazílie. Kalkmanna již známe, ale musíme si představit Juliuse Friedricha Köhlera. Tento mu že narodil v Mainzu v roce 1804. Byl získán v roce 1828 pro cizineckou brazilskou legii majorem Schäfferem. V brazilské armádě udělal kariéru jako stavební inženýr, byly mu svěřeny veřejné stavby jako mosty a silnice. Nejvíce je znám jako ředitel kolonie Petropolis, letního sídla královské rodiny (brazilské Versailles) a město Petropolis také projektoval. Zemřel nešťastnou náhodou při lovu roku 1847 nedlouho po předložení návrhu císaři.

Zpráva, návrh se jmenuje *Memorial* a navrhuje vytvoření společnosti, která bude organizovat německé vystěhovalce do Brazílie. Bylo vytisknuto v Rio de Janeiru, tiskárnou v roce 1847. Oba zkušené muži z praxe, jeden jako agent se získáváním kolonistů, druhý sám rekrutovaný jako voják a posléze působící jako ředitel významné kolonie, jsou ti

nejpovolanější, kteří dokážou promyšlenou představu předložit. Dle jejich návrhu by se měla vytvořit společnost, společná firma, brazisko-německá, která by získala povolení především v Německu, aby mohla vystěhovalce angažovat a nebyly jim v tom kladeny překážky. Naopak je potřeba získat vládní představitele, šlechtu v Německu, aby jim toto vystěhovalectví jejich občanů nevadilo menší dokonce získat takové, jež by ho aktivně podporovali. Jako příklad je v návrhu uveden Prince Carl von Solms, který se nadchnul pro zakládání německých kolonií v Texasu.

Návrh zdůrazňuje, že je nadmíru zřejmé, že potřebuje imigranty v masovém měřítku, aby se země osídlila, vybrala se vhodná místa, kde se založí další kolonie a do země se přivede svobodná pracovní síla, která nahradí sílu otrocké práce a z Brazílie se bude moci stát ekonomicky silná země. Společnost vykoupí nebo zajistí vhodné pozemky pro imigranty od centrální nebo provinciálních vlád nebo od soukromníků jako se již takový záměr připravuje s pozemky Prince u Joinville (manžel sestry císaře Pedra II. Francisky) v provincii Rio de Janeiro a Santa Catarina. Firma pozemky pro kolonisty vyměří tak, aby v provincii Rio de Janeiro měly výměru min. 20 tisíc *bracas* a 100 tisíc *bracas* v provincii Rio Grande do Sul a ostatních provinciích. Společnost vypracuje cenovou mapu pozemků, které mohou být prodány nebo nabídnuty kolonistům zde v Brazílii nebo již v Evropě prostřednictvím agentů. Společnost se bude snažit pro spolupráci ty německé vlády, které uhradí kolonistům cesty do přístavu. Firma nabídne kolonistům námořní přepravu za přijatelné ceny tak, aby byly srovnatelné s cenami přepravy do USA. Bude hledat takové rejdáře, které mají lodě na úrovni a s dostatečným prostorem. Bude se snažit zajistit přímé linky do přístavů co nejbližší koloniím a pak z přístavů bez odkladu zajistí zdarma přepravu do míst, kde kolonisté mají přidělenou půdu. Kolonisté si sebou mohou vzít 8 *arrobas* váhy na osobu nebo 24 *arrobas* na rodinu. Případnou nadváhu zaplatí za přiměřenou cenu. Až kolonisté dorazí na místo, firma otevře výstavbu silnic a mostů a zaměstná přednostně kolonisty. Firma zajistí učitele a kněze, pastory, zajistí výstavbu škol a kostelů, katolických i evangelických, oční optiky a lékárníky jen po dobu prvních čtyř let. Platnost provizorních smluv (mohli bychom dnes říci smlouva o smlouvě budoucí), uzavřené mezi agenty společnosti a kolonisty v Evropě bude v Brazílii potvrzena. Firma bude mít ústřední sídlo v Riu de Janeiro a místní kanceláře v přístavech jednotlivých provinciích. Navržené vedení a členové společnosti podléhají schválení císařskou vládou, než jim bude post potvrzen.

Body navržené do znění dohody:

1. Dát přednost společnosti, jež bude schopna zajistit půdu pro prodej nebo poskytnutí z národních zdrojů nebp prostě volnou půdu a umožnit jí získání koncese bez poplatku.

2. Platit společnosti prémii 10 reálů na kolonistu bez rozdílu věku, aby se jí uhradily nutné náklady a premie byla v relaci s částkou, která se platí za kolonistu získaného do USA.

3. Platit společnosti za každou skupinu rodin přistěhovalců v počtu min. 100 až 600 rodin částku 800 reálů pro katolického faráře, když tyto rodiny budou katolického vyznání.

4. Platit také stejně stejným způsobem 800 reálů za evangelického faráře, dle náboženského vyznání rodin imigrantů.

5. Platit kolonizační společnosti 500 reálů ročně na učitele nebo učitelku pro obecní školu, když bude na kolonii mezi 100 až 300 rodin.

6. Platit společnosti ročně 800 reálů za lékaře při větším počtu rodin na kolonii, opět min. 100 až 500 rodin. Ale zde jen po dobu 4 let.

7. Podobným způsobem platit za lékárníka, také po 4 roky, ale roční částku nižší 400 reálů.

Učitelé, faráři, lékaři i lékárníci budou vybráni agenty společností, budou schváleni místními německými vládami odkud pocházejí a nakonec bude shledáno zda je vše v souladu s instrukcemi ad hoc císařské vlády.

8. Platit společnosti 30 reálů za každou měrnou jednotku vyměřování pozemků pro potřebné cesty, mosty, kudy povedou na kolonii.

9. Povolit, aby si ředitelství kolonie zorganizovalo vlastní policii, než bude možné, aby vláda zřídila na kolonii státní policii podřízenou příslušným orgánům státní moci.

Ředitelé kolonií by měli být brazilští státní občané vybráni vedením společnosti a schváleni císařskou vládou a provinciální vládou, kde se nachází příslušná kolonie.

Kalkmann s Koehlerem v závěru svého návrhu pro císaře ohledně přípravy a zahájení masové imigrace do Brazílie prostřednictvím kolonizační společnosti navrhují připravit tuto legislativu:

1. Naturalizace, tedy udělení brazilského občanství těm kolonistům, kteří o to budou stát, brzy poté co připlují do Brazílie a usadí se na koloniích.

2. Dopravit kolonisty přímo do přístavu, a poté bezodkladně na kolonii, aby se vládě ušetřily výdaje za další přepravu.

3. Osvobození od přidělení k národní gardě na 10 let a od náboru na 20 let.

4. *Osvobození od daně z všech forem převodu nemovitosti na koupi nebo doživotním pronájmu půdy, na pozemcích, které společnost koupí, doživotně pronajme, prodá, nebo poskytne do bezplatného pronájmu.*

5. *Licenci pro kolonisty žijící u moře k provozování námořní kabotáže za účelem přepravy jejich produktů, pokud nejsou naturalizovanými občany (volný přístup do přístavů měli zřejmě jen brazilští občané, pozn. PP).*

6. *Zavést instituci civilních manželství a plnou rovnoprávnost ve smíšených manželstvích (rozumí se smíšených dle náboženského vyznání) pro oba manžele, jako je to běžné v evropských státech kde jsou obřady katolické i evangelické.*

Společnost bude deklarovat své založení ihned, poté co získá akcionáře a kapitál 200 tisíc reálů. Minimální hodnota akcie bude 500 reálů.

Níže podepsaní doufají, že jejich otevřený pohled jeho císařské veličenstvo přijme a o tomto důležitém tématu rozhodne spravedlivě, jak bude dle Vaší výsosti vhodné.

Nejúctyhodnější sluhové a poddaní jeho císařského majestátu.

Výše dvě zmíněné práce jsem si překládal z portugalského do češtiny bez pomoci překladatele a tak jsem měl také možnost dobře promýšlet všechny záměry pro-imigrační politiky do Brazílie a posuzovat jak se plány pro osídlování postupně vyvíjely. Byly tu již snahy v polovině 18. století, kdy byl na náklady královské portugalské koruny zajištěn přesun 6 tisíc kolonistů z Azorských ostrovů do jižní provincie Santa Catarina.⁹⁸ Na počátku 19. století princem regentem Janem založené kolonie, především Nova Friburgo a následně císařem Pedrem I. vyslání Schäffera do Evropy za účelem výraznějšího naplnění cílů přistěhovalecké politiky. Když porovnáme Schäfferovy instrukce (předané José Bonifáciem roku 1822), resp. období působení Schäffera v zájmu získávání přistěhovalců a návrh na řízení imigrační politiky předložené Kalkmannem a Köhlerem o 25 let později (roku 1847) císaři Pedrovi, najdeme, že jisté myšlenky zůstávají a jiné se změnilly a došlo i k poučení z chybných postupů v minulých letech. Zůstává zájem o příliv kolonistů, zemědělců, řemeslníků, inteligence, duchovních, lékařů, učitelů, lékárníků, zkrátka všech lidí tak, aby zakládané kolonie mohly úspěšně fungovat. Ustupuje se od verbování vojáků, naopak slibuje se zproštění vojenské služby v Brazílii na mnoho let. Je zřejmý pokračující zájem zalidnit neosídlené území Brazílie, zejména na jihu, tím si zajistit celistvost území a ochranu proti

⁹⁸ Srov. FERREIRA, Sergio Luiz. 2005. S. 33.

případnému nepříteli. Je jasný zájem na tom, aby evropští přistěhovalci postupně vytvořili ekonomickou náhradu za ekonomický potenciál pracovní síly otroků a otroctví mohlo být v Brazílii konečně zrušeno. Je zájem na tom, aby přistěhovalci vybudovali vesnice a města, přeměnili pusté území., pralesy na zemědělskou půdu a založili řemeslnické dílny a průmysl. Prostě všechno co patří k evropské civilizaci. Posun a změna v návrhu Kalkmanna a Köhlera je v tom, že chtějí získat přízeň vlád v Evropě pro vystěhovalce do Brazílie a ne jak tomu bylo období Schöffery mise, kdy převládala spíše nevole a pobouření. Rozdíl je také v tom, že celý záměr se má svěřit k realizaci do rukou akciové společnosti a ne v podstatě jednomu člověku, jak tomu bylo u Schöffera. Myslí se také na to, aby se vystěhovalcům vytvořili lepší podmínky k tomu, aby takové zásadní rozhodnutí uskutečnili. Aby se vymazala určitá špatná pověst z období Schöffera, nálepka, kterou bohužel získal jako „prodejce duší“, aby se šířilo zcela jiné povědomí totiž takové, že kolonisté odcházejí dobrovolně, že si polepší a že vlastně i odlehčí různým přelidněným německým státům, kde si jejich obyvatelé nemohou zajistit budoucí obživu. Aby se jim přispělo na cestu, aby se mohlo například také konkurovat vystěhovalcům do Severní Ameriky. Cíl je jasný, příliv imigrantů se musí dostat do větších obrátek, musí být masový a k tomu musí směřovat imigrační politika. Pokud se odstraní překážky, které byly za období Schöffera, je možné docílit toho, aby Brazílie se stala pro evropské, zejména německé, vystěhovalce tou zemí, kterou si k emigraci zvolí.

Na pozadí těchto aktivit a návrhů na přistěhovalce do Brazílie nyní předestřou vystěhování nejznámějšího českého emigranta 19. století.

5.8 Emigrace Kubíčka/Kubitscheka do Brazílie

Nejslavnější český emigrant je Kubitschek nebo Kubíček. Kdyby se jeho pravnuke nestal prezidentem Brazílie, zřejmě bychom se o něm nikdy nedozvěděli a navždy by nám zmizel z obzoru ranné evropské, resp. německé emigrace do Brazílie. Tak jako se to stalo pravděpodobně u mnoha jiných vystěhovalců z Čech. Případ Kubitscheka je velmi zajímavý a velmi důležitý pro naši zemi, ale i celou historii vystěhovalců v komplexním pohledu, a nepochybně zkoumání této historie má velký význam pro Brazílii a Kubitschekovi potomky v Brazílii. Tomuto slavnému emigrantovi se nevěnuji jen já sám, nýbrž mnoho badatelů, archivářů, historiků a genealogů u nás a v Brazílii. Pokusím se v této kapitole osvětlit to co o vystěhovalci Kubitschekovi víme, určitá fakta a také to co stále zůstává jen v zorném poli dohadů, odhadů a domněnek. Jelikož v předešlé kapitole jsme nastínili jak záměr brazilské císařské vlády na budování osad a vojenských jednotek probíhal a jak se pod vedením

Schäffera v Evropě naplňoval, bude se dobře vystěhování Kubitcheka ukazovat na tomto pozadí. Jelikož je tento případ velmi složitý, pokládal jsem za prospěšné jet na všechny místa, které alespoň doposud jsou nám v životním příběhu Kubička známá. Usiloval jsem rovněž o spolupráci se všemi institucemi a lidmi, které na výzkumu měli a mají zájem.

Cesta do Brazílie v roce 2016, do Diamantiny, do Serra a Belo Horizonte přinesla tyto výsledky či nevýsledky: nález úmrtního listu a potvrzení údaje, že Jan Nepomucký Kubíček zemřel v Diamantině roku 1854. Dle knihy Barbosy měl být pochován v Diamantině, jmenovitě v kostele Santo Amparo, o tom nenašel ani zmínku, ani jeho hrob či náhrobní desku. Potvrdilo se, že to byl zručný truhlář. Do určité míry mě překvapilo, že vybudoval solidní majetek, který zanechal svým potomkům a vytvořil jim na generace dopředu solidní zázemí, až ke svému pravnukovi, budoucímu prezidentovi. Jeho pravnuk se stal guvernérem státu Minas Gerais a posléze prezidentem celé Brazílie. Ale již jeho syn, také Jan Nepomuk se stal senátorem a viceprezidentem státu Minas Gerais. V Diamantině jsem také získal kopii záznamu o křtu tohoto prostředního syna v církvní knize. Hned od počátku vymezení struktury mých tezí mi bylo jasné, že tento nejslavnější vystěhovalec nemůže v mé práci chybět a od počátku jsem si kladl tyto otázky:

1. Jak se do Brazílie Jan Nepomuk Kubíček přesně dostal? Nechal se majorem A. G. Schäfferem naverbovat do cizineckého sboru pro vytvoření armády pro od roku 1822 samostatnou Brazílii? Nebo odešel sám do Brazílie za lepším uplatněním coby zručný řemeslník, kterých tam byl nedostatek?

2. Jak „technicky“ se do Brazílie dostal? Z Třeboně povozem nebo pěšky (v letech 1820–1830 ještě železniční síť neexistovala) do nějakého evropského přístavu, ale kterého? Z jižních Čech do Livorna nebo Terstu? Nebo komerčně do již využívaného Hamburku? A kam příplul do Brazílie, do Ria de Janeiro nebo do Salvadoru v Bahii?

3. Kde a kdy se přesně v Čechách narodil? Zanechal zde rodiče, sourozence?

4. Odešel sám nebo s kamarády, s dalšími krajany?

5. Odešel legálně s platným cestovním pasem nebo utekl nelegálně?

6. Jak to měl s vojenskou službou?

7. Jak se ocitl ve vnitrozemí Brazílie, ve městě Serro, ve státě Minas Gerais?

8. Proč nebyl v německé kolonii jako většina ostatních, případně nezůstal v Riu?

9. Když Jan Nepomuk zemřel, v dědictví prý zanechal slušnou knihovnu s knihami anglickými, francouzskými, německými? Měl tam českou knihu? Mluvil těmito jazyky? Byl jeho mateřský jazyk čeština nebo němčina, nebo dokonce ovládal dobře oba jazyky?

10. Jak se v nové zemi cítil a jak vzpomínal na svoji rodnou vlast? Jak a kde uváděl, jakým způsobem se hlásil mezi Brazilci ke svému původu?

Deset otázek, to není málo a na všechny bez odpovědi a téměř deset let bádání a kam se dospělo? V roce 2015 působil v Brazílii jako diplomat Viktor Dolista a tomu patří poděkování. On si totiž plně uvědomoval, jak je pro sblížení našich zemí tento výzkum důležitý a snažil se mě v bádání podporovat.

Co tedy víme, co je nám známo, jaké zdroje zde máme k dispozici. Čerpáme z matrik v České republice i Brazílii, z paměti rodiny Kubitscheků v Brazílii, z badatelských rešerší pracovníků Archivu v Třeboni, již od roku 1970 se tam bádáním o původu prezidenta Kubíčka věnoval Adolf Kalný. V jeho práci pokračuje Laděna Plucarová. V roce 2017 provedl rozsáhlou studii o původu brazilského prezidenta pracovník Archivu v Českých Budějovicích, Tomáš Hunčovský. Studie byla publikována v Archivním časopisu č. 4, ročník 67. Na brazilské straně vyšlo o prezidentovi nespočet knih o osobnosti prezidenta Kubitscheka, ale jen jedna se zabývá jeho původem. To je kniha autora Francisca de Assis Barbosy *Juscelino Kubitschek, Uma Revisão na Política Brasileira* (Revize brazilské politiky). V roce 2002 vydal Ivan Brož knihu *Kubitschek, Drama života a záhadné smrti prezidenta Brazílie českého původu*. V úvodní kapitole knihy, kterou nazval *České kořeny*, se snaží původ Jana Nepomuka objasnit. Diplomát Viktor Dolista dal bádání nový impuls, tím, že svými iniciativami propojil české a brazilské badatele, v Brazílii publikoval články a hovořil do médií o českém původu prezidenta JK a do badatelské skupiny povolal prezidentovu dceru Marii Estelu Lopez Kubitschek, dr. Sorayu Brixi (krajanku s českými kořeny) a mě osobně. Snažil se vyvrátit tvrzení několika historiků a novinářů v Brazílii, že Kubitschek přistěhovalc přišel do Brazílie se skupinou Romů. Tím, že existuje jen málo podložených faktů, vyskytne se a v širší veřejnosti i ujme řada nepodložených teorií, resp. zavádějících do výzkumu jisté falešné směry. Opakující se stereotypy, nepotvrzené domněnky pak určitým způsobem brání širšímu otevřenému přístupu ve výzkumu i profesionálním badatelům. Domnívám se, že to se právě stalo, pokud jde o zkoumání původu prezidenta JK, resp. jeho pradědečka. Existuje dlé mého názoru několik pohledů, které nás navádí špatným směrem a blokují nás ve vymezených možnostech uvažování, jak a odkud se mohl odchod Jana Nepomuka Kubitscheka do Brazílie odehrát. První je, že není nijak podložené, že pocházel skutečně z Třeboně. Prakticky desítky let hledají archiváři v Třeboni Jana Nepomuka Kubíčka, který by připadal v úvahu, a nemohou ho najít. Jaké tedy prameny máme

k dispozici? Nejzásadnější jsou dva záznamy, dokumenty nalezené v Archivu v Arcidiecézi v Diamantině. Jedná se o záznam o úmrtí Jana přistěhovalce z církevní matriky úmrtí a záznam o křtu syna Jana z církevního registru pokřtěných.

Jelikož jsou tyto dokumenty tak jedinečným, důležitým zdrojem informací, podrobil jsem je náležitě analýze po stránce jazykové, překladatelské a významové. Vyhotovil jsem si nejdříve vlastní překlad a pak význam každého slova overoval s mojí školitelkou Simonou Binkovou, Sandrou Guedes, Sorayou Brixí a Marií Betaniou. Identifikace, jméno zemřelého je v českém překladu Jan Nepomuk cizinec Němec, na straně vlevo jak byl zvyk v církevních knihách psát jména i u nás. V plném textu uprostřed knihy je tento zápis: Dne 20. ledna roku 1854 zemřel, zbavený rozumu, Jan Nepomuk, národností Němec, pokřtěn privátně „Pod Podrůnkou“ Josém dos Guimares Peixoto, jelikož je pochybnost, jestli nebyl protestant, bylo zjištěno, že původně, než přiel o rozum, příslušel je katolické církvi, a proto byl slavnostně svěřen božimu milosrdenství a pohřben v Katakombách Kaple Ochrany (Amparo). Ten, kdo učinil zápis a podepsal dokumenty, byl prozatímní vikář Bernardino de Sena Camargo.

Zde je třeba si uvědomit, že Brazílie byla v devatenáctém století zemí, jejíž oficiální náboženství bylo katolické. Ačkoli podle ústavy z roku 1824 byly povoleny i jiná náboženská vyznání, ty nekatolické nebyly dobře viděny. Zemřít bez toho, aby byl pokřtěn, pro katolíka znamenalo, že jeho duše půjde do pekla. Takže v případě, že Jan Nepomuk, jak se píše v dokumentu, byl, když umíral, ve špatném mentálním stavu, což zabránilo těm, kteří byli kolem něj vědět, zda byl či nebyl katolík, tak byl pokřtěn. V případě pochybností katolická církev povoluje výjimku *sub conditione* (latinsky, za podmínek), v případě, že osoba umírá, a křest může vykonat i laik, toho se ujal José Guimarães Peixoto. Jan Nepomuk byl zbaven smyslu, nemohl mluvit, sám sdělit jakého je vyznání. Navíc se znalostí informace, že je německé národnosti, okolí mohlo předpokládat, že byl protestant, ale různě se dotazovali a ti, co ho znali, podali informaci, že nejspíše původně byl katolík. Aby se vyvrátila veškerá pochybnost a zemřelému se mohlo dát poslední pomazání, pohřební svátost dle veškerých regulí katolické církve, byl Jan Nepomuk pokřtěn na smrtelném loži. Jaká fakta vyplývají z tohoto zápisu? Jmenoval se Jan Nepomuk. Příjmení Kubitschek jako by neexistovalo, není vůbec uvedeno. Jeho původ je Německo, o Čechách žádná zmínka. O manželce a o dětech žádná zmínka. Datum úmrtí jasně uvedeno 20. ledna 1854. Existují chvilkové pochybnosti, zdali nebyl protestant, ty jsou vyvráceny katolickým křtem od laika a Jan Nepomuk je pohřben pod podlahou v katolické kapli v Diamantině. Pro bližší pochopení významu a postavení katolické církve v Brazílii v tomto období, procesu pohřbívání, sepsání či vyslovení

poslední vůle zemřelých jsem si přečetl disertaci Sandry Guedes *Atitudes perante a morte em São Paulo (Séculos XVII–XIX)* (Poslední vůle před smrtí v São Paulu /17.–19. století/). I když se zdá být São Paulo daleko Diamantiny, otázka života a smrti je všude stejná. Disertace u mě vyvolala další otázky. Když byl Jan Nepomuk zcela zdravý, zručný truhlář, v plné síle, kterému se dařilo zdravotně i finančně, měl ženu a tři syny, než onemocněl, jakou poslední vůli si představoval? Přejdeme od smrti k narození. V registru pokřtěných je k synovi Jana Nepomuka Kubíčka (vystěhovalce) napsáno toto:

Ve sloupci vlevo Jan Nevinný syn nemanželský. V textu je zhruba napsáno. 6. října 1844 reverend vikář Joao da Silva de Andrade pokřtil a svatým olejem polil Jana Nevinného nemanželského syna Therezi Marie de Jesus, kmotry jsou José de Faria Machado e Paní Augusta Candida Ferreira de Araujo a potvrzují tento zápis podpisem. Vikář Joao da Silva Andrade. Je zde ještě jeden důležitý matriční, církevní zápis a sice o zápis o uzavření manželství mezi Janem Nepomukem Kubitschekem (synem) a Augustou do Prado dne 31. ledna 1882 v Diamantině, zde je příjmení Kubitschek řádně zapsáno a místo jména Inocente – Nevinný, jež bylo zaznamenáno při křtu se objevuje jméno Nepomuceno. Tím se potvrzuje jednak, že prostřední syn měl křestní jména po otci a jednak že měl příjmení po otci.

Dalším zásadním zdrojem, jak již bylo zmíněno je kniha Francisca de Assis Barbosy *Juscelino Kubitschek, Uma Revisão na Política Brasileira*. Z knihy budu citovat několik zásadních informací. Autor například uvádí, že v pozemkových knihách města Diamantina našel záznam z 16. ledna 1835, že jeden Němec má ranč na okraji Diamantiny v místě zvaném Palha⁹⁹. To by mohl být již Kubíček? Poté se Barbosa zabýval původem Jana Nepomuka v Čechách. Rozebíral původ příjmení, a když píše o tom, jak dospěl k Třeboni, jeho zdroj je velmi nejistý. Pod čarou na stejné straně se odvolává na reference dvou doktorů Jana Reiser a Otto Heiliga, kteří mu sdělili, že největší výskyt příjmení Kubíček je již od 14. a 15. století právě v Třeboni.¹⁰⁰

Bylo zjištěno, že JUDr. Jan Reisser byl diplomat, první poválečný vyslanec Československa v Brazílii, který po roce 1949 v Brazílii zůstal v exilu, zastával funkci

⁹⁹ BARBOSA, Francisco de Assis. 1960. S. 50.

¹⁰⁰ Ibid. S. 51.

předsedy sekce pero uprchlíky při Brazilském červeném kříži a zemřel v roce 1939 v Riu de Janeiru¹⁰¹. Otto Heilig přišel do Brazílie s firmou Baťa v roce 1939 a od té doby tam zůstal.

Překvapilo mě, že tyto dva muži, kteří nebyli historici ani genealogové, radili Barbosovi při určení původu Jana Nepomuka. Nechci snižovat rady bývalého vyslance nebo Baťováka pouze konstatuji, že jsem očekával jiný původ konzultantů, například odborníků, historiků a archivářů přímo z Československa. Nepodařilo se mi získat odpověď na otázku, zdali se s jistotou v rodině Kubitscheků v Brazílii dochovala informace, kterou Jan Nepomuk vystěhovalec předal svým potomkům, že byl z Třeboně? Nebo že se v paměti rodiny dochovalo jen to, že byl z Čech a výše zmínění pánové s Barbosou usoudili podle výskytu příjmení, že Jan Nepomuk byl z Třeboně. Kontaktoval jsem potomky prezidenta JK v Brazílii a pana Ruye Alvese, kterého jako studenta JK vyslal do Československa a který zde od té doby té doby žije a položil jim tuto otázku: Jestli když JK coby mladý muž, student medicíny, byl v roce 1930 v Praze, věděl, že jeho pradědeček pocházel z Třeboně. Nepamatuje si přesně, že by prezident mluvil někdy konkrétně o Třeboni. Sám JK napsal své vzpomínky v knize *Meu Caminho para Brasília, A experiencia da humildade, Má cesta do města Brasília, Zkušenost pokory*. Zde vzpomíná JK na svůj příjezd do Prahy v roce 1930 a to jak si uvědomoval, že je v rodné zemi svého pradědečka. O Třeboni nebi jiném konkrétním místě se nezmiňuje. Po krátkém pobytu v Praze odjíždí do Berlína. Komunikuji i s dcerou prezidenta JK, Marii Estelou Lopez Kubitschek, ta si pamatuje, že v červenci roku 1959 byla s maminkou, tehdejší první dámou Brazílie, paní Sarahou a svou sestrou Márcií v Československu, dokonce v Třeboni a poslala mi i fotografii z náměstí v Třeboni. Ano to by mohlo nasvědčovat tomu, že Třeboň jako město původu Jana Nepomuka Kubíčka figuruje jako místo oprávněné. Bohužel opět chybí jasné důkazy pro toto tvrzení. O tehdejší návštěvě paní Sarahy a jejích dcer 13.–17. července 1959 mi poskytl archivní informace o programu pobytu, Archiv prezidenta ČR. Paní Sarah byla přijata jak prezidentem Novotným a ministrem zahraničí Davidem. Zde mě překvapila informace, že není vůbec známa genealogie původu JK, že tato záležitost se neřešila s odborníky historiky, ani na straně československé, ani na straně brazilské. V programu se uvádí, že se plánuje návštěva Třeboně, cituji: *odjezd do Jižních Čech, přes Třeboň, kde se narodila matka presidenta Kubitscherka*. To vypovídá o tom, že znalosti o původu JK byly tehdy velmi povrchní a nikdo nebyl pověřen tím, aby se touto otázkou zabýval do hloubky. Jediný, kdo se o to zřejmě

¹⁰¹ Srov. MZV ČR a heslo Jindřich Dejmek, *Diplomacie Československa*, díl II. Biografický slovník československých diplomatů.

pokusil, byl Barbosa ve své knize o JK, ale ten neměl dostatek informací a zdrojů a sám v Československu nikdy nebyl.

Vraťme se ke knize Barbosy, na straně 83 Barbosa píše, že brzy po smrti Jana Němce (Joao Alemao: přezdívka Jana Nepomuka přistěhovalce v Serru a Diamantině) 1854, uvavřela Tereza Maria de Jesus nový sňatek a že ochrana a výchova dětí byla plně v kompetenci jejího bratra Joaa Nepomucena Aquilar (náhoda a důkaz jak náš světec byl známý i v Brazílii, že i Brazilec měl jeho jméno), vlastně švagr zemřelého. Dále Barbosa na této straně píše, že o chlapce bylo postaráno následujícím způsobem. Byly zde v pozůstalosti nemovitosti, především dům v Serru, který se pronajal. Také otroky pronajímal na práci jiným zájemcům Aquilar, kromě otrokyně Benedity, která se o chlapce starala, vařila jim, prala atd. Z příjmů z pronájmů financoval Aquilar, výchovu a učitele pro chlapce. Můžeme si upřesnit pro představu věk chlapců, když jim zemřel otec: nejstaršímu Carlosovi bylo asi 13 let, Janovi 11 let a Augusto Eliasovi 9 let. Pokud jde o matku chlapců Teresu Marii de Jesus, ta zjevně žila jinde se svým novým partnerem, dle Barbosy manželem jménem Justiniano Fernandes de Azevedo, za kterého se měla provdat „brzy po smrti Joao Alemao“. Zde je ale jedna velmi zvláštní věc. Barbosa uvádí, že tomuto páru se narodil syn Justiniano de Azevedo filho, známý pod přezdívkou Cadete, který byl pak v Diamantině politik velkého významu (1853 - 1927). Rok 1853 narození, Jan Nepomuk ještě žije a Terese se narodí syn s jiným mužem? To podporuje domněnku, že Teresa nebyla s Janem Nepomukem oddána, proto při křtu jejich syna Jana bylo uvedeno nemanželský syn a jméno otce tam nefigurovalo. Jestli byl Jan Nepomuk opravdu v Brazílii protestant nebo byla jiná překážka či důvod proč nebyli s Teresou Aguilar, zůstane stále hádankou.

Nesmírně významný objev v Archivu v Diamantině učinila Soraya Brixí, kterou na pomoc k výzkumu, jak jsem se již zmínil, povolal diplomat Viktor Dolista. Při své individuální cestě do Serra našla záznam ze sčítání obyvatel z roku 1840 (sčítání samotné však proběhlo již v roce 1839), z něhož se dají vyčíst velmi důležité informace. V domě čp. 105 v Serru je evidován Jan Nepomuk, u jména je vždy ještě záznam, zda umí psát, je zde napsáno *sabem* (uměl psát), dále jdou sloupce za sebou první je věk, zde je 36, dále je *branco*, tj. běloch, dále stav, zde je *solteiro*, svobodný, předposlední sloupec je zaměstnání a zde je *marceneiro* (truhlář) a poslední sloupec je počet lidí žijících v domě celkem, zde je 7. Pod Janem je zapsána Thereza de Jesus, 19 let, běloška, svobodná. Dále je v domě 5 otroků, mužů, všichni povoláním truhláři. Tento zápis domněnku nemanželského svazku mezi Janem Nepomukem a Teresíí podporuje. Soraye se tímto nálezem podařilo také zjistit nesmírně

podstatnou věc, a totiž rok narození Jana Nepomuka v Čechách jednoduchým odečtem, v roce 1839 mu bylo 36 let, tak se narodil v roce 1803.

Nyní se pokusíme vyvrátit nepodloženou domněnku, že Jan Nepomuk byl romského původu. Všechno vzniklo od toho, že prezident vyhledával čas od času romskou komunitu v Brazílii, zval romské muzikanty a umělce na bankety do prezidentského paláce a na základě tohoto vzájemného sblížení a sympatií se objevily první články a studie o jeho romském původu, ze strany matky, tedy ze strany rodiny Kubitschek. Do svých prací posléze zapracovali tuto domněnku i akademici, Dr. Rodrigo Correa Teixeira *Historia Dos Ciganos no Brasil* (Historie cikánů v Brasílii). Na straně 28 této práce tento původ uvádí, ale je zde mnoho nepřesností pokud jde o genealogii rodu, například chybný výčet synů Jana Nepomuka. V roce 2012 jsem Dr. Teixeru kontaktoval, žádné podložené informace k původu, příchodu Jana Nepomuka do Brazílie neměl k dispozici. V roce 2018 obhájila svoji disertaci Brigitte Cairus na téma *Ciganos Roms no Brasil, Imagens e identidade na contemporaneidade* (Cikáni Rómové v Brasílii, jejich obraz a identita v současnosti). Dr. Cairus věnuje již původu JK jednu celou kapitolu kapitola nese název *De Alemao a cigano: A construação da identidade de Juscelino Kubitschek como fator legitimador das políticas étnicas ciganas no Brasil contemporaneo* (Od Němce k Cikánům: Utváření identity Juscelina Kubitcheca jako legitimní faktor etnických cikánských politik v současné Brazílii)¹⁰². Práce je celkově zajímavá, nicméně hovořil jsem s Brigitte Cairus, a předal jsem jí své názory, proč na základě svého bádání nemám důvody věřit ani v nejmenším tomu, že Jan Nepomuk byl romského původu. U Jana Nepomuka, přistěhovalce do Serra, jsem nezaznamenal ze zdrojů žádné náznaky toho, že by se choval jako Rom, že by měl například nějaké společné zvyky s romskou kulturou a identitou spojené apod.

Konzultoval jsem otázky okolo romského původu Kubitscheka s PhDr. Janou Horváthovou, ředitelkou Muzea romské kultury, při našem setkání v roce 2016 v Brně. Ta mi potvrdila, že pokud měl prezident sám k romské komunitě blízko, vůbec to nevypovídá o tom, že jeho pradědeček byl Rom. Náš prezident Havel, který byl ve vězení s Romy, měl mezi nimi řadu přátel a rád se s nimi stýkal. Brigitte čerpá z článku na internetu od Jana Huga, kde je mnoho nepřesností. Hodně se soustředí na to, že se do Brazílie dostal jako naverbovaný voják, což není nijak podložené. A vůbec nevěnuje pozornost tomu, že to byl truhlářský mistr. I pokud jde o anatomické rysy a vzhled Jana Nepomuka, jestli měl romské rysy, zde bych se odvolal na knihu Barbosa, kde se píše: *byl znám ve městě jako Jan Němec s modrýma*

¹⁰² Srov. BARBOSA, Francisco de Assis. 1960. S. 123–138.

*očíma a rezavými vlasy*¹⁰³. Jeho fotografii nemáme, ale máme fotografii jeho syna Jana Nepomuka a ten se fyziognomicky, dle mého názoru, rovněž žádnými romskými rysy nevyznačuje. Jazyková hříčka Boemio – Cigano, významově a chápáním v románských jazycích Bohém, Čech – Cikán je značně matoucí a zavádějící mimo vědecké bádání.

Součástí práce Brigitte Cairus je zajímavý rozhovor, který natočila s řidičem a členem ochranky JK a jeho odpovědi na otázku romského původu JK, se domnívám vystihuje dobře daný stav: v rozhovoru říká: On, JK, byl člověk, který celý svůj život stál na straně všech různých skupin chudých. Nikoho neschazoval, nad prostými lidmi se nevyvyšoval. A důvod také proč k nim měl blízko, měl rád muziku, výborně tančil, rád se bavil, zajímala ho jejich spiritualita a mentalita. V závěru kapitoly o původu Jana Nepomuka bych chtěl učinit shrnutí sedmiletého výzkumu a vrátím se k otázkám položeným před sedmi lety:

1. Jak se do Brazílie Jan Nepomuk Kubiček přesně dostal? Nevíme. Jelikož však císařská vláda jasně deklarovala, že chce vojáky, kolonisty-zemědělce, zručné řemeslníky všech profesí i inteligenci, lékaře atd., osobně jsem přesvědčen, že Jan Nepomuk do Brazílie odešel cíleně právě jako zručný.

2. Jak se „technicky“ do Brazílie dostal? Nebyl to žádný problém, přístavy na obou stranách moře byly otevřené, lodí plujících pod různými vlajkami bylo dostatečné množství.

3. Kde a kdy se přesně v Čechách narodil? Zanechal zde rodiče, sourozence? Došel jsem k závěru, že není ničím podložené, že byl z Třeboně. Narodil se v Čechách, je třeba hledat jeho zápis o jeho narození na širším území.

4. Odešel sám nebo s kamarády, s dalšími krajany? Není jasné.

5. Odešel legálně s platným cestovním pasem nebo vycestoval nelegálně? Není jasné. Dostat se tak daleko bez prokazujícího se dokladu by nebylo vůbec jednoduché, s cestovním dokladem relativní volnost pohybu. Bádání v archivech v pasových agendách mi naznačilo, že zas tak nemožné získat pas k vycestování nebylo.

6. Jak to měl s vojenskou službou? Nevíme.

7. Jak se ocitl ve vnitrozemí Brazílie, ve městě Serro, ve státě Minas Gerais? Jak si zrovna vybral toto město, je mi zajímavou záhadou.

8. Proč nebyl v německé kolonii jako většina ostatních, případně nezůstal v Riu. Řekl bych, že záměrně nechtěl být na kolonii.

9. Když Jan Nepomuk zemřel, v dědictví prý zanechal slušnou knihovnu s knihami anglickými, francouzskými, německými? Měl tam českou knihu? Mluvil těmi jazyky? Byl

¹⁰³ Srov. BARBOSA, Francisco de Assis. S. 1960. 77.

jeho mateřský jazyk čeština nebo němčina nebo ovládal dobře oba jazyky? Nevíme, rozhodně zanechal po své smrti svým potomkům slušný majetek, takže je dobře zabezpečil.

10. Jak se v nové zemi cítil a jak vzpomínal na svoji rodnou vlast? Jak a kde uváděl, jakým způsobem se hlásil mezi Brazilci ke svému původu? To se nám již těžko podaří někdy zjistit. Uvedl bych úsměvně, že Čechám tam velkou reklamu neudělal, když mu přezdívali Honza Německý a ne český a když i v úmrtním zápisu mu napsali národnost německá.

Zůstala nám dvě, resp, tři neochvějná fakta. Jmenoval se Jan Nepomuk Kubitschek a byl to truhlářský mistr. Narodil se v Čechách v roce 1803. Proto nemůže obstát výsledek bádání a studie Adolfa Kalného z Archivu v Třeboni a nedávná studie Tomáše Hunčovského z Archivu v Českých Budějovicích. Ti došli ve svém bádání k závěru, že dotyčný vystěhovalec se jmenoval Josef Kubíček a byl vyučeným truhlářem. Doporučuji při dalším výzkumu držet se doložených faktů, tj. hledat Jana Nepomuka Kubíčka nebo Johanna Nepomuka Kubitscheka, vyučeného truhláře. Požádal jsem prostřednictvím MV ČR okresní archivy v ČR o průzkum v cechovních knihách truhlářů, který právě probíhá. Rešerši již provedly okresní archivy spadající pod Oblastní Archiv v Třeboni, dále Domažlice, Rokycany, Pardubice, Jičín, Klatovy a Ostrava. Na Třebonsku se objevilo několik Kubíčků, i jeden Jan, ale ze země neodešel. Stálo by za to prohlédnout postupně všechny zdigitalizované matriky, ale tento náročný úkol je třeba řádně promyslet a naplánovat vzhledem k rozsahu počtu matričních knih. Nabízí se též hledání ve vytipovaných přístavech Evropy a zachytit tam pasažéra Kubíčka nebo jeho příplutí do Brazílie. Na příkladu vystěhovalce Vojtěcha Pokorného z Klatov je vidět, že stopy emigranta lze ještě objevit a vše má zřejmě svůj čas, ovšem Kubíček, který dal Brazílii prezidenta, si dává na čas. Zatím se v podrobných seznamech kolonistů a vojáků neobjevuje ani se objevit nemusí. Ale jeho cesta do Brazílie někudy vést musela, mohla být zcela individuální a promyšlená a na nás badatelích je, abychom ji našli.

Tato kapitola byla otevřena časově vyhlášením nezávislé monarchie a osobností majora Schäffera, který podnítil v Evropě první výraznější zájem o vystěhovalectví do Brazílie. Co se stalo po ukončení Schäfferovy mise? Co se stalo s Schäfferem samotným a jeho náborovými spolupracovníky, jaká byla celková situace v Brazílii, v nově zřízených koloniích, v brazilské armádě a jaké byly výsledky Schäfferovy mise? Když navážeme na dopis Schäffera císaři Pedrovi, který jsem uvedl v předešlé kapitole, z důvodu,

že dopis se také týká obchodníka Franze Scheinera, víme, že 23. listopadu 1828 je Schäffer v Riu. Jaké byly osudy šéfa náborové kanceláře v Hamburku a Schäfferova spolupracovníka Wenzela Neumanna nám není známo. V Brazílii jeho pohyb nesledujeme, a tak je pravděpodobné, že se zase více věnoval obchodu s českým sklem v Hamburku nebo se vrátil na stáří na rodných Čech?

O Kalkmannovi jsme si napsali mnoho a jeho pokračující aktivní role ve vystěhovalectví do Brazílie je trvalá a zřejmá. Prince Ypsilanti se nepodařilo vypátrat, a tak tento agent, bývalý tanečník, zůstává záhadnou figurkou na pozadí. Přeci jen však existuje jedna zajímavá informace, která jeho jméno zmiňuje. Historik Klaus Richter napsal již zmiňovanou práci *Hamburgs Rolle im Interessenkonflikt um die ersten Auswanderungen nach Brasilien*, kde uvádí: *Dabei stellte sich heraus, dass sie in dem als Werbebüro eingerichteten Wirtshaus „Zum Fürsten Ypsilanti“ in Ottensen engagiert worden waren, zwei als Kolonisten, der dritte als Unteroffizier*¹⁰⁴. Na základě této informace se nabízí otázka, existoval Schäfferův spolupracovník, který si nechal říkat kníže Ypsilanti? Vlastnil v Hamburku dokonce hostinec stejného jména? Cretzschmar se s Schäfferem rozešel již dříve a věnoval se ve Frankfurtu nad Mohanem lékařské praxi a přírodovědecké činnosti v Senckenbergově muzeu.

V roce 2015 při svém semestrálním pobytu v Brazílii jsem se vydal po stopách Schäffera do Bahie, na jeho privátní kolonii Frankental a také jsem chtěl mít představu o kolonii Leopoldina a najít hrob a záznam v matrice úmrtí Schäffera. Teoreticky jsem byl vybaven čtyřmi studijními materiály: 1. *O Resgate de um Esquecimento a Colonia Leopoldina* (Znovuobjevení zapomenuté kolonie Leopoldina) autorky Lucelindy Schramm Correa, 2. *A colonia Leopoldina-Frankental na Bahia Meridional, Uma Colonia eurpeia de plantadores no Brasil* (Kolonie Leopoldina-Frankental v jižní Bahii, Kolonie evropských pěstitelů v Brazílii) autora Carlose H. Oberackera Jr., 3. *Colonizacao e escravidao na Bahia, A Colonia Leopoldina (1850–1888)* (Kolonizace a otroctví v Bahii, Kolonie Leopoldina /1850–1888/) autorky Alane Fraga do Carmo, 4. *Vivendo com o outro, Os Alemaes na Bahia na periodo da II. guerra mundial* (Vzájemné soužití, Němci v Bahii v období II. světové války) autorky Mariny Heleny Chaves Silva. V Salvadoru jsem se nejdříve setkal s Alane Fraga a konzultoval své otázky, to samé jsem učinil v Jequie s Marinou Helenou. Pak jsem jel do Nova Vicoso, s Dr. Jean Alburquerque, zbytky Schäfferovy farmy a Kolonie Frankental

¹⁰⁴ Srov. KLAUS, Richter. S. 108, překlad do češtiny: *Dva muži byli angažováni jako kolonisté a jeden jako poddůstojník a jednání o tom se odehrálo v hostinci v Ottensen (část Hamburku) s názvem U Prince Ypsilantiho.*

jsme žádné nenašli.¹⁰⁵ Jean mě později vzala autem i do kolonie Leopoldina, která byla v roce 1938 přejmenována na Helvétia.

Leopoldina nezanikla, to je dnes malá vesnice a hovořili jsme s potomky evropských, německých přistěhovalců, například s paní Sulzovou. Starý hřbitov kolonie byl asi před dvaceti lety zrušen, zplanýrován a ustoupil lesu eukalyptových stromů, což je pro historii kolonie velká škoda. Jean zachránila náhrobní kámen Joao Flacha Juniora, který tam byl pochován a dala mi svojí kresbu, jak náhrobní kámen vypadal. João Martin Flach starší je pochován na Anglickém hřbitově v Rio de Janeiru, jak jsem uvedl v předešlé kapitole. Hrob Schäffera jsme nenašli. Ještě jeden hřbitov Helvétia má, ale to je hřbitov novější, tam se začalo pohřbívat až v druhé polovině 19. století a to byl již Schäffer mrtev. Kolonii Frankental si vzala zpátky tropická příroda. Dle Oberackera¹⁰⁶ získal Schäffer s jeho společníky, Felipem Henningem a Flachem, od Pedra I. v roce 1821 asi 4 356 ha půdy a pro porovnání kolonie Leopoldina měla 10 890 ha¹⁰⁷. Kvůli záznamu o úmrtí Schäffera jsme s Dr. Jean byli na farním úřadě v Caravelas a pan farář Adomiro Aciole do Nascimento Araujo nám sdělil, že farní knihy se záznamy zemřelých bohužel nemá k dispozici. Alane Fraga de Carmo se domnívá, že Schäffer nezemřel v Bahii na své farmě v roce 1836, nýbrž v Evropě v roce asi 1838¹⁰⁸. To je nepodložená domněnka.

Velkým překvapením ale pro mě byla podložená zjištění o manželce a dceři Schäffera, jež Alane Fraga de Carmo získala v příslušném archivu. Dle Prof. Lee B. Crofta, který je autorem monografie o Schäfferovi, jeho manželka byla Barbara Hindernacht a jediná dcera se jmenovala Inga. Ve své magisterské práci uvádí Alane Fraga do Carmo následující:

Jorge Antonio Von Schaeffer faleceu em 1838, provavelmente na Europa, e teve seu inventário aberto em Caravelas no ano de 1843. Naquela comarca era proprietário da fazenda Jacarandá, na Colônia Leopoldina, onde após sua morte passou a morar a viúva Guilhermina Florentina de Schaeffer, e sua única filha, D. Theodora Romana Luiza de Schaeffer, que aparece numa relação de fazendeiros no ano de 1840 como produtora

¹⁰⁵ (Jean je místní lékařka, ale zajímá se o historii kolonií, a jelikož je napůl Angličanka, byla pro mě s ní snadná komunikace anglicky) jsme si pronajali na den služby místního rybáře i s loďkou a vydali se po řece Peruipe hledat Schäfferovu kolonii, resp. Fazenda Jacaranda (jméno jeho farmy dle místní říčky, přítoku Peruipe). Pluli jsme cca 30 km, nebyl to motorový tryskový člun, tak cesta šla pomalu a pak již nešlo pokračovat dále, kvůli nánosům bahna a dřeva a mělkému korytu říčky. Museli jsme se do setmění vrátit

¹⁰⁶ S. 462

¹⁰⁷ Srov. OBERACKER Jr., Carlos H. 1973. S. 464.

¹⁰⁸ Srov. FRAGA DO CARMO, Alane. S. 26.

*de café, brasileira e solteira. Em 1848, D. Theodora Schaeffer estava casada com João Vicente Gonçalves de Almeida, membro de uma das mais influentes famílias da região, e em 1857 a fazenda Jacarandá, herdada por ela, foi registrada no livro de registro eclesiástico de terras de Vila Viçosa em nome do seu marido, que informou se tratar de uma sesmaria de 170 por 1500 braças (3 300 m) de terra, doadas ao seu sogro, o Coronel Jorge Antonio von Schaeffer.*¹⁰⁹

Zde vidíme úplně jiná jména, manželka, zanechaná vdova, se jmenuje Guilhermina Florentina a dcera Theodora Romana Luiza. V roce 1843 došlo k vyřizování dědictví po Antonu Georgovi Schäfferovi a dcera zde figuruje jako svobodná. V roce 1848 je vdaná za Joao Vicente Goncalvese Almeidu, jedné z nejvlivnějších rodin v regionu. V roce 1857 je farma Jacaranda, kterou zdělila po otci, v katastru nemovitostí zapsána na jméno jejího manžela a výpočtem přes jednotky bracy a metry dostaneme, že se jedná o 123,4 ha půdy.

5.9 **Brazilští otroci**

V souvislosti s evropskými koloniemi v Bahii a s magisterskou prací Alane Fraga, která má otroctví v názvu své práce, se chci zastavit u této problematiky. Několikrát jsem ve své práci opakoval, že záměrem imigrační politiky bylo mj. přílivem imigrantů postupně snižovat otrockou práci. Počítalo se s tím, že přistěhovalci budou na svých farmách pracovat sami, jen se svojí rodinou, že se obejdou bez pracovní síly černých otroků, aby se mohlo otroctví zrušit. Sám Schäffer byl proti využívání otroků.¹¹⁰ Tento záměr se podařilo naplnit jen částečně. Kolonisté na jihu Brazílie v kolonii São Leopoldo se bez otroků obešli. V Bahii na kolonii Leopoldina vydrželo „období bez otroků“ po krátkou dobu, pravděpodobně jen první ředitel Freyreiss se zásady neuvyužívání otroků na kolonii přísně držel, zvláště i proto, že byla králem Janem vložena do projektu zřízení kolonie značná důvěra, cílem bylo, aby systém sloužil podobně jako družstevní a aby vznikla vzájemná výpomoc. Po smrti Freyreisse se „družstvo“ nejspíš rozpadlo, přičemž každý kolonista se začal věnovat své farmě, ale protože práci nezvládal, koupil si opět otroky. Na vysvětlení, ne však na omluvu takového konání může sloužit, že pěstování kávy ve velkém je mnohem více náročné na pracovní sílu než chov volně pasoucího se dobytka či pěstování bežných plodin na koloniích jižní Brazílie.

Spisovatel Ademar Felipe Fey našel v novinách Diario Fluminense, že Schäffer odplouvá 6. února 1829 z Ria de Janeiro se sedmi kolegy Evropany do Caravelas (přístav pro

¹⁰⁹ Srov. FRAGA DO CARMO, Alane. S. 30.

¹¹⁰ Ibid. S. 25.

vstup na kolonie Frankental a Leopoldina) a pluje s nimi 46 otroků. Alane Fraga uvádí: *Em 1840, o nome de Theodora Schaeffer, filha do Coronel, estava entre os lavradores da Colônia Leopoldina, e constava ter em sua posse 37 escravos, 25 adultos e 12 crias. Em 1848, a referida fazenda Jacarandá contava com três brancos – a viúva, a filha e o genro de Schaeffer – e 30 escravos*¹¹¹.

V roce 1840 je mezi farmáři na Kolonii Leopoldina uvedena Theodora Schaffer, plukovníkova dcera, ve svém vlatnictví má 37 otroků, 25 dospělých a 12 dětí. V roce 1848 jsou na Statku Jacaranda tři běloši – vdova, dcera a Schäfferův zeť a 30 otroků. Celková realita byla taková, že až do zrušení otroctví v roce 1889 pěstitelé kávy zakládající svoji činnost na otrocké práci produkovaly značné objemy kávy a výrazně exportovaly do Evropy, zejména do Německa. Abychom nevztahovali vše pouze k Schäfferovi, musíme si připomenout, že s otroky ve vlastnictví jsme se setkali u obou bratrů Scheinerových na kávových plantážích v Cantagalu a také u Jana Nepomuka Kubička v jeho truhlářské dílně v Serru. Zdali práci otroků využívali rodiny Hubertovy v Bahii, v Uně, není známo.

5.10 Percepce tématu vystěholectví v tehdejším tisku

Kapitolu 5 (Vláda císaře Pedra I. a první císařství) bych rád zakončil tématem, jak to bylo s informovaností, pokud jde o vystěholectví do Brazílie, s publicitou v novinách, časopisech, s průvodci k vystěhování, knihami anebo dopisy od příbuzných a přátel. Jaké informace byly k dispozici, kde se k nim čtenáři, potenciální kolonisté, mohli dostat, v jakých jazycích si je mohli přečíst atd. Osobnost Schäffera je k tomuto tématu nejlepší příležitostí.

V době bez internetu byly tyto komunikační prostředky velmi důležité a vystěhoavec se uchyloval k tak zásadnímu rozhodnutí, jakým emigrace bezesporu je, jistě na základě určitých informací. Zmiňovali jsme se již o tom, že Schäffer měl ve svých instrukcích, aby inzeroval v novinách, a také víme, že někdo anonymní složil písničku se známým refrénem „Brazílie odsud není daleko“. Informovali jsme, že Freyreiss napsal knihu *Příspěvky k bližšímu poznání Císařství brazilského*, Schäffer sepsal svůj životopis. Když jsme popisovali život Franze Scheinera, zmiňovali jsme se o celé řadě autorů, tzv. uražených nebo podvedených vojenských důstojníků, kteří po návratu domů podali zprávu o své zkušenosti s odchodem do Brazílie, pobytem tam a s jednáním majora nebo majona von Schäffera. Byli to zejména pánové Carl Schlichthorst, Jacob Friedrich von Lienau a Carl Seidel. Prostřednictvím zachovaných vzpomínek těchto mužů se stal Schäffer buď nepopulárním,

¹¹¹ FRAGA DO CARMO, Alane. S. 30.

nebo kontroverzně populárním či zajímavým mužem. Rozhodně se o něm a o jeho náboru vojáků a kolonistů do Brazílie psalo v posledních letech jeho pobytu v Evropě hodně.

Ilustrujme si nyní na konkrétním příkladu. Při hledání literatury o Franzovi Scheinerovi a Antonu Georgovi Schäferovi jsem narazil na článek v holandštině v žurnálu *De Recensent, ook der Recensenten*, volně lze přeložit jako *Recenzent a také recenzenti*. Za médiem stál Johannes van der Hey, významný vydavatel v Amsterdamu 19. století, hlavně v rozmezí let cca 1800–1850. Vydával náboženské, pedagogické, literární a další kulturní tisky a časopisy. *De Recensent, ook der Recensenten* byl literárně kulturní žurnál, kde byly publikovány recenze knih, přednášek, časopiseckých příspěvků apod. Je psán běžným holandským jazykem té doby, vesměs srozumitelným i dnes. Časopis, lépe řečeno sborník o objemu zhruba 500 stran vycházel pravidelně po číslech, některé články v něm byly na pokračování.

Při hledání mě hned zaujal text s nadpisem *De Brazilische Werver of bijdrage tot de Levengeschiedenis van der Baron von Schäffer door M. B. Termo, Uit het Hoogduitsch*¹¹². To znamená, že uvedený článek je otiskem původně německého textu, a Van der Hey publikoval ve svém časopise jeho holandský překlad. Kdo však byl autor M. B. Termo? Zdálo se mi to jako velmi zvláštní jméno, přesto snad jen indikace autora německého. Příspěvek o Schäferovi byl publikován na pokračování ve dvou dílech v roce 1827¹¹³. Komparací obou textů, německého i holandského, jsem zjistil, že text byl převzat od dánského kapitána von Lienau. Ten vydal svoji knihu v roce 1826 ve Schleswigu s názvem *Darstellung meines Schicksals in Brasilien, und der von mir gemachten Erfahrungen über die Behandlung der durch den Major, Dr. Schäffer dahin beförderten Europäischen Auswanderer, im Allgemeinen, besonders in militärischer Hinsicht*¹¹⁴. V závěru své knihy psané v němčině píše Lienau Schäfferův příběh, který je přetištěn v holandském žurnále. Lienau tam uvádí: *Takové jsou moje zkušenosti, jež jsem během mého téměř sedmiměsíčního pobytu v Brazílii učinil a které zde s upřímnou pravdou sděluji publiku. Napsáno i během mé zpáteční cesty z Brazílie do Evropy na palubě hamburské obchodní lodi Henriette Fredericke roku 1825.*¹¹⁵

¹¹² Česky *Brazilský verbíř neboli příspěvek o životě Barona von Schäffera*. Napsal M. B. Termo, přeloženo ze spisovné němčiny.

¹¹³ *De Brazilische Werver of bijdrage tot de Levengeschiedenis van der Baron von Schäffer door M. B. Termo, Uit het Hoogduitsch* In: *De Recensent, ook der Recensenten*, dvojvydání. 1827, s. 300–306, 343–348.

¹¹⁴ Česky *Představení mého posláni do Brazílie a tam prožitě zkušenosti z jednání s Majorem Schäfferem, tam vysílajícím evropské vystěhovalce a zvláště se zřetelem na jednání s vojenskými důstojníky*. Podepsán J. F. von Lienau, kapitán dánské královské infanterie mimo službu.

¹¹⁵ VON LINEAU, Jacob Friedrich. S. 109–123.

Kdo byl tedy Termo? Pátral jsem dále a našel v německém Roztoku publikovanou knížečku s titulem *M. B. Termova verze životního příběhu Barona von Schöffera pod světlem pravdy*, která vyšla v roce 1827 ve vydavatelství Adlers Erben. Po podrobném přečtení knížky¹¹⁶ jsem zjistil, že článek není od M. B. Terma, nýbrž se jedná o článek publikovaný proti Termovi jako reakce na obhajobu Schöffera. Zde ukázka z knížky:

St. Leopoldo, 27. června 1826

Jestliže to bude, milý bratře, Tvoje vůle, přijed' k nám do Brazílie užívat si bezstarostného života. Obrat' se na pana pastora Schierholze v Hamburku. Z Rio do Porto Allegro Ti stačí 12 piastrů a z Porto Allegro to k nám máš už jen 7 hodin. Jen si dej pozor, aby ses nedal v Hamburku naverbovat do vojska. Napiš se v Hamburku jako kolonista, pak se k nám v pořádku dostaneš a určitě Tě nevezmou k vojákům. Cestovalo s námi na lodi mnoho svobodných mladých lidí a žádný neřekl ani slovo, že by se měl stát vojákem. V Brazílii drží slovo víc než v Evropě. Počet kolonistů, který by měl dorazit do St. Leopoldo, je téměř naplněný. Pravděpodobně ti, se kterými z Hamburku přijedeš, už sem nepřijdou. Proto také Ty těžko dostaneš u nás kolonii a podporu. To ale nevadí, neboť mám tolik půdy, že ani nejsem schopen ji s mým dobyt看em obdělat a hladem bez podpory také nebudeš trpět. Může se mezitím stát, že pan Wiers s Tebou zajde za ministrem Mirandou a dostaneš to, co my. Nyní Ti chci, milý bratře, ještě napsat, co si máš vzít s sebou z domova a jak se máš chovat na lodi, aby sis zachoval zdraví. Vezmi si s sebou všechno letní i zimní oblečení, zvláště věnuj pozornost dobrým košilím, přibal pěkný polštář a vlněnou deku. Na plavbu si opatři lahev octa, libru dobrého čaje a cukru, budeš potřebovat i hrnec na čaj, který musí být z mosazi nebo z mědi. V něm můžeš vařit. Snaž se vycházet s kuchařem přátelsky, my jsme se také snažili, nicméně mu nedávej nic, dokud nepřistaneš v Brazílii.

Můj nejlepší bratře, těším se, že k nám přijedeš a na okamžik, kdy Tě spatřím. Čím dříve odcestuješ, tím snadněji překonáš cestu a dočkáš se šťastného života. Nebud' vyděšený mořskou nemocí, také jsem ji zažila v největší míře, ale určitě si zvykneš. Svoje zásoby nenačinej dřív, než opustíš Labe, neboť cesta je dlouhá, téměř nikdo sem nedorazil dřív než za dvanáct týdnů. A když si po mořské nemoci dáš dobrého herinka s pepřem, brzy se s ní vypořádáš. Zvláště, milý bratře, bud' na lodi s jídlem opatrný, nejez příliš špeku, neboť Ti bude po něm špatně. Nepij moc vodu a zejména když jsi pod čárou, jak Ty to někdy umíš. Když svítí měsíc, nespí na palubě, údajně je to škodlivé. Hlavně se po celou dobu chraň před

¹¹⁶ Z německého jazyka přeložila paní Nedomlelová.

nachlazením. Nemocní na naší lodi trpěli především průjmy, na které většina lidí, co přijela do Brazílie, zemřela. Zde, v St. Leopoldo, je jen málo rodin, kteří na cestě neztratili jednoho nebo dva ze svého středu. Jestliže se šťastně dostaneš do Rio, k čemuž Ti dopomáhej Bůh, zdrž se přílišné konzumace ovoce, především pomerančů a ananasu. A také si dávej pozor na zdejší pálenku.

v.S.

/.../

Drahý milovaný otče a milý bratře, jistě už dlouho čekáte na dopis, ale tady je pořád co dělat a navíc je problém se spolehlivým odesláním. Dlouho jsme čekali, až se naskytne bezpečná příležitost. Příště už to nebude tak složité, za několik týdnů zase napíšeme. Jak se daří starému Beiderhasenovi, pozdravuj ho, pozdravuj, prosím, také Hardenovi. Byla bych moc ráda, kdybych od Vás měla nějakou zprávu. Doufám, nejlepší bratře, že první dopis od našeho dobrého otce přineseš osobně. V příštím dopisu napíšeš zprávu též tetě Grimm a paní Amtmannin Schmedes, neboť na dobrý skutek nezapomenu, dokud budu živa. Žij šťastně a buď zdrav můj drahý otče a milý bratře, to si přeji z celého srdce. Můj dobrý Bože, dones tento dopis šťastně k Vám. Napišťe brzy, o to Vás prosím.

Vaše milující dcera Frederike

Pak jsem objevil, kdo se skrývá pod pseudonymem „Termo“. Jedná se o Simona Traugotta Brommeho (1802–1866), Němce, jehož lze charakterizovat jako jednoho z nejproduktivnějších spisovatelů informativní literatury 19. století, geografa, přírodovědce a cestovatele. Napsal řadu průvodců na téma vystěhování do USA, které byly vydané zejména v nakladatelství Carl Buchner v Bayreuthu (prodalo se tisíce kusů). Evidentně poutavý životní osud Schöffera převzal od Lienaua, neboť sám nikdy v Brazílii nebyl a Schöffera pravděpodobně neznal. V roce 1827 publikoval o Schöfferovi hned dva články. Jeden v *Abend Zeitung Dresden und Leipzig* ve středu 24. ledna, druhý v zábavném časopise *Flora* v Mnichově. Články měly patrně velký ohlas, jestliže přátelé Schöffera na toto konto otiskli článek v Roztoku na jeho obhajobu a vyvrácení nepravd, tedy s názvem *M. B. Termova verze životního příběhu Barona von Schöffera pod světlem pravdy*.

6 Vystěhovalectví do Brazílie během vlády císaře Pedra II.

V předchozí kapitole jsme se podrobně seznámili s návrhem Kalkmanna a Köhlera na imigraci a kolonizaci, který předložili císaři Pedrovi II. Tento návrh se stal podkladem pro smíšené společnosti nebo i privátní firmy, jak se angažovat v imigrační politice a jak jí důležitou účastí státu rozvíjet a financovat. Cíle, kterých se aktivní přistěhovaleckou politikou mělo docílit, zůstávaly v zásadě neměnné: 1. přísun svobodné pracovní síly pro budoucí zrušení otroctví, 2. budování kolonií hlavně na jihu země za účelem osídlení neobydlených území, ochrana státních hranic, 3. budování výkonného zemědělství prostřednictvím malých farem evropského typu a 4. vyrovnání nepoměru obyvatel bílé a černé rasy (z důvodu dovozu velkého množství otroků v minulých desetiletích převažoval v Brazílii poměr černého obyvatelstva).

Císař Pedro II., který si dobře uvědomoval, že zrušení otroctví lze dosáhnout jedině takovým způsobem, že si země vytvoří ekonomiku jinou, než je systém velkostatkářů a otroků, a sice ekonomiku menších zemědělců a řemeslníků. Jelikož Köhler náhle zemřel, nezaložili dle svého návrhu první kolonizační smíšenou společnost Kalkmann s Köhlerem, nýbrž zcela podle jejich šablony princ z Joinville a senátor Schröder z Hamburku. Jmenovala se Kolonizační společnost 1849, jelikož byla založena v témže roce. Společnost vkládala do projektu tisíce hektarů půdy Dony Franciscy, sestry císaře a manželky prince z Joinville v provincii Santa Catarina. Několikrát se později v kolonii Dona Francisca setkáme se značným množstvím přistěhovalců z Čech. Ve stejném roce byla založena v sousední provincii Rio Grande do Sul kolonie Santa Cruz. Na tomto vybraném projektu ilustruji, jak konkrétně založení a budování evropské (německé) kolonie probíhalo. Vynikajícím způsobem tento proces popsal ve své disertaci v roce 1988 na Universitě Paraná Jorge Luiz de Cunha s názvem *Os colonos Alemães de Santa Cruz e a Fumicultura, Santa Cruz do Sul, Rio Grande do Sul, 1849–1881* (Němečtí kolonisté v Santa Cruz a tabáková kultura, Santa Cruz do Sul, Rio Grande do Sul, 1849–1881).

Než se pustím do analýzy Cunhovy práce a uvedení mnoha myšlenek a odkazů, rád bych uvedl několik materiálů, které máme k dispozici a které se částečně prolínají a odkazuje k některým z nich i Cunha. Cunha se ve své práci odkazuje na texty emigranta Josefa Umanna *Canção dos Imigrantes (Z Jizerských hor do Brazílie, Vzpomínky Josefa Umanna 1850–1927)*¹¹⁷. Umann je napsal v němčině, byl to český Němec, a byly objeveny v Archivu muzeu

¹¹⁷ Pro brazilské publikum je do portugalštiny přeložila Hilda Agnes Hübner Flores (potomek vystěhovalců z Čech) a do češtiny Christa Petrásková z Jablonce nad Nisou; česky vyšly roku 2008.

ve městě Venancio Aires ve státě Rio Grande do Sul. Umann nešel přímo na kolonii Santa Cruz, nýbrž na sousední kolonii Monte Alverne (nyní Venancio Aires), ale Cunha tento cenný zdroj použil pro demonstraci osudu vystěhovalců celkově. Odkazuje se také ke knize *Canção do Imigrantes* (Písně přistěhovalců), publikované v roce 1983 Hildou Agnes Hübner Flores.

K samotné disertaci Jorgeho Luize de Cunhy. Píše o statistikách hustoty osídlení v Německu v různých oblastech a do své práce explicitně přiřadil i Čechy. Největší hustota osídlení byla v Sasku, v roce 1880 celkem 198 obyvatel na km² a v roce 1890 dokonce 233 obyvatel. V sousední oblasti Severních Čech v roce 1870 žilo na jednom km² 94 obyvatel a v roce 1890 celkem 104 obyvatel.¹¹⁸ Tento způsob novopřesídlení byl jedním z důvodů pro emigraci, píše Cunha o Zákoně o rozpočtu¹¹⁹, který vydal císař Pedro I. těsně přes svoji abdikaci v roce 1831. *Lei orcamento* (Zákon o rozpočtu), který zastavil jakékoliv investice do imigrace a minimálně do roku 1834 přistěhovalectví úplně anuloval. Dále píše o Zákonu o naturalizaci¹²⁰, získání státního brazilského občanství vydaného v roce 1832. To mě velmi zaujalo v souvislosti s usazením se v zemi v předešlé kapitole vyjmenovaných Scheinerů a Hubertů. Kdo prokázal, že žil v zemi minimálně čtyři roky mohl požádat o získání brazilského občanství. Cunha uvádí novelu zákona, vydanou v roce 1843, jež zkracuje dobu pobytu v Brazílii na dva roky.¹²¹ Ohledně rozpočtu v roce 1848 vyšel nový Zákon o rozpočtu¹²² (*Lei orcamentária*) č. 514, kde vláda uvolnila pro založení kolonií šest *leguas quadradas*, čtverečních volné půdy na jihu v provincii Rio Grande do Sul. Pro představu převod na hektary: 6 x 6.172 je 37.032 metrů x do čtverce je 1.371.369.024 m² a to odpovídá 137.136 ha půdy. Pro kolonisty se plánuje přidělení 100 milionů *bracas quadradas*, což je přepočtem 100.000 x 2,2, to jest 220.000 m² neboli 22 ha. Pro samotnou kolonii nazvanou Santa Cruz do Sul, založenou v roce 1849, vláda přiděluje 22.869 ha¹²³, což nám vychází, že po 22 ha by bylo uspokojeno tisíc kolonistů. V zákoně bylo uvedeno, že je zakázáno využívat k práci otroků. To bylo ještě zdůrazněno vydáním Provinciálního zákona (*Lei Provincial*) v roce 1850: Zakazuje se přivedení otroků na území kolonie. Kolonista musí obhospodařovat svoji farmu sám s rodinou. Získání 22 ha půdy, to je uvedením dalšího bodu motivace pro emigraci. Do dekády k roku 1870, kdy začalo masové vystěhovalectví z českých zemí, byly

¹¹⁸ Srov. DE CUNHA, Jorge Luiz. 1998. S. 25.

¹¹⁹ Ibid. S. 64.

¹²⁰ Ibid. S. 66.

¹²¹ Ibid. S. 67.

¹²² Ibid. S. 69.

¹²³ Ibid. S. 80.

v provincii Rio Grande do Sul založeny tyto německé kolonie: Santa Cruz v roce 1849, Santo Angelo (Agudo) v roce 1857, Nova Petropolis v roce 1858 a Monte Alverne (Venancio Aires) v roce 1859, prakticky všechny kolonie pod záštitou císařské vlády.¹²⁴ Pro všechny kolonie byl od počátku jmenován ředitel a vše další bylo zajišťované v intencích návrhu Kalkmanna a Köhlera. Další postup byl určit člověka, který bude v Evropě tuto nabídku prezentovat a kolonisty pro Brazílii získávat. V roce 1851 se provinciální vláda domlouvá na kontraktu s Peterem Kleudgenem a ten následně jede do Německa jako *agente promoter* – promoční, náborový agent¹²⁵. Má získat pro kolonii Santa Cruz během dvou následujících let až dva tisíce kolonistů. Vidíme, že to je dvojnásobek lidí, než kolik by bylo reálně půdy k dispozici. Mezitím však ředitel kolonie Buff, spolu s provinciální vládou usiluje o rozšíření kolonie a dokoupení další půdy od soukromých vlastníků, a to se do roku 1858 podaří.¹²⁶

Z těchto odkupů je možné si učinit představu, jaké obrovské rozlohy půdy tradiční, dlouho usazené portugalské rody vlastnily. Od jedné rodiny vláda vykoupila 9.404 ha, od další 2.447, pět rodin prodává kolem 1000 ha a nejmenší parcela činí 247 ha. To dosvědčuje fakt, že v neupřesněné jednotce rozlohy, tzv. *sesmaria*, se skrývaly obvykle minimálně ne desítky, nýbrž stovky hektarů půdy. Paní Josefa Maria Branca prodala se svými bezmála 10.000 ha ve srovnání asi pětinu dnešní rozlohy Prahy. Je uzavřena smlouva s obchodní firmou Casa Clausser a Bertrand na příliv imigrantů s tím, že provinciální vláda zaplatí 30 reálů za osobu od 12 let věku a 15 reálů do 12 let.¹²⁷ Objevuje se již řada kolonistů, kteří, když nesjou spokojeni s kvalitou půdy a přivezli si z Evropy nějaké úspory, odmítnou půdu přidělenou vládou a kupují si půdu dle jejich představ od soukromníků.

Společnosti pro rekrutaci přistěhovalců, s nimiž vláda uzavírala smlouvy, se postupem času i měnily. V roce 1872 uzavírá vláda smlouvu s firmou Casa Ceetano Pinto, Irmao a Holtzweissig Companhia¹²⁸. Agenti v Evropě, tak jako již dříve Schäffer, si tiskli propagační brožury, plakátky a další informační materiály. To očividně udělal i Peter Kleudgen. Do brožury uvedl, že je zájem o řemeslníky mnoha profesí, nejen o zemědělce. Kolonie fungovaly naprosto soběstačně, kolonisté si veškeré potraviny vypěstovali, na kolonii dováželi jen nepatrně málo věcí, například sůl, mýdlo, látky na oděvy a povlečení, brandy atd.

¹²⁴ Srov. DE CUNHA, Jorge Luiz. 1998. S. 85.

¹²⁵ Ibid. S. 105.

¹²⁶ Ibid. S. 110.

¹²⁷ Ibid. S. 111.

¹²⁸ Ibid. S. 115.

V řemeslnických pracech si vypomáhali.¹²⁹ Vláda i vedení kolonií mělo zájem na rodinách, ženatých mužích, ne tolik na svobodných. *To dokládá toto vyjádření: Kolonista svobodný, na základě již získaných zkušeností, prochází velkými těžkostmi. Jednak ztrácí čas, který musí věnovat domácnosti a po namáhavé práci na poli se cítí doma opuštěný. Z tohoto důvodu budiž preferováni kolonisté ženatí.*¹³⁰

Tento příklad budování jedné z kolonií, které tak dobře popsal Cunha, poslouží jako výborné pozadí na zaměření se na přistěhovalce, kteří například zrovna na kolonii Santa Cruz a na další přišli z Českého království. Moje zkušenost a výzkum se odvíjel od zachycení emigrace u vlastních předků. Nejprve jsem čerpal z poznání příběhu své rodiny a posléze jsem se začal věnovat tématu komplexně.

Dva bratři se svými rodinami Peter a Josef Hörbe od mé pra-prababičky z Podještědí odpluli 5. června roku 1877 na lodi Bahia z Hamburku do Brazílie. Rodinu jsem po dvoletém pátrání našel v roce 1998. Ve stejném roce jsme letěli s manželkou jejich protomky poznat a samozřejmě místa jak a kde se usadili. Odešli na již Cunhou zmíněnou kolonii Santo Angelo, dnes je v oblasti několik městeček, Agudo, Cerro Branco, Cachoeira do Sul a Paraiso do Sul. Tehdy jsme byli i na výletě a přespali ve městě Santa Cruz. Ve městě Agudo, ve velkém sále místní restaurace se uskutečnilo „setkání po 121 letech“, kde bylo asi 200 potomků Hörbe od rodin obou bratrů. Úsměvné je, že jsem se dozvěděl od jednoho člena rodiny, že když já jsem hledal pracně v roce 1997 brazilskou rodinu a kontakt na ně, tak on hledal v Podještědí české příbuzné a pouze jsme se minuli. Uvádím to vše proto, aby byl jasný začátek bádání a jak jsem za těch dvacet let pokročil, resp. kam pokročil celkový výzkum. Čeho se dosáhlo, na co se přišlo, co se za těch dvacet let odkrylo a vybádalo, není možné obsáhnout v této práci, není na to prostor a není to ani jejím cílem. A tak zdůrazním a uvedu dle mého názoru to nejdůležitější.

6.1 Databáze vystěhovalců do Brazílie (L. Skolaude)

V roce 2000 zpracoval můj příbuzný Lotario Skolaude, po matce Hörbe, databázi téměř 3 tisíc jmen lidí původem z Čech, kteří odešli do kolonií ve dvou jižních provinciích Santa Catarina a Rio Grande do Sul. Když viděl můj badatelský zájem a úsilí rozšiřovat v ČR i v Brazílii povědomí o významu vystěhovalectví do Brazílie, tak mi databázi věnoval. Dával jsem ji během let k dispozici tomu, kdo o ni měl zájem, například na Ministerstvo

¹²⁹ Srov. DE CUNHA, Jorge Luiz. 1998. S. 129n.

¹³⁰ DE CUNHA, Jorge Luiz. 1998. S. 133.

zahraničních věcí ČR Ivanu Dubovickému, který organizoval velká setkání krajanů v Praze. Nyní je databáze v majetku Muzea vystěhovalectví do Brazílie a k dispozici všem krajanům a badatelům. Je to zásadní všeobecný zdroj pro výzkum vystěhovalectví do Brazílie. Tato databáze totiž podala vypovídající informace nejenom o konkrétních jménech a výrazném počtu emigrujících rodin, případně jednotlivců, ale i další důležité informace, jejichž sběr je jinak velmi náročný. Zkoumané období je v rozmezí let 1868–1914. Zahrnuje příjmení vystěhovalce, jeho křestní jméno, v drtivé většině se jedná o lidi mužského pohlaví, zpravidla hlavy rodiny, případně jsou muži vedeni jako svobodní. V daleko menší míře se vystěhovaly vdovy s dětmi a svobodné ženy. U každého jména hlavy rodiny je uveden celý jeho doprovod, manželka a děti, vedle toho jejich věk. Dále původ, odkud emigrant pocházel, pokud bylo možné, z jakého přesně města nebo vesnice, někdy však není uvedeno téměř nic, ani Čechy, jen Rakousko. Dále seznamy obsahují informace o lodích, na kterých se plavilo, včetně data odplutí z přístavů z Evropy a příplutí do přístavů v Brazílii. A konečně kolonie, na kterou kolonista šel, včetně upřesnění místa, tzv. *Lote*, a *Linha*, kde svou půdu získal, protože kolonie byly rozsáhlé.

Z Lotariovy práce jednoduše vyplynula místa, kde je koncentrovaných nejvíce emigrantů z Čech. Ihned bylo jasné, že nejvíce přistěhovalců šlo v provincii Santa Catarina do kolonie Dona Francisca, tedy do měst Joinville a São Bento do Sul. V provincii Rio Grande do Sul do Nova Petropolis a Venancio Aires (původní název kolonie Monte Alverne) úplně nejvíce. Nicméně jsou další kolonie, kde je výskyt potomků z Čech výrazný více či méně. Jsou to Caxias do Sul, Guarany das Misoas, Ijuí, Jaguary, Santo Angelo (Agudo).

Dle databáze šlo asi šestnáct rodin do kolonie Santa Cruz, ale mnoho přistěhovalců zůstalo v hlavním městě provincie Porto Alegre. Náš stát, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, naše diplomacie a Stálá komise Senátu pro krajany žijící v zahraničí si záhy uvědomili, kolik krajanů v Brazílii je. Tento trend započal po roce 1989 a pokračuje v rámci různých projektů dodnes, do Nova Petropolis, do São Paula a do Baypory se cíleně začali vysílat učitelé češtiny (ženy i muži), kteří výrazně přispívali a přispívají svým přímým působením mezi krajany (kromě výuky jazyka také vysvětlováním historie vystěhovalectví) k lepšímu přenosu informací a k vzájemné pospolitosti. Nova Petropolis má dlouholeté partnerství měst s Jabloncem nad Nisou, toto partnerství pomohla zprostředkovat paní Edeltraud Preussler de la Pace.

Dle mojí osobní zkušenosti, jde v dalším výzkumu především o to doplnit informace, které v řetězci od opuštění rodného místa až do příchodu na nové místo v Brazílii chybí.

Snažit se zjistit do podrobností důvody a motivaci k emigraci, provedení přesunu. Mnoho bádání je charakteru genealogického, přičemž každý osud je přirozeně jiný. Digitalizované matriky dávají možnost nahlédnout on-line do míst, kdy a kde se naši předkové narodili, kdy a kde se oženili, než pak odešli do Brazílie, kde bydleli, koho z rodiny, příbuzných zde zanechali. Postupně na základě těchto a dalších informací si dokážeme příběh emigrantů rekonstruovat.

Já jsem to učinil u mých předků, jak k rozhodnutí k emigraci asi dospěli a jak se vše mohlo odehrát: Peter a Josef Hörbe se narodil v roubené chalupě v Podještědí na česko-německé jazykové hranici. Josef roku 1843 a Peter 1846. Chalupa byla klasická, jedna obytná světnice, v chodbě černá kuchyně. V druhé části domu chlév pro dobytek. Půda se užívala pro uskladnění sena. K chalupě patřila 6,5 ha půdy, z toho 2 ha lesa a zbytek pole a louky. Petr s Josefem měl ještě pět sourozenců: nejstaršího Franze, ten zůstal v chalupě, Carla, ten zůstal také a nikdy se neoženil, Wenzel odešel jako sklář vitrážových chrámových oken do Holandska a dvě děvčata se vdala za muže do sousedních vesnic. Peter se oženil se svojí sestřenicí a Josef si našel nevěstu v nedaleké vesnici. V chalupě nebylo jednak místo pro tolik rodin a jednak 4,5 ha polí a pastvin mohly sotva uživit jednu rodinu, Peter a Josef si tedy hledali živobytí jinde. Našli ho u továrníka Ginzkeyho ve Vratislavicích nad Nisou, kde žili v nájemních bytech a pracovali v továrně na koberce. S vizí jejich budoucího života nebyli spokojeni, a tak když v hostinci ve Vratislavicích nebo jinde jim náborový agent vyličil, že v Brazílii mohou získat velmi levně čtyřnásobně větší rozlohu půdy, než má jejich bratr Franz, rozhodli se pro vystěhování. Prací v továrně jako námezdní dělníci a při pronajatém bydlení by se asi těžko na něco zmohli. Vyřídili si pasy, oba platné na tři roky a odcestovali vlakem z Liberce do Hamburku, aby posléze 5. června 1877 nastoupili na parník Bahia směr Rio de Janeiro. Na palubě bylo přes sto krajanů, řada přímo z Vratislavic nad Nisou a další z okolních míst na Liberecku a Jablonecku. Den předtím, 4. června zašli na brazilský konzulát v Hamburku, kde jim konzul potvrdil pasy.

Josef s Helenou měli již početnou rodinu, šest dětí ve věku 9, 7, 5, 3, 2 a $\frac{3}{4}$ roku. Peter s manželkou měl dvě děti, Wilhelminu (4 roky) a Josefa (2 roky). Po příplutí do Ria museli přestoupit na menší loď Camoes a tou pluli podél pobřeží na jih do Porto Alegre. Dvouletý syn Josífek Petra a Heleny v závěru cesty zemřel, byl pochován hned po příplutí na hřbitově v Porto Alegre. Emigranti byli dále dopraveni do kolonie, co nejdál to bylo možné po řece, a dále povozy až na místo. Dle rodinné kroniky, nebyli Peter s Josefem s přidělenou půdou od ředitelství kolonie spokojeni, a tak si o kousek dál koupili půdu dle svého výběru. Nepřijeli prý

tak daleko, aby měli stejnou nebo dokonce horší půdu než doma v Čechách. Usadili se tedy vedle sebe, loty nebo lány byly úzké a dlouhé, výměrou asi 25 ha. Místo s příznačným, názvem Paraiso do Sul (ráj na jihu). Postupně si postavili dům, dlouho v něm žily obě rodiny společně. Živobytí našli dobré, oba užívali nakonec každý devět dětí. Podle přísloví „co Čech, to muzikant“ se zapojili do místní kapely a užívali si spokojeně života se všemi strastmi i radostmi v nové zemi. Traduje se, že ženě od Petera Hörbe se občas zastesklo po střídání ročních období, po bílých Vánocích, po velikonočním období plném jarního svěžího vzduchu, ale na návrat nebylo pomýšlení. Ale podobných cest a osudů bylo na tisíce. Ale oni zdaleka nebyli sami, uvedu několik dalších příkladů mých přátel, resp, jejich předků. V již zmiňované knížce *Z Jizerských hor do Brazílie*, ve svých vzpomínkách Josef Umann píše: *5. května jsme odejli parníkem Montevideo do Brazílie. Bylo nás asi 150 českých Němců, poněvíc ženatých a jen několik mladých svobodných mužů, kteří se chtěli vyhnout nenávidění službě v armádě. Naším cílem bylo, abychom si v Rio Grande do Sul vybudovali zajištěnou existenci pro sebe a své rodiny. Poněvíc jsme byli skláři, dělníci z továren a řemeslníci z Jizerských hor a údolí Nisy u Liberce v Čechách.*¹³¹

Umann šel na Kolonii Venancio Aires (Monte Alverne), na její část zvanou Linha Cecilia. V databázi je pod pořadovým číslem 2909. V minulém roce přijel potomek Eduardo Ritt Umann a pomohli jsme mu s překladatelkou Christou Petráskovou doplnit chybějící informace o rodině, najít podle rodného listu jeho rodnou chalupu v Rokytnici nad Jizerou atd. Chalupa stále stojí, a to je pak sdílená radost s brazilským krajanem, když u objektu s ním stojíte (v tomto je smysl tohoto bádání). V další knížce *Šumavané v Brazíli* píše o svých vzpomínkách Josef Zipperer toto: *Po podrobném prostudování podkladů, z nichž jsme vyrozuměli, že nás na počátku čekají velká strádání a tvrdá práce, zato se ale nabízela příležitost stát se svými pány na svobodné půdě a zajistit svým potomkům lepší budoucnost, rozhodli jsme se uchopit poutnickou hůl. Pět rodin z našeho kraje z našeho kraje se rozhodlo dát vlasti sbohem. Jména těchto rodin byla: Anton Zipperer (můj otec), Georg Stüber, Ignatz Rohrbacher, Georg Zipperer a Anton Duffeck. Přes obchodníka Lackerbauera ze sousedního Bavorska, agenta koloniální společnosti, jsme 14. června 1873 odjeli přes Lipsko a Magdeburg do přístavu Hamburk, kde jsme se nalodili na plachetnici Zanzibar, dvojstěžník, jehož kapitán se ukázal být statečným a žoviálním mořským vlkem. Na palubě se nacházelo asi 170 osob, většinou českých Němců, dále několik Pomořanů, haličských Poláků, jakož i Dánů. Z těch vystěhovalců mířilo jen několik do Blumenau, největší část měla v úmyslu*

¹³¹ UMANN, Josef. S. 23.

*usídlit se v kolonii Dona Francisca. Cestovní náklady na osoby činily z Čech do Hamburku 16 zlatých, lodní lístek stál 30 zlatých. Co do vybavení jsme měli sebou peřiny, šatstvo a pracovní nářadí, mezi jiným i sekyry a motyky.*¹³²

Wilhelm John (21 let) a jeho žena Marie (19 let) ze Smržovky s dvěma dětmi, Arnoldem (3 roky) a Berthou (9 měsíců), odplouvají lodí Buenos Aires z Hamburku dne 19. května 1876. V databázi se John nachází pod pořadovým číslem 1809. Jdou rovněž na kolonii Dona Francisca, její části São Bento do Sul. Zanedlouho po příjezdu kupuje Wilhelm 19 ha půdy. Raimund Woehl, teprve 18letý, z Vratislavic nad Nisou, odplouvá z přístavu Brémy 25. března 1882 na lodi jménem Kníže Bismark rovněž na kolonii São Bento do Sul. Zde si najde manželku Annu Krausovou, která je dcerou přistěhovalců z Čech, z Rozvadova. (V databázi nenalezen).

Johann Linzmeyer (49 let) s manželkou Annou Marií a s třemi syny odplouvají z Hamburku dne 15. dubna 1876 lodí Humboldt. Jsou z Jižních Čech, z Hojsovy Stráže u Nýrska a jdou opět na kolonii São Bento do Sul. V databázi pod pořadovým číslem 2201. Josef Bauer (39 let) z Klečeton u Podbořan na Žatecku s manželkou Annou a čtyřmi dětmi odplouvají 20. března 1877 na lodi Rio z Hamburku a usazují se na kolonii São Bento do Sul. V databázi jsou pod pořadovým číslem 2119.

Wilhelm Weiss, 21 let, svobodný muž z Jistebka u Jablonce nad Nisou, odplouvá 19. listopadu 1883 z Hamburku na lodi Santos a usazuje na kolonii Blumenau (založená Dr. Blumenau v provincii Santa Catarina) a pracuje tam jako řezník. V databázi figuruje mnoho imigrantů s příjmením Weiss, dokonce Wilhelm, ale není shodný s mužem z Jistebka, který odplouvá s rodinou v jiném roce. Ignatz Wolmann z Křižan v Podještědí odplouvá s rodinou 7. června 1873 z Hamburku a jde na kolonii Santo Angelo (Agudo) o čtyři roky dříve než moji příbuzní. Ke slavnosti v Křižanech v roce 1929 byl vydán vzpomínkový sešit¹³³, kde jsou vyjmenovány všechny rodiny, které se do Brazílie v 19. století vystěhovaly, nachází se tam několik rodin Wollmanů a Ignaz Wollman, který je mezi nimi, se v databázi nachází pod pořadovým číslem 79. Christoph Rössler (45 let) s manželkou Marianne (49), šesti dětmi ve věku 22, 19, 16, 14 a 8 a svojí 61letou tchýní, všichni původem z Janova nad Nisou, odplouvají z přístavu Antwerpy 14. července 1876 a přicházejí na kolonii Caxias do Sul. Všichni tito jsou uvedeni v databázi pod pořadovým číslem 2823.

¹³² ZIPPERER, Josef. S. 12.

¹³³ *Heimatfest Kriesdorf 1929*. S. 59.

Na kolonii Santo Angelo, v jedné její části (Linha) bylo tolik přistěhovalců z Čech, že si svoji osadu nazvali Linha Boemia. Tento název si kolonie udržela dodnes. Výše uvedený výčet a porovnání s databází postačí k tomu, abychom si udělali reálný obraz o tom, jak výrazná vystěhovalecká vlna to byla. Zejména v sedmdesátých a osmdesátých letech 19. století odjíždělo z Evropy velké množství lidí. Také zde musíme uvést, že strmý vzestup agitace pro vystěhovalectví do Brazílie vyvolaly dva zásadní dekrety brazilské vlády vydané na počátku sedmdesátých let. V roce 1871, 28. září, byl vydán zákon č. 2040 s názvem *Lei de ventre livre*. Zákon byl velkým úspěchem dlouholeté snahy císaře Pedra II. o zrušení otroctví v Brazílii a znamenal, že od jeho platnosti, když se otrokyním narodí dítě, bude potomek matky-otrokyně již svobodným občanem. Takto byl zlomen odpor velkostatkářů, zákon byl schválen a vydán senátem. Bylo logicky zřejmé, že počet otroků se v budoucnu razantně sníží a že zbývá jen poslední krok, aby se otroctví zrušilo úplně. Nastala proto horlivější agitace pro příliv svobodné pracovní síly, přistěhovalců z Evropy. Vláda nechala k tomuto účelu, tedy k prosazení tak důležitého zákona, vytisknout propagační leták, který měl jasně dokladovat to, co bylo v plánu: plakát zobrazoval přistěhovalce, jak na povozech přijíždějí na kolonie. Další zákon č. 5663 byl vydán 17. června 1874, šlo vlastně o vládní smlouvu s Joaquimem Caetano Pintem Juniorem, že do císařství během následujících deseti let přivede 100 tisíc kolonistů.

Z memoárů vystěhovalců a svědectví jejich potomků víme, že vystěhování jejich očekávání (zpravidla) splnilo, že si polepšili, získali půdu, kterou by doma nezískali, a že pokud je nepotkalo nějaké neštěstí, tak si založili v Brazílii nový, prosperující život pro sebe i své potomky. Vedle toho byly bohužel i případy, kdy projekt nové kolonie ztroskotal. To se přihodilo v Bahii, ve stejném místě, v němž se o půlstoletí dříve usadila rodina Hubertů, v oblasti kolem řeky Una, nedaleko pobřeží (malý ostrov u moře se dnes jmenuje Ostrov Fantazie). Byla tu vytipována místa pro čtyři kolonie: Theodoro, Moniz, Carolina a de Poco. Byl to projekt většinou soukromý, podnikatelů Policarpo Lopes de Leão e Egas Moniz de Aragão, a opět schválený vládou s dotacemi na osobu. Zahájen byl v roce 1872, v tomto případě se oba podnikatelé zavázali, že do oblasti na kolonie přivedou z Evropy přes přístav Atwerpy deset tisíc kolonistů a v první fázi (dvou letech) již bylo angažováno dva tisíce kolonistů. Marina Helena Chavez Silva popisuje ve své práci *Vivendo com outros*¹³⁴ tento neúspěšný projekt, kdy ze dvou tisíc lidí bylo cca tisíc repatriováno zpět do Německa na náklady brazilské, německé a rakouské vlády. Přes 700 lidí zemřelo, podlehl tropickým nemocem a tyfu, a asi jen přes 200 lidí zůstalo v Brazílii. Těmto lidem byl většinou nabídnut

¹³⁴ Srov. CHAVES SILVA, Marina Helena. S. 50–51.

a zajištěn přesun na kolonie v Rio Grande do Sul. V Národním archivu v Praze je složka, která pojednává repatriaci cca čtyřiceti osob zpět do Čech, týká se vystěhovalců především z okresu Tachov, ale je mezi nimi též řada rodin ze Severních Čech.

Na závěr této kapitoly bych chtěl dokumentovat, jak přistupovaly příslušné úřady v Čechách k masovému vystěhovalectví do Brazílie.

Toto zpracování jsem provedl před 10 lety než jsem nastoupil na doktorandské studium, ale domnívám se že do mého výzkumu tento materiál dobře zapadá:

Tabulka:

Vysvětlivky:

Sloupec 1.: datum ve tvaru desetiletí 19. stol., měsíc, den

Text: 1) č.j. místodržitelství

2) odesílatel a jeho č.j.

3) → příjemce

Zkratky:

MV = ministerstvo vnitra

MP = místodržitelství Praha

Místodrž. = místodržitelství

Účelem tabulky je dokumentovat počty vystěhovalců (statistické účely), kolik tisíců vystěhovalců odkud kam putovalo, v současné době probíhá spárování osudů.

730529	29971 Ck. policej. presidium Praha 2761:→ presidiu Místodrž. 29.5.1873: „Podle mně zaslané právy c.k. pohraničního policejního komisařství v Zittau(Žitava) z 27.5.t.r. č. 393 zamýšlí po letnicích 400 osob z libereckého a jabloneckého okresu vystěhovat se do Brazílie. Jak se říká, má vystěhovalecký agent Louis Knorr v Hamburku zprostředkovat vystěhovalcům převoz.“	
730611	32339 OH Jablonec 894 ke zprávě /č.3/:o vystěh.do Brazílie → místodrž.Praha / 3 listy/: 11.6.1873 „Tato vystěhovalectví mají podle dosavadních zkušeností částečně interní a většinou ale externí příčiny – kvetouc, stěží uvěřitelný rozmach bižuterního průmyslu v jabloneckém okrese od podzimu 1866 až do poloviny roku 1868, kde si obyčejný dělník za týden vydělal při pracovní době často jen 4 dny 25–30 zl muselo přinést blahobyť, jemuž si dělníci při nastoupení méně příznivých výdělkových možností nelehce odvykali; k tomu tento lehký výdělek způsobil přistěhovalectví cizích lidí takovým způsobem, že obyvatelstva během uvedené	

krátké doby přibýlo nejméně o 20 %.

Při těchto příčinách, když navíc zemědělské produkce okresu při dobrých výsledcích stačí sotva na obživu obyvatelstva po dva, nanejvýš tři měsíce, přináší přirozeně drahotu všech životních potřeb, jaká se ani nevyskytuje ve velkých továrních městech a která zdomácněla, přinejmenším tak dlouho nebude moci být zastavena, pokud její příčiny částečně zůstanou

Pro méně příznivý, zhoršený chod obchodu v důsledku válečných událostí ve Francii, jednoho z největších konzumentů výrobků z okresu a výdělkové poměry na více normální stav, od bezmála těchto tří let poklesly, čímž v pohledu zpět na shora zvýrazněné v dřívějších letech stávající měkké a lehké výdělky mezi velkou částí o slabší morální stanoviska se opírajícího obyvatelstva se vyvinula nespokojenost, která jen malý vnější podnět potřebovala, aby svou tehdejší vlast vyměnila za jinou, ve které jí byla dávána naděje na materiálně krásný život.

Tento externí podnět nabídli obyvatelstvu zahraniční agenti, kteří se přitom chovají takovým způsobem, že není možné proti nim zasáhnout a dokonce ani se o jejich přítomnosti dozvědět. Mají ve zvyku vystupovat jako obchodní cestující, jako takoví se ze všech možných zemí, vyskytují se v rozmanitém průmyslu okresu, jdou od obce k obci, informují se u podnikatelů o všech poměrech a jednotlivých osobách, což při domácím průmyslu přicházejícím do styku výlučně s cizími není nápadné, až najdou člověka, který je ustanoven jako místní agent, který obdrží potřebné instrukce jako verbíř.

Cizí agent zmizí po několika dnech, ustanovený agent ale začíná u svých známých líčit nádherný život v Brazílii, kde každý dostane od vlády koupit 100 i více akrů za směšnou cenu, kteroužto kupní cenu je. Třeba zaplatit teprve po letech. A snad i nikdy Samozřejmě nacházejí taková líčení úrodnou půdu, touha po takovém životě, po tak významném vlastnictví pozemků, po zemi, kde, jak se jim říká, třikrát v roce se sklízí, s tím se už nedá bojovat, verbíř zprostředkuje smlouvy, které jsou uzavřeny ve jménu brazilské vlády, zajistí lodní lístky, za které včetně stravy za jednoho dospělého osobu a plachetnici se platí jen 15 tolarů – tak tomu bylo při vystěhovalectví, které v předešlém roce bylo silné 70–80 osob, tak tomu bylo u toho které se uskutečnilo o svatodušních svátcích t.r. v počtu 150 osob.

Zde nebylo nic zanedbáno, aby se upozornilo na podvod, se kterým se lidem líčí poměry v Brazílii, při každé příležitosti bylo varováno před údělem, který čeká vystěhovalce do Brazílie, ale všechno dosavadní snažení v tomto směru bylo marné a docílil se nanejvýš útrpný úsměv nad tak dokonalou neznalostí poměrů v Brazílii zejména od doby, kdy od loňských vystěhovalců došly dopisy příbuzným a známým, v nichž všechno bylo v oslnivějších barvách potvrzeno to, co jim agenti slibovali.

Tyto dopisy, jak bylo dáno na vědomí, z německého konsulátu v Brazílii dopravili bezplatně do Hamburku a odtud na speciální adresu byly expedovány, dále bylo ještě sděleno, že vystěhovalci nepotřebují nutně cestovní pasy, že mají úplně stačit vojenské pasy, domovské listy ba i obecními úřady vystavená vysvědčení zachovalosti, aby nalodění bylo možné, kteréžto údaje já za tak neuvěřitelné hodnotím, když právě mnozí odvodem povinní, dokonce vojáci z rezervy domobrany bez úředního cestovního legitimace se vystěhovávají do Ameriky a to c.k. komisariát hraniční policie v Žitavě ošálí s údaji že své příslušníky nebo přátele jen několik železničních stanic doprovázejí.

Z toho račeť nejuctivěji vidět, že toto vystěhovalectví se zde nebere lhostejně, naopak je mu věnována ustavičná pozornost a jistě není opomenuto, zvláště pokud

	<p>lze další poznatky ohledně téhož k ctěné vědomosti přinést, a já věřím, jen ještě chci poznamenati, že dosud uskutečněná vystěhovalectví nebudou želena jako nějaká národně politická ztráta, neboť veliká část vystěhovalců je známa jako individua práce se štítící.</p> <p>„Jablonec, 11. června 1873, za c.k. okr.hejtmana: Lawory, c.k. okr.komisař“ V reakci na zprávu místodrž. požaduje, aby osoby ve věku vojen. povinnosti nebo vojáci, neobcházeli stávající zákony při cestách do ciziny 9.7.1873.</p>	
730612	<p>32667 OH Liberec ke zprávě o vystěhovalectví 2867→ MP /: 12.6.1873</p> <p>„Je skutečností, že v letošním roce došlo k neobyčejnému množství vystěhovalectví ze zdejšího kraje do Brazílie, mnohem větší díl ale byl ze sousedního okresu Jablonec. Z libereckého úředního okresu je to dosud 17 rodin v počtu 69 osob, a sice většinou z obcí, bezprostředně sousedících s jabloneckým okresem. Velká většina těchto vystěhovalců jsou sklářští dělníci. Tato skutečnost má následující důvody:</p> <p>Jak je známo, v před krátkým časem zažila bižuterní výroba v jabloneckém okrese zcela mimořádný rozmach a svým způsobem kvetla, že obyčejný dělník pracoval jen za 3–4 dny v týdnu a přitom vydělal tolik, že po zbývajících dnech v týdnu žil v neobyčejném blahobytu, skutečně hýřil. Ze stovky dělníků, kteří náhle dosáhli blahobytu sotva jeden myslel nato, aby si z momentálního přebytku odložil něco pro budoucnost, Když pak nastal přirozený obrát a výdělkové poměry se vrátily na dřívější normální cesty, zakořenila se mezi postiženými dělníckými kruhy rozmrzelost a nespokojenost V důsledku toho už v minulém roce se jednotlivé rodiny z jabloneckého okresu vystěhovaly do Brazílie Od nich koncem minulého a začátkem tohoto roku docházely dopisy příbuzným a známým ve zdejší krajině, které poměry v Brazílii a vyhlídky, které tam jsou otevřeny, pro přistěhovalce líčily v růžových barvách. Opis takového dopisu zde byl připojen s poznámkou, že ostatní s ním v podstatě souhlasí. Dva dělníci z Josefova Dolu (okres Jablonec) jménem Priebisch a Zenkner, kteří minulého roku odcestovali do Brazílie, se vrátili letos na jaře a malovali tamní poměry rovněž skvělým způsobem.</p> <p>K tomu se druží další okolnost, že v důsledku všeobecného váznutí obchodu mzdové poměry jmenovitě sklářských dělníků od minulé zimy jsou ještě nepříznivější.</p> <p>V tomto vyličení poměrů je nyní podnět a důvod v současné době existujícího vystěhovalectví. Že přitom je činná speciální agitace, se dosud žádným způsobem nevnímalo. Ostatně zprostředkují hamburští agenti mezi nimi také Luis Knorr cestu do Ameriky – většinou skrze britské žádosti – tištěné plavební řády a cenové tarify, které pak adresáti dále rozšiřují mezi svými známými.</p> <p>Je také skutečností, že případná úřední varování a poučování na vystěhovalectvíchtivé se odrážejí zcela bez úspěchu.</p> <p>Za těchto okolností nejsem s to v tomto případě zvláštní opatření podniknout nebo je navrhnout, jen si dovoluji konečně poukázat, že obecní představené a p. četníky jsem vyzval, aby na vystěhování chtivé v jejich vlastním zájmu dali pozor, aby se opatřili vystěhovaleckým povolením a vystěhovaleckými pasy.</p> <p>Proslýchá se totiž, že z jabloneckého okresu jednotlivé osoby v úmyslu odejet do Brazílie odjely do Hamburгу a neměly nic než domovský list nebo vysvědčení zachovalosti a p. a nalodění jim pak ale v Hamburгу nebylo povoleno, ony pak byly nuceny vrátit se do bývalé vlasti, aby si potřebné dokumenty dodatečně opatřily.</p>	

	„Liberec, 23. června 1873 c.k. okresní hejtman“ Odpověď místodrž. stejná jako k Jablonci.	
730905	56282 Rakouské vyslanectví v Brazílii → místodržitelství Praha 5.9.1873 /2 listy/ sděluje, že v Colonia Moniz a Theodoro ve státě Bahía 150 vystěhovalců z Tachovska potkal smutný osud. Vinu mají agenti (v Antverpách Louis Hermes, v Hamburгу K. O. Lobetanz a Louis Knorr). Navrhuje jako řešení, aby se práce agentů v Rakousku zakázala.	
731021	56282/1873 21.10.1873 Záležitost bídy vystěhovalců v Brazílii. MP → OH Tachov 1 list Projednána zálež. s vystěhovalci, publik. v listě Abendblatt a Denník. OH Tachov nařízeno dále sledovat agenty a trestat je.	
731022	56282 MP– koncept a zpráva pro OH Tachov: o špatné situaci vystěhovalců informuje Deník a Abendblatt, od OH Tachov žádá o zprávu o agentovi Johannu Gilbertovi.	
731105	61834 OH Tachov 1349 → místodrž. 5. 11 4873 2 listy Podává zprvu o agentech Wilhelm Hanus z Roßhaupt /Rozvadov – s.o Přimda / Johann Kilbert Neulosimtal/Nové Domky – s.o. Tachov /Potrestání pokutou.	
731122	K č 32667 Opis dopisu Agnes Zenknerová z Pikade-Filies → Anton Schöffel ve Mšeně k č.2867 22.11.1872 „Podle svého slibu se chápu pera, abych vám napsala, jak se mi vede a kde jsem. Cesta byla šťastná až na místo určení, které je nahoře napsáno. Tady je to pro hospodářství, kde všechno je dvakrát tak veliké než jako u nás, např. obilí je dvakrát takové jak u nás, za rok se sklízí brambory dvakrát, když je tady člověk pilný, může žít docela bez starostí, což u nás není ten případ. Chudí lidé si nemusí z toho nic dělat, ať sem přijdou tady je nebeská říše, pole dostane každý, takže nadále nepotřebuje pro děti nic víc nakoupit. Já mám 116 jiter /asi 50 ha/, to má tady každý, kdo sem přijde. A kdo ještě přijde, dostane taky tolik, také mají klempíř, rybář z Jablonce Benjamin Erdmann zrovna tolik pole jako já. Dívky jsou všude potřeba, zvláště ve městech, jejich mzda je 20–25 zl. včetně všeho. Když vy, pane Schöffel svého svobodného syna necháte sem přijít, pak je tady jako my, máme ještě vládní půdu k mání. Kde je kolonie, 116 jiter je za 300 zl. rak. čísla a 100 let se nemusí za to platit, a za 3 roky může být člověk sedlákem, který v celé Evropě nemá takové postavení jako tady. Já vám, s čistou pravdou, pane Schöffel, radím, aby se sem odstěhoval, také jsem nabídla lidem překvapující okamžik, když jsem vybalila své zboží, takové zboží v životě neviděli. V neděli jsem měla místnost plnou, okolo domu nic než koně, tady nikdo nechodí, jako u nás, všichni rajtují, také jsem si koupila koně. Tady mají lidé za zlé, když někdo jde pěšky, tu vycházejí a nabízejí koně. Jízdních koní má každý sedlák tolik, jako u nás celá ves. 12–15 kusů, prasat 100–120 kusů, a v roce může člověk prodat až 600 zl. sádla. Chov dobytka není jako u nás, tady je dobytek po celý rok vypuštěný, a na večerní krmení dobytek přijde, (Mielis) je tady hlavní artikl, také kukuřice. Pozdravujeme Vás a čekáme na odpověď, prosím pozdravujte všechny známé. S mým mužičkem vycházím dobře, vedeme spokojený život. Zdraví vás Agnes Zenkner	

740307	MV K čj. 1775/MI 7.3.1874 Seznam vystěhov. naloděných na brigu Polixeni k návratu do Čech přes Brémy: 19 lidí: 17 (6 rodin) okres Tachov, 2 (otec a syn) z Příchovic, okr. JN.																																																																																																
740420	22455 Min.vnitř 1466 /MI → místodržitel Koller 20.4.1874 2 listy Noviny Wiener Zeitung ze 4.4. a další píší o špatném osudu vystěhovalců. M. vnitř žádá MP, aby žadatele o vystěhování poučil o nebezpečí. Návrat do vlasti vláda hradit nebude.																																																																																																
740429	Seznam, pořizený gen. konzulátem v Rio de Janeiro, 29.4.1874 <table border="1"> <thead> <tr> <th>Jméno</th> <th>Příjmení</th> <th>stáří</th> <th>Obec původu</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Franz</td> <td>Rössler</td> <td>51</td> <td>Schönwald/Lesná, okr. Tachov</td> </tr> <tr> <td>Johann, syn</td> <td>Rössler</td> <td>22</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Marie manželka Johanna</td> <td>„</td> <td>23</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Franziska, dcera</td> <td>„</td> <td>2</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Josef</td> <td>Letz</td> <td>46</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Anna, manželka</td> <td>„</td> <td>41</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Barbara, dcera</td> <td>„</td> <td>13</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Johann, syn</td> <td>„</td> <td>7</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Mathias</td> <td>Karl</td> <td>38</td> <td>Petlarn/Žebráky, okr. Tachov</td> </tr> <tr> <td>Catharina, manželka</td> <td>„</td> <td>39</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Franz, syn</td> <td>„</td> <td>13</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Georg</td> <td>„</td> <td>7</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Johann, nevl. syn</td> <td>Beer</td> <td>20</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Marie, vdova</td> <td>Böhm</td> <td>50</td> <td>Wosant/Bažantov, okr. Tachov</td> </tr> <tr> <td>Catharina, dcera</td> <td>„</td> <td>18</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Margarethe, dcera</td> <td>„</td> <td>14</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Georg, syn</td> <td>„</td> <td>11</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Mariana, dcera</td> <td>„</td> <td>10</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Josef</td> <td>Konrád</td> <td>47</td> <td>Schönwald/Lesná, okr. Tachov</td> </tr> <tr> <td>Anna, manželka</td> <td>„</td> <td>31</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Johann, syn</td> <td>„</td> <td>14</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Melchior, syn</td> <td>„</td> <td>10</td> <td>„</td> </tr> <tr> <td>Georg, syn</td> <td>„</td> <td>8</td> <td>„</td> </tr> </tbody> </table>	Jméno	Příjmení	stáří	Obec původu	Franz	Rössler	51	Schönwald/Lesná, okr. Tachov	Johann, syn	Rössler	22	„	Marie manželka Johanna	„	23	„	Franziska, dcera	„	2	„	Josef	Letz	46	„	Anna, manželka	„	41	„	Barbara, dcera	„	13	„	Johann, syn	„	7	„	Mathias	Karl	38	Petlarn/Žebráky, okr. Tachov	Catharina, manželka	„	39	„	Franz, syn	„	13	„	Georg	„	7	„	Johann, nevl. syn	Beer	20	„	Marie, vdova	Böhm	50	Wosant/Bažantov, okr. Tachov	Catharina, dcera	„	18	„	Margarethe, dcera	„	14	„	Georg, syn	„	11	„	Mariana, dcera	„	10	„	Josef	Konrád	47	Schönwald/Lesná, okr. Tachov	Anna, manželka	„	31	„	Johann, syn	„	14	„	Melchior, syn	„	10	„	Georg, syn	„	8	„
Jméno	Příjmení	stáří	Obec původu																																																																																														
Franz	Rössler	51	Schönwald/Lesná, okr. Tachov																																																																																														
Johann, syn	Rössler	22	„																																																																																														
Marie manželka Johanna	„	23	„																																																																																														
Franziska, dcera	„	2	„																																																																																														
Josef	Letz	46	„																																																																																														
Anna, manželka	„	41	„																																																																																														
Barbara, dcera	„	13	„																																																																																														
Johann, syn	„	7	„																																																																																														
Mathias	Karl	38	Petlarn/Žebráky, okr. Tachov																																																																																														
Catharina, manželka	„	39	„																																																																																														
Franz, syn	„	13	„																																																																																														
Georg	„	7	„																																																																																														
Johann, nevl. syn	Beer	20	„																																																																																														
Marie, vdova	Böhm	50	Wosant/Bažantov, okr. Tachov																																																																																														
Catharina, dcera	„	18	„																																																																																														
Margarethe, dcera	„	14	„																																																																																														
Georg, syn	„	11	„																																																																																														
Mariana, dcera	„	10	„																																																																																														
Josef	Konrád	47	Schönwald/Lesná, okr. Tachov																																																																																														
Anna, manželka	„	31	„																																																																																														
Johann, syn	„	14	„																																																																																														
Melchior, syn	„	10	„																																																																																														
Georg, syn	„	8	„																																																																																														
740520	Vystěhoval. agent J.F.Siebers, Brémy → K. Jurisch, Smržovka 20.5.1874 Siebers nemá od Jurische zprávy. Sděluje ceny lodních lístků (parník): dospělí 6 zl, děti 2–10 let: 3 zl.																																																																																																

740523	<p>29271 M.vnitra Vídeň 19899MI → místodržitel Koller . 23.5.1874</p> <p>Neutěšená situace v Bahia a Rio.Vystěhovalci nechtějí práci ani se stěhovat na jih Brazílie žádají od vyslanectví prostředky k návratu.Vyslanec musí odmítnout podporovat lidi, schopné práce min.zahr. nemá fondy, aby nešťastné vystěhovalce vydržovalo.</p> <p>V Riu se nachází rodiny se 24 dětmi, v Bahia chce zpět 15 rodin z Moniz, dohrom. 50–60 hlav. Pak přišlo 6. března t.r. 36 osob, čekají se další lidé.</p> <p>Žádá, aby všemi prostředky bylo vystěhovalectví do Brazílie bráněno, Zmínění vystěhovalci jsou z Čech, u okolí Tachova a Chebu., 2 listy</p> <p>Tento přípis zaslán všem OH, magistr. Liberec a policej. ředit. Praha (3.6.1874</p>																																																																																										
740604	<p>31326 MV 2338/MI → místodržitel 4.6.1874</p> <p>MV sděluje, že 19 vystěhovalců se vrátí do Brém na náklady brazil. vlády. Jejich líčení bída v Braz. je třeba využít k zabránění vystěhovalectví. Zavést řízení s agentem (Robert Wilhelm Hanus z Rozvadova)</p> <p>+ koncept místodrž. oběžník všem OH, mag. Liberec a polic. řed. Praha</p> <p>MV 2338/MI bez data 1 list</p> <p>Další (stejný) seznam vystěhov. vracejících se z Brazílie přes Lipsko domů.</p> <table border="1" data-bbox="260 925 1399 2009"> <thead> <tr> <th>Jméno</th> <th>Příjmení</th> <th>stáří</th> <th>Obec pův.</th> <th>Pozn-</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Johann</td> <td>Schmidt</td> <td>38</td> <td>Schönbrunn/Studánka, okr. Tachov</td> <td>Spol.cest.pas vyd.OH11.3.1874</td> </tr> <tr> <td>Barbara, dcera</td> <td>„</td> <td>9</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Wenzel</td> <td>Huf</td> <td>35</td> <td>„</td> <td>Pas OH Tachov, 20.3.0873</td> </tr> <tr> <td>Margarete, dcera</td> <td>„</td> <td>9</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Katharina , dcera</td> <td>„</td> <td>7</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Anton, syn</td> <td>„</td> <td>5</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Johann</td> <td>Böhm</td> <td>45</td> <td>Wosant/Bažantov, okr. Tachov</td> <td>Pas Tachov 23.3.1873</td> </tr> <tr> <td>Maria, dcera</td> <td>„</td> <td>14</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Josef, syn</td> <td>„</td> <td>11</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Johann</td> <td>Eismann</td> <td>31</td> <td>Böhmschdorf / Česká Ves / Háje okr. Tachov</td> <td>Pas Tachov 8.4.1873</td> </tr> <tr> <td>Maria, sestra</td> <td>„</td> <td>14</td> <td>„</td> <td>.</td> </tr> <tr> <td>Johann</td> <td>Hirnet</td> <td>49</td> <td>Schönwald/Lesná, okr. Tachov</td> <td>Pas 20.3.1873</td> </tr> <tr> <td>Magdalena, manželka</td> <td>„</td> <td>47</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Mariana</td> <td>Neumann</td> <td>45</td> <td>Pfraumberg/Přimda, okr. Tachov</td> <td>Pas 17.9.1870</td> </tr> <tr> <td>Johann, syn</td> <td>„</td> <td>11</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Maria Anna, dcera</td> <td>„</td> <td>5</td> <td>„</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Johann</td> <td>Jakel</td> <td>68</td> <td>Příchowiz/Příchovice,okr.</td> <td>Pas OH Jablonec,</td> </tr> </tbody> </table>	Jméno	Příjmení	stáří	Obec pův.	Pozn-	Johann	Schmidt	38	Schönbrunn/Studánka, okr. Tachov	Spol.cest.pas vyd.OH11.3.1874	Barbara, dcera	„	9	„		Wenzel	Huf	35	„	Pas OH Tachov, 20.3.0873	Margarete, dcera	„	9	„		Katharina , dcera	„	7	„		Anton, syn	„	5	„		Johann	Böhm	45	Wosant/Bažantov, okr. Tachov	Pas Tachov 23.3.1873	Maria, dcera	„	14	„		Josef, syn	„	11	„		Johann	Eismann	31	Böhmschdorf / Česká Ves / Háje okr. Tachov	Pas Tachov 8.4.1873	Maria, sestra	„	14	„	.	Johann	Hirnet	49	Schönwald/Lesná, okr. Tachov	Pas 20.3.1873	Magdalena, manželka	„	47	„		Mariana	Neumann	45	Pfraumberg/Přimda, okr. Tachov	Pas 17.9.1870	Johann, syn	„	11	„		Maria Anna, dcera	„	5	„		Johann	Jakel	68	Příchowiz/Příchovice,okr.	Pas OH Jablonec,
Jméno	Příjmení	stáří	Obec pův.	Pozn-																																																																																							
Johann	Schmidt	38	Schönbrunn/Studánka, okr. Tachov	Spol.cest.pas vyd.OH11.3.1874																																																																																							
Barbara, dcera	„	9	„																																																																																								
Wenzel	Huf	35	„	Pas OH Tachov, 20.3.0873																																																																																							
Margarete, dcera	„	9	„																																																																																								
Katharina , dcera	„	7	„																																																																																								
Anton, syn	„	5	„																																																																																								
Johann	Böhm	45	Wosant/Bažantov, okr. Tachov	Pas Tachov 23.3.1873																																																																																							
Maria, dcera	„	14	„																																																																																								
Josef, syn	„	11	„																																																																																								
Johann	Eismann	31	Böhmschdorf / Česká Ves / Háje okr. Tachov	Pas Tachov 8.4.1873																																																																																							
Maria, sestra	„	14	„	.																																																																																							
Johann	Hirnet	49	Schönwald/Lesná, okr. Tachov	Pas 20.3.1873																																																																																							
Magdalena, manželka	„	47	„																																																																																								
Mariana	Neumann	45	Pfraumberg/Přimda, okr. Tachov	Pas 17.9.1870																																																																																							
Johann, syn	„	11	„																																																																																								
Maria Anna, dcera	„	5	„																																																																																								
Johann	Jakel	68	Příchowiz/Příchovice,okr.	Pas OH Jablonec,																																																																																							

			Jablonec	27.4.1872
	Franz, syn	„	21	„
740604	31326 MV 2338/MI → MP vystěhovalci, vracející se lodí Polixeni do Bremerhavenu, byli posláni do Lipska. K vystěhovalectví agitovali agenti a dopisy známých z Br. Žádá se zakročit proti agentovi Wilhelmu Hanusovi z Rozvadova/Roßhaupt, přikládá seznam navrátilců, MP sděluje přípis všem OH, pro OH Tachov s úkolem ohledně Hanuse. 4.6.1874			
740616	33372 OH Jablonec 929 → místodrž: 16.6.1874 Zasílá oběžník, došlý obchodníku Jurischovi ve Smržovce od fy Siebers z Brém.			
740616	33372/4844- 1874 Místodrž. → oběžník všem OH, mag. Liberec a Polic. řed. Praha 16.6.1874 Agent Siebers posílá agentům v Č. oběžník, udává taxy za dopravu (oběžník dodalo OH JN)			
740829	2732 MI 29.8.1874 M. vnitra → místodržiteli Posílá seznam asi 23 vystěh. rakouských, kteří s 200 němec. vystěhovalci jedou něm, parníkem „Rio“ z Brazílie do Hamburгу na náklad brazil. vlády. 29 vystěh. dorazilo 30.5. do Hamburгу a zdarma dopraveni do Chebu. Sepsán s nimi protokol o agentovi Kilbertovi z Neu Losimthal/Jedlina a o poměrech v Brazílii			
750528	29602 M. vnitra 1493/MI → místodržiteli) 28.5.1875 6 listů min. zahraničí sdělilo, že poměry v Brazílii se nelepší. Braz. vláda chce přivést 100 000 kolonistů, učinila kontrakt s: Joaquim Caetano Pinto z Porto Alegre, spolupracovat má němec. dům Holtzweisig & Comp. Porto Alegre. Joaquim Caetano Pinto jun. se zavázal během 10 let do Brazílie (s výjimkou prov. Rio Grande do Sul) dovést 10 tisíc morálních, zdravých, pracovitých přistěhovalců a sice z Německa, Švýcarska, Rakouska, sever. Itálie, Belgie, Švédska, Dánska a Francie ve věku 2–45 let. 80 % mají být zemědělci. Podnikatel dostane jako subvenci na hlavu za prvních 50.000: 125 000, za dalších 25 000: 100 000 za posledních 25 000: 60 000, za děti od 2 do 12 let polovinu. Přistěhovalci se mohou usadit, kde chtějí, kontrakt má klausuli dobrovolnosti, takže nelze nic u brazil. vlády reklamovat. Podle inform. Min. vnitra má pro Brazílii verbovat výrobce růženců z Bavorska Schillinger. Ten má v Č. Johanna Dietricha z Těšenic okr. Nýřany, který je asi rok v privátní kolonii Saô Bento. Je třeba před vystěhovalectvím varovat a agenty stíhat. Totéž sděleno oběžníkem místodrž. → všem OH, mag. Liberec a polic. řed. dne 4.6.1875.			
750622	46233 OH Jablonec 1759 → místodrž. 22.6.1875 Hlásí, že častěji dochází k žádostem o vystěhovalecký pas (14 žádostí). Josef Seibt, nar. 1839, svob. z Maxova byl v r. 1872 v Brazílii, vrátil se, verbuje pro vystěhování zejména v hostincích. Má k dispozici tištěné podmínky a Hamburské noviny o produkci kávy v Brazílii. Při četnické prohlídce u Seibta nalezeno: 1. Hamburger Montagspost 2. Doprava pasažérů do S. Paula firmou Lobedanz & comp. Antverpy			

	<p>3. Potvrzenka o přijetí peněz od téže firmy Vystěhovalcům nabízí jízdu a jídlo zdarma, což láká i majit. nemovitostí, kt. je prodávají. Se Seibtem sepsán protokol a postaven pod dozor. Poučení a rady zájemcům o vystěhov. ze strany úřadů bez úspěchu.</p>	
750810	<p>44522 Min.vnitř3323/MI → místodržitel 10.8.1875 Proti Schillingerovi nelze zakročit, vystěhovalcům jen radí.</p>	
750820	<p>Policejní ředitelství Praha → místodržitelství 20.8.1875 V Praze a okolí vystěhovalců do Brazílie nepřichází. Rovněž pátrání po aktivitách Schillingerova negativní.</p>	
750824	<p>47080 Magistrát Liberec → místodržitelství 24.8.1875 K poučení o nebezpečí vystěhov. do Brazílie dány zprávy do Reichenberger Zeitung. Z Liberce žádný vystěhovalec.</p>	
750906	<p>Místodržitelství → min.vnitř 6.9.1875 Posílá zprávu z Jablonce č.1759 včetně příloh.. Z jiných okresů žádné poznatky, stejně tak i k Schillingerovi.</p>	
750922	<p>53861 MV 3798/MI →MP potvrzuje příjem zprávy o vystěhoval. 22.9.1875</p>	
760409	<p>18561–20651 MP → Min.vnitř Příčinou vystěhoval. jsou nouzové poměry v některých okresech. OH Jablonec zaslal protokol ze zasedání nouzového komitétu z 31.3, v okrese JN přibývá vystěhovalců pro nouzi a nezaměstnanost. Hejtman doporučuje převést nezaměst. do Uher na pomoc po povodních. Stěžuje si na benevolenci min. zemské obrany, které uvolňuje osoby povinné vojnu, žádá o vysvětlení OH Teplice, kde vystěhovalci z mosteckého uhel. revíru. Zasílá sdělení OH JN, Jilemnice, Liberec, Kraslice, Jáchymov, Frýdlant a upozorňuje je na to, že podle zpráv se má z Č. a Moravy vystěhovat na 500–600 osob do Br. 9.4 1876</p>	
760414	<p>22103 – OH Jablonec n.N 1461 → Místodrž: posílá oběžník OHJN pro obce a vzor protokolu žádosti o pas 14.4.1876 oběžník: velkostatkáři v Hor. Rakousku hledají prac. síly. Čeledín kromě zaopatření dostane 150 zl. rak. Zájemce hlásit OH. Vzor protokolu: k získání pasu do Brazílie: v úvodu poučení o špatné situaci vystěhovalců do Braz., s tím, že ztratí dom. právo a st. občanství. Dále na dotaz o prostředcích na cestu a osídlení v Braz, žadatel uvádí:.(dále zápis chybí)</p>	
760416	<p>22125 MP → OH Aš, Ústí, Broumov, Most, Cheb. Sokolov, Kraslice, Jáchymov. Vrchlabí, Jablonné, Kadaň,K,Vary, Chomutov, Jablonec, Rumburk, Žatec, Šluknov, Jilemnice, Domažlice, Děčín, Trutnov. : Bohemia 14.4.1876 pod nadpisem „Vystěhovalci“ tuto zprávu: Z Byreuthu hlásí dopisovatel: 11. dubna: Dnes dopoledne přijel vystěhovalceý vlak se 400 osobami... z Deutsch-Böhmen a jede do Brazílie. Všichni lidé byli dobře oblečeni a živeni. Žádá zprávu, zda v jejich okresech jde o masové vystěhovalectví Přílož. hlášení polic. řed. Praha o zprávě v Bohemii. 16.4.1876</p>	

760416	<p>OH Jablonec 1511 → MP</p> <p>Povolení k vystěhov. Do Br.se dostalo 524 osob, z nich 44 voj. povinných (rezerva, landwehr) – bez problému propuštění. K cestě stačí jen domov. list. Na žádost OH poslán postrkem z Hamburku voj. službou povinný, který neměl pas a už byl zapsán na další loď. Okres není zemědělský, výživou je jen průmysl a živnosti, pokud nedojde ke konjunktuře, o čemž OH pochybuje, vystěhoval. poroste. Působí agenti v Brémách a Hamburgu, i zprávy z Br.</p> <p>Žadatelé o pas jsou poučováni a musí podepsat protokol o ztrátě občanství. Vyžaduje i povolení vojen. úřadů. Navrhuje stavbu trati z Tanvaldu do Jablonce a Liberce, stavbu nouz. silnic . Chce řídit vystěhoval dovnitř státu, žádá MP , o sděl, zda by se v Uhrách na velkostatkách nenašla práce. Dále výrobce zápalek v Bavorsku a na velkostatku v hor. Rakousku. Chudinské fondy obcí nestačí. Okres dostal 2000 zl., nouzové komitety rozdělují. Strych brambor stojí v Mnich. Hradišti nebo v Č. Lípě 1 zl, v JN 2zl 40–2 zl. 60kr. doufá, že dráha by mohla lacino nebo zdarma brambory dopravit. 16.4.1876</p>
760418	<p>21340 OH Frýdlant :1304 → Místodrž: vystěhovalectví do Br., 18.4.1876</p> <p>Vydáno 7 pasů, varování marné. Žadatelé už mají příbuzné v Br., kteří se podle zpráv mají dobře. Jde o lidi, jejichž odchodem stát neutrpí újmu. Obce byly instruovány o nebezpečí Braz.</p> <p>Na rubu: OH Kraslice hlásí, že není masové vystěhoval.</p>
760428	<p>24340 – OH Liberec 2503 →→ Místodrž. Zpráva o vystěh. do Brazílie 28.4.1876</p> <p>V okrese se nevyskyt. masové vystěhoval.do Br. V měs. březnu a dubnu 20 žádostí o pas, vydáno 14 pasů: 3 pro svobod. osoby, 11 pro rodiny, nedá se mluvit o masovém vystěh., neboť žádostí není tolik, jako na poč. měsíce března. Vystěhovalci odjedou zač. května. Z vystěhov. jsou 2 majitelé pozemků, ostatní dělníci, jako důvod uvádějí nedost. práce a výdělku. Varování před Brazílií bez úspěchu. Celkem má z okresu odjet 80 osob, z toho 20 dětí.</p>
760430	<p>24340 OH Jilemnice 44/praes →→ Místodrž: zpráva o vystěh. do Braz. k č.j. 20651 30.4.1876</p> <p>Od ledna do května vystěh: Rusko 9, sev. Amerika 2, již. Amerika 2. Přes nouzový stav není chuť vystěhoval. Vystěhoval. sklářů z Jablonecka zde nemá ohlas, během roku odstěhovaly se tam jen 2 rodiny. V soud. okrese Jilemnice chuť na vystěhoval. do sever. Ameriky v obci Roztoky a okolí., podnět dal starosta Ignaz Hek, který poslal syna do sev. Ameriky, aby se orientoval v tamních poměrech. Jeho návrat očekává 20 rodin, připravených vystěhování Zprostředk. roli hraje agent z Čisté-Nové Paky, informoval o tom hejtmanovi Jičíně. Zdá se, že Hek se chtěl vyhnout vojně.</p>
760505	<p>22103 – 21340 místodrž. → min. vnitra: 5.5.1876</p> <p>výsledky z OH., urguje OH Jáchymov a Teplice. Žádá OH Jičín o dohled na agenta v Čisté, jak hlásil OH Jilemnice.</p>
760509	<p>26366 OH Teplice 4082→místodrž. vystěhoval. do Br. 9.5.1876</p> <p>Příčiny:malé výdělky havířů. Dříve 2 ½ – 3 ½ zl. za den, nyní 1zl. 30–1 zl, 50 při součas. zdražení potravin. Podnětem dopisy dvou rodin z Luschtiz/Lužice,</p>

	kt. odešly před 2 roky do Brazílie. Do Br. se vystěhoval býv. obersteiger z dolu Nelson u Oseka., líčil spolehavířům příjmenosti Brazílie. Agenti negat., jen v Podmoklech žijící krejčí přísluš. do Mostu pomáhal vyřizovat žádosti o pas. Ale dostal z Hamburгу peníze, pročež vyšetřován. O agentu Lobedanzovi neví nic.	
760510	2665 OH Jáchymov → Místodrž. – negat. zpráva. 10.5.1876	
760511	26737 OH Trutnov 3896 → Místodrž: negat. zpráva o vystěhov. 11.5.1876	
760511	27354 OH Vrchlabí, 3442↑ → Místodr.: jen jedna rodina patřící do okresu, nyní bydlící v okr. Jablonec žádá o pas. 11.5.1876	
760513	27156 OH Jilemnice – 3145 → Místodrž. vystěhov: zatím jen 3 pasy. 13.5.1876	
760513	27349 OH Ústí → Místodrž.: zatím vystěh. do Br. jen Josef Böhm z obce Stöben/Stebno. 13.5.1876	
760517	27735 OH Aš 1533 → Místodrž. negat. zpráva o vystěh. do Br., přestože tkalc. pomocníci v zimě měli starosti o obživu. 17.5.1876	
760518	28152 OH Most 2798 → Místodrž. vystěh. do Br. – zatím jen jeden rezervista, pracující v Teplicích Wenzel Jakob z Obergeorgenthal/ Horního Jiřetína. Masové vystěhoval. – negativní. Před vystěh. varováno v novinách. 18.5.1876	
760518	28793 OH Žatec 3502 → Místodrž. Vystěhovalce jen 1. 18.5.1876	
760520	28211 OH Jablonec 1830 → Místodrž. 20.5.1876 vystěhovalectví v důsledku sklář. krize zvýšeno, lze je nazvat masovým. O pasy žádá 216 rodin – 786 osob. Nemůže vystěhovalce odradit, neboť jim nemůže dát práci. Osoby podléhající vojsku žádají přísl. voj. úřady, bývá jim vyhověno. Vystěhovalci jedou směr Liberec, Žitava, do Brém nebo Hamburгу, ne přes Podmokly a Bayreuth. Ve vojenském věku zatím odešly osoby bez pasu, 1 vrácen postrkem, z Hamburгу. Zpráva v Bohemii ze 14.4.1876 se nemůže týkat Jablonce, neboť většina., přinejmenším ¾ vystěhovalců fa Lobedanz a Bolten dopravuje zdarma.	
760520	OH Broumov 2569 → Místodrž. Z okresu vystěhov: 1875: 14 mužů, 11 žen do Pruska (Slezsko). Přistěhov: 4 muži, 7 žen. Do Braz. nikdo. V letoš. roce o vystěh. do Braz. požádaly dvě rod., pracující v dolech v Mostě. Jedna rodina (5 členů) už odjela, druhá (2 čl.) pojede. V okrese dost práce a dobré výdělky., vystěhov. neočekává, ale bude přesto varovat,	
760520	28715 OH Kadaň 3808 → Místodrž. – negativní zpráva o masovém vystěh. do Br. 20.5.1876	
760524	29584 OH Chomutov 4303 → místodrž. Letos se vystěh. 2 rodiny do Br., třetí rodina od toho upustila. 24.5.1876	

760526	29385	OH Domažlice 248 → Místodrž. vystěhoval. do sever. Ameriky existuje, o masovém vystěh. do Br. z něm. oblastí není zpráv. 26.5.1876
760614	33701	OH Jablonec 2122 → místodrž. Vychází najevo, že žadatel o pas Josef Richter bydlící v Janově, přisl. do okresu Dvůr Králové n. L. se zabývá vystěh. agentstvím. Z Janova rovněž Josef Pilz Janov čp.236 zprostředkovává vystěhoval. Zajištěna jeho korespondence s obch. domem Bolten v Hamburgu., nepovolená činnost potrestána 100 zl.pokuty.do janovského chud.fondu. a k dodatečné dani za I. semestr 1876 ve výši 86 zl.28 kr. Josef Pilz prodal svou nemovitost a vlastní vystěh. pas. Ten mu odebrán dokud nezplatí. Pilz vše zaplatil a odcestuje lodí 19. června. Okres zatím opustilo 822 vystěhovalců do Br. Zachyceni zatím 4 vystěh. agenti, potrestáni. 14.6.1876
760624		min. vnitra 1778 MI → místodrž. :Bere na vědomí zprávu o vystěhoval., žádá informaci o potrestání agentů Antona Schneidera a Karla Wagnera. Návrh Jablonce, o možnosti práce v zaplavených Uhrách není reálný.jablonecký formulář pro žadatele o pas je dobrý, pasáže o domov. právu a stát. občanství mohou žadatelům ukázat vážnost jejich kroku, jsou ale z hlediska práva sporné.(zákon 150/1863 RGBI) Vídeň, 24. 6.1876
760808	447492	min.vnitr 3035/MI → místodrž. Bere na věd. zprávu o potrestání Josefa Pilze a Antona Schneidera. 8.8.1876
761017	57626	OH Polná 4416 – místodrž. Starostovi v Poděšeně přišel dopis od fy Meyer &Comp. Hamburg ve věci vystěhovalectví. 17.10.1876
761109	68034	min. vnitra 4242/Mi → místodrž. Podle zprávy min. vnitra uzavřel rak. státní přisl. Josef Wolf, (z Römerstadt/Rýmařov na Moravě) majitel pily v Curytibě , prov. Paraná s braz. vládou smlouvu o přivedení 100 kolonistů z Čech do prov. Paraná. Josef Weber byl dříve tkalc. mistrem, je stár 57 let, v Br. asi 20 let, (pas z r. 1855, od října má od gener. konsul. v Riu pas na cestu do Evropy) totéž sděluje místodrž. v Brně, 9-11.1876
761109	61689:	místodrž. totéž (vnitro 4242/Mi) sděluje OH a pol. řed. Praha, a mag. Liberec 9.11.1876
761209	68034	min. vnitra 4670 → místodrž.: zasílá zprávu OH Rýmařov o Wolfovi. 9.12.1876 zpráva OH Rýmařov 165/pres 30.11.1876: Josef Wolf se v posledních dnech vrátil domů a je pod dozorem. Vyráběl lněné zboží, měl dluhy, odešel do Brna o odtud do Brazílie,aniž by se vrátil z Brna domů. Snahy věřitelů získat dluhy od + bratra Jana Wolfa bez úspěchu, před 3 lety přišel do Rýmařova z Curytiby, kde žilo asi 30–40 lidí z Rýmařova a kde měl majetek,v Rýmař. se zdržoval u obch. Inem Johanna Fischera, často jezdil do Vídně a během pobytu uspokojil všechny býv.věřitele. po dvouletém pobytu se vrátil do Curytiby. Sebou vzal dva vnuky a tři další lidi, z nich jeden se vrátil. Letos z jara dostal jeho švagr Hilar Hofmann dopis z Braz, že v Curytibě se staví přádelna a on dělá pro to nákupy. V říjnu napsal švagrovi a oznámil svou návštěvu v prosinci. S nikým jiným nemá v Rýmařově spojení. Bude pod

	dozorem. 30.11.1876	
800104	Min.vnitra 6781: → Místodrž.Pha. 4.1.1880 Dohoda rak. a prus. o zjednoduř. zjiřtění stát.přisl.osob (body osob. dotazníku: jméno až otisky prstů)	

Ze zpráv různých instancí úřadů, okresních, krajských hejtmanství nebo místodržitelství v Praze je patrné, že byli o dění a zájmu o vystěhování do Brazílie dobře informováni, ale nedokázali tomu nijak dobře zabránit, což sami mnozí vedoucí úřadů a hejtmani přiznávali.

Z porovnání údajů v databázi a z jiných zdrojů bylo zjiřtěno, že databáze je dosti přesná a že těch téměř tři tisíce rodin je jistě minimum vystěhovalců, kteří do jižních provincií Santa Catarina a Rio Grande do Sul odeřli. Zároveň existuje řada důvodů, které autor databáze uvedl při jejím zpracování, že imigrantů bylo jistě mnohem více.

Mezi hlavní důvody patří:

1. Pro město Porto Alegre chybí několik knih registrů.
2. Pro některé kolonie se seznamy kolmistů nedochovaly.
3. Mnoho imigrantů také připulo do Brazílie na vlastní pěst mimo regulované aktivity císařské nebo provinciální vlády.
4. Mnoho imigrantů opustilo kolonii záhy pro která a nebyly tak řádně registrováni.

Také je třeba mít na paměti, že se jedná jen o dvě brazilské provincie a pokud jde o další provincie, žádnou statistiku nebo databázi, která by vyčleňovala lidi z Čech, k dispozici nemáme. Rozhodně lze předpokládat, že počet vystěhovalců v období II. císařství, půvoxem z Čech byl mnohem vyšší.

7 Vystěhovalectví do Brazílie v období republiky 1889–1890

V roce 1888 bylo Zlatým zákonem definitivně a nezvratně zruřeno v Brazílii otroctví. Zákon vydala dcera císaře Pedra II. princezna Isabel, která za nemocného a tehdy v Evropě pobývajícího otce vládla jako regentka. Rok nato císařská rodina odeřla do exilu do Francie a Brazílie se stala republikou. To ale neznamenalo konec imigračních pobídek. Naopak, po zruření otroctví se záhy projevil nedostatek pracovních sil. Zejména majitelé kávových

plantáží rekrutovali cizince všech národností, aby zajistili sběr a zpracování tohoto lukrativního exportního artiklu. Při své studijní cestě do Brazílie (2015) jsem pátral po českých stopách i v těchto koloniích založených za období republiky: Piraju, Jaguari, Gurani das Misoos a Ijui.

7.1 Brusiči z Turnovska

K těmto koloniím jsem opět čerpal základní informace z článku Moniky Baďurové a Bohumila Baďury *Vystěhovalectví z českých zemí do Brazílie před vznikem ČR*¹³⁵. Autoři uvádí informace o pozoruhodné výpravě, kterou zorganizovala v roce 1893 skupina brusičů z Turnovska, konkrétně z Rovenska pod Troskami. Celou tehdejší skupinu měl vést V. Č. Srna. Je tu podobnost se snahou německé vesnice, jejichž obyvatelé si za období agitace Schäffera snažili vyjednat pozemky a přepravu od tehdejší brazilské vlády zdarma, ale to se jim nepodařilo. Srnovi a jeho přátelům se to však mělo podařit, měli přísliben v provincii Rio Grande do Sul velký kus pozemku zdarma. To byla atraktivní nabídka, a tak si vedoucí výpravy mohl vybírat z mnoha zájemců různých profesí, aby mohli po příjezdu do Brazílie rychle vybudovat českou vesnici.

Ve skupině cca devadesáti osob z Rovenska, z Turnova, od Mladé Boleslavi, Mnichova Hradiště byly kromě Srny další schopné a výrazné osobnosti, jako byl třeba Jan Hamáček a František Vladimír Lorenz. V roce 2017 napsal prof. Vlastimil Novobilský monografii *František Vladimír Lorenz, Svědectví o životě a díle neobyčejného člověka*. Lorenz coby polyglot a esperantista byl angažován jako učitel do české školy. Plul pod cizím jménem a s doklady jiného člověka, jelikož byl na útěku před rakouskými úřady. Jan Hamáček coby švec měl vítanou profesi pro soběstačnou životaschopnost vesnice. Výprava měla bohužel smůlu, protože když připlula celá skupina do Ria 9. října 1893, probíhající revoluce jim zabránila pokračovat dále a členové výpravy se postupně rozdělili¹³⁶.

Početnější část se přesunula do São Paula, kde v roce 1895 založili krajanský spolek Slavia. Lorenz se usadil v městečku Dom Feliciano v Rio Grande do Sul a Hamáček v provincii Minas Gerais ve městě Sabará. V minulém roce (2018) zpracoval vnuk Jana Hamáčka malou monografii svého dědečka i v českém jazyce a dal ji k dispozici do fondu Muzea vystěhovalectví do Brazílie. Na kolonii Guarany začali přicházet další Češi, Moravané a Volynští Češi až kolem roku 1910, takže to je už mimo období mého vymezeného

¹³⁵ Srov. BAĎUROVÁ, Monika a BAĎURA, Bohumil. 1995. S. 327.

¹³⁶ Ibid. S. 329.

19. století. Nicméně kolonii jsem navštívil a pan Václav Hanuš, místní pamětník, který mluvil trochu česky, zavezl mě mimo město na Linhu Timbo a vyprávěl mi o životě asi čtyřiceti krajanských rodin, poté mne zavezl na farmu rodiny Bucharů a seznámil mne ve městě s Wladimírem Menchikem.

7.2 Antonín Hajský

Ke kolonii Jaguari máme skvělou referenci v podobě dvanáctistránkového dopisu, který jsme vydali v Muzeu vystěhovalectví v roce 2010 v knížečce *Dopis z Jaguari v Brazílii do Kněžmostu v Čechách*. Dopis odborně okomentoval Doc. Jan Klíma.

Josef Egert z Kněžmostu se vystěhoval dle údajů v databázi se svou rodinou do Jaguari 5. prosince 1891 a je uveden pod pořadovým číslem 844. Dopis píše do Kněžmostu svým příbuzným 4. října 1894 a dává nám zajímavé svědectví z již tříletého pobytu v nové zemi. Kolonie Ijui byla založena jako první republikánská kolonie hned v roce 1890 a cílem bylo, aby byla multietnická. Mezi prvními byli imigranti z Rakouska, ze Štýrska, dlouho se však nevědělo, že mezi nimi byli i Češi. To byl i případ Antonína Hajského, který z malé obce Slaník u Strakonice nejdříve odešel s rodinou za prací do velké zbrojovky do Štýrska a pak 15. prosince 1892 odplul s manželkou Carolinou a čtyřmi dětmi z Janova do Brazílie. S jeho potomkem Andrem Haiske jsem se setkal na Universidade Santa Maria a vloni jsem mu pomohl najít přesný původ jeho předka.

7.3 Drobné kolonie a individuální imigrace

Moc zajímavá je stopa, kterou vysoko v horách vtisklo do kolonie Nova Villa od roku 1892 (dnes město Rolante) několik českých rodin: Petrak, Mras, Broch nebo Fofonka. Silvio Jair Pospichil mi dělal při mé badatelské dvoudenní návštěvě v červnu roku 2015 průvodce, se všemi mě seznámil a 90letý pan Mráz nám zazpíval starou českou veselou písničku. Slečna Karla Brožová mi věnovala CD s jejími nahrávkami na tahací harmoniku.

Za zmínku stojí i individuální emigrace. Soraya Brixí po 15letém bádání zjistila, že její předkové Ernst Brixí s manželkou Františkou byli původně z Českého ráje, ze Sobotky, i když rodina přes 100 let svůj původ neznala. Pak zjistila, že manželé se svými dvěma syny, švagrovou a švagrem Štrougalovými odpluli do Brazílie 15. října 1899 parníkem Trier z Hamburku a usadili se na kolonii Corupá v Santa Catarině. Také vypátrala, že k rozhodnutí dospěli nebo jim to poradil nějaký místní agent, když muži přesídili i s rodinami do Duchcova u Teplíc, kde se nechali zaměstnat v kamenouhelných dolech. Z Duchcova v té

době vycestoval do Brazílie místní lékař Rudolf Czernak, který tam jel v roce 1895 na obhlídku, vše si domluvil, vrátil se do Duchcova a pak se s veškerým vybavením v roce 1897 vystěhoval do města Novo Hamburgo v Rio Grande do Sul, kde byl působil jako uznávaný lékař.

7.4 Dobrodruzi

Na konec této závěrečné kapitoly jsem si ponechal také dva zvláštní příběhy, dalo by se říci mužů s přívlastkem dobrodruh. Teprve nedávno jedna naše, nyní již krajanka, objevila, že její předkové, dvě rodiny Krumpanzl a Volf byly z Čech. Krumpanzl se zamiloval do Brazílie a chtěl tam žít, a tak si celou cestu zorganizoval přes agenta ve Francii, navíc jeho majetný tchán vše zaplatil. V květnu 1897 obě rodiny odpluli z francouzského přístavu Marseille a šli na kolonii Cosmopolis ve provincii São Paulo.

Na závěr druhý příběh, který mi připadá nejúsměvnější. V rámci svého semestrálního studia na Universidade São Paulo v roce 2015 jsem se vypravil do nedalekého města Piraju. Byl jsem vybaven článkem Josefa Strnadela *A Emigracao de Trojanovice em Moravia para o Brasil* (Emigrace z Trojanovic na Moravě do Brazílie), publikovaném ve sborníku *Ibero Americana Pragensia Ano*¹³⁷. Cíl byl jasný, vypátrat jména přistěhovalců, jejich potomky, Moravany, zaměřit se příjmení Šablatura, Lichnovský a další. Byl jsem namluvit výzvu do místního rozhlasu, prošel jsem hřbitovy, ale moc jsem nepochodil. Pak mě poslali do sousedního Timburi, kde jsem našel na hřbitově hroby Schablatura Hungria, smál jsem se proč Hungria. Po návratu jsem našel potomky Petra Schablatury v São Paulu a řekl jim, že jsou z České republiky. Poté se konaly velké oslavy u nich v bytě v mrakodrapu. Od té doby jsme společně hledali ta další jména, která poskládala celý jejich rodinný příběh vystěhovalců, jak se opravdu udál a že za ním na počátku stál právě dobrodruh. Dokument v portugalské mi poslal potomek Krchňáka, Henrique Marcelino, a já jsem ho přeložil do češtiny.

Sled událostí emigrace jednotlivců a skupiny byl následující:

František Lichnovský.

František v roce 1884 pracoval jako zaměstnanec italské lodi, ve které byl kovář-zámečnick, po přistání v přístavu Santos se mu město natolik zalíbilo, že když loď opouštěla přístav, skočil do moře a plaval na pláž. Byl bez jakýchkoliv dokumentů, neuměl

¹³⁷ STRNADEL, Josef. 1991. S. 133–148.

mluvit portugalsky, byl zatčen na několik dní, pak propuštěn, dostal práci v dílně jako mechanik a naučil se mluvit trochu portugalsky. Pravděpodobně proto, že tak svérázným způsobem vstoupil na brazilskou půdu, resp. skočil do brazilské pobřežní vody, není o něm žádný imigrační záznam. Po nějaké době šel do města Sorocaba a v roce 1884 se oženil s Marií Candidou de Paula, pak se přesunuli do města Piraju. Byl úspěšným a prvním podnikatelem v Piraju, který založil mlýn a slévárnu. Vzhledem ke své dobré finanční situaci se spojil se svým bratrem Janem Lichnovským v Trojanovicích a vyzval ho, aby za ním emigroval do Brazílie.

Jan Lichnovský.

Jan v roce 1891 za bratrem tajně sám emigroval, svou ženu Anežku Lichnovskou a děti zatím zanechal na Moravě. Podle dopisu, který máme k dispozici ze dne 16. listopadu 1892 se jedná o tyto emigranty, kteří z Trojanovic emigrovali do Brazílie:

Anežka Lichnovská (rozená Němcová), narozená v roce 1853, manželka Jana Lichnovského, která do Brazílie emigrovala tajně již v roce 1891, s pěti dětmi, Františkou, Marianou, Rozálií, Janem a Josefem.

Cyrl Lichnovský a manželka Terezie Cochlarová a jejich děti Alois, Marie, Anna a Antonín.

Petr Šablarura, novinář narozený v roce 1861, záložník, manželka Marie Knabla a tři děti od 2 do 7 let, Filip, Anna a Barbora.

Karel Tvrdoň, narozený v roce 1867 v Rousku, okres Hranice, armádní příslušník a jeho bratr František Tvrdoň.

Jan Krchňák, dřevorubec, byl členem armády 14 let a bojoval v rakousko-pruské válce, narozen v roce 1841 v Horním Lidči, jeho manželka Anna Máchová, jeho 22letá dcera Anežka Krchňáková (z jejího prvního manželství s Veronikou Kociánovou) a čtyři další děti, Anna, Jan, Josef a František.

Jan Trubač, dřevorubec, narozen v roce 1851, s manželkou Johanou a čtyřletým synem.

Celá skupina měla nejméně 25 lidí.

Cena za celou cestu byla 5 zlatých do přístavu Janov v Itálii, lodní přeprava do Brazílie a cesta vlakem do města Pirajú byla hrazena brazilskou vládou.

14. listopadu 1892 poslal agent Jan Křenek italskému agentovi Silvio Neodarimu 80 zlatých za uhradu dopravy vlakem do Janova za 16 dospělých, brzy nato všichni odcestovali.

Starosta města Trojanovice Josef Čada udělil potvrzení o pobytu a dobré mravy pro Jana Krchňáka a Anežku Lichnovskou, Jana Trubače a Petra Šablaturu, ale Karel Tvrdoň a Petr Šablatura povinni ke službě v armádě, nemohli zemi opustit.

Celý proces emigrace pro Brazílii byl povolen bez souhlasu správního obvodu Místek a v případě vojáků Karla Tvrdoňe a Petra Šablatury bez souhlasu ministerstva války.

V listopadu 1892 vyrazili na cestu do Janova, nalodili se na loď Colombo, dorazili do přístavu Santos, pak pokračovali vlakem do imigračního centra v São Paulu 27. prosince 1892, a pokračovali do Piraju, státu São Paulo.

Jan Křenek kvůli zprostředkování tohoto nelegálního vystěhovalectví 4. ledna 1893 odsouzen k zaplacení 50 zlatých mincí a 10 dnům vězení, to bylo odvoláno, ale 6. května 1894 byl zatčen na 7 dní a dne 14. května 1894 zaplatil pokutu 50 zlatých.

Po příchod do Brazílie, kvůli obtížnostem s cizím jazykem, byla některá příjmení, obtížně v portugalštině vyslovitelná, a tak si dali jméno z říše, odkud přišli, Austro Hungaro, tedy Hungria. Další jména byla poportugalštěna jako Krichinak, Schablatura atd. Tvrdoň si jméno vůbec přeložil na Duron od duro (tvrdý).

Všichni žili a pracovali společně u podnikatele, krajana, Františka Lichnovského, v části města, která se dnes nazývá maďarská čtvrť, a o několik let později se někteří přestěhovali do jiných měst jako Timburi a Ubirajara. Dnes žijí potomci v několika městech států São Paulo a Paraná.¹³⁸

Z Moravanů se stali „papírově“ Maďaři, Tvrdoň se přejmenoval na Durona. Vystěhovalecká vlna z českých zemí v prvním období Brazilské republiky byla výrazná a rozmanitá.

¹³⁸ MARCELINO, Henrique. 2019. S. 1n.

8 Závěr

V průběhu studia a při psaní své závěrečné práce jsem měl na paměti odkaz, který mi dal Bohumil Baďura, a sice abych jel do Brazílie osobně a téma se snažil propracovat do hloubky a podrobností. Práce podle tohoto kréda přinesla mnohdy zcela nové, jindy spíše upřesňující či doplňující informace k danému tématu.

Kapitola věnující se obchodníkům-vystěhovalcům je velkým přínosem k tomuto výzkumu. Celá tato část přinesla do mé práce zcela nové téma, s nímž jsem v původních tezích nepočítal a ani jej neměl zařazeno. Během studia jsem ovšem shromáždil tolik zajímavých materiálů, že bylo možné, ba až nutné kapitolu sepsat a prokázat, že obchodníci z Čech se do Brazílie vydávali, mnozí z nich se tam usadili a dosáhli vysokého společenského postavení.

V kapitole o výpravě Leopoldiny do Brazílie přináším jako hlavní zjištění, že pasažéři lodí nebyli řádně evidováni ani v přístavech na straně odplutí, ani v přístavech na straně příplutí do Brazílie. V mnoha případech bylo dosaženo upřesnění životní dráhy vybraných členů doprovodu, u těch, kteří v Brazílii zůstali. Byla ověřena místa, kde byli pohřbeni Dominik Sochor a Rochus Schüch. U Sochora se bohužel nepodařilo vypátrat místo jeho narození.

V kapitole o počátku aktivní imigrační politiky uskutečňované majorem Schäfferem byla prokázána jeho vazba na české země s tím, že tu v mládí pracoval, že si odsud vybral spolupracovníka a že o Češích, potažmo Pražanech, píše pozitivně ve své vlastní knize. Také bylo prokázáno a ověřeno, že ve sledovaném období 19. století byli rekrutováni směrem do Brazílie vojáci i kolonisté z Čech.

Výzkum o původu prezidenta Kubitscheka, resp. jeho pradědečka Jana Nepomuka Kubíčka, přinesl zpochybnějí informace, že byl Kubíček původem z Třeboně. Nové výzkumy ukazují, že je možné hledat jeho původ i v jiných regionech České republiky. Bylo zároveň potvrzeno, že Kubíček byl truhlář a v Brazílii velmi prosperoval.

Disertační práce se věnovala také analýze návrhů a projektů pro kolonizaci. Výsledkem je zjištění, že postupy kolonizace byly dobře propracované a že je předkládali odborníci, kteří měli s osídlováním zkušenosti a také znalosti o proceduře k vystěhování. Tito kolonizátoři měli vcelku jasné představy o tom, jak by založená kolonie měla fungovat a jak dosáhnout její prosperity. Dále byl prokázán vysoký podíl vystěhovalců původem z českých zemí v Brazílii. Sestavená jmenná databáze, uložená v Muzeu vystěhovalectví do Brazílie, dokládá téměř 3 tisíce rodin a je neustále doplňována. Tato databáze v současné době činí

hlavní pramenný zdroj, týkající se vyhodnocení počtu vystěhovalců. Obsahuje cenné údaje jako věk, pohlaví, původ, datum vystěhování, jméno lodě, konečné destinace-kolonie v Brazílii a další. Databáze využívá programu Access a bude dána k dispozici jako součást této disertační práce.

Na praktických příkladech a porovnáních byly doloženy důvody lidí k vystěhování a podáno vysvětlení k celkové organizaci a procesu vystěhování. Mnohé rodiny v Brazílii poskytly kopie cestovních pasů svých předků, s kterými do Brazílie odešli. Pasová agenda z této doby se v českých archivech téměř nedochovala.

Prostřednictvím vlastní cesty na české kolonie do Brazílie byla potvrzena další místa, kam naši lidé odešli, například Piraju a Rolante. Tyto oblasti byly dříve bez kontaktu nebo zcela neznámé.

Obecně lze vyhodnotit, že práce splnila své kladené cíle v těchto směrech: prostřednictvím aktivního shromažďování mnoha zdrojových materiálů přinesla podrobnější informace k tématu vystěhovalectví z českých zemí do Brazílie v kontextu historických událostí 19. století. Práce prokázala, že ihned v počátku aktivní osídlovací politiky Brazílie, byly také české země v hledáčku zájmu, odkud se rekrutovali do Brazílie kolonisté, vojáci i řemeslníci. Práce ověřila skutečnost, že velká většina vystěhovalců byli čeští Němci z pohraničních oblastí naší republiky, které vedly k emigraci ekonomické a demografické podmínky a v menší míře se pak vystěhovali Češi z vnitrozemí, kde životní podmínky nebyly až tak tíživé.

Je nutné také připustit, že přes veškeré úsilí, v mnohých ohledech práce nebylo dosaženo badatelských výsledků, které byly v původním předsevzetí. Například se nepodařilo pokročit ve věci přesného určení původu Jana Nepomuka Kubíčka. Ani u rodin obchodníků se nepodařilo zcela uspokojivě jejich životní dráhu rekonstruovat. Ambiciózní cíl vypočítat s pomocí jmenné databáze aktuální počet krajanů (potomků vystěhovalců) se nepodařilo splnit.

Vycházejíc z těchto poznatků a zkušeností navrhuje se, aby bylo pokračováno v další systematické výzkumné práci těmito směry: Usilovat o získání prvotních archivních záznamů, psaných vlastní rukou úředníka v přístavu při příplutí lodi s pasažéry, důstojníka při přijetí vojáků do brazilského cizineckého sboru nebo kněze při narození či úmrtí člověka apod. Zkušenost napovídá, že při studiu těchto originálních zápisů je možné objevit novou podstatnou skutečnost, která může například v případě Kubíčka přinést jistý průlom v dlouholetém bádání. Originální registry cizinců uložené v Národním archivu v Riu

de Janeiru jsou v tomto smyslu hodny pozornosti. Na české straně by bylo prospěšné, kdyby všechny archivy v republice spojily při hledání původu Jana Nepomuka Kubička své síly. Pokud jde o vystěhovalce druhé poloviny 19. století v kvantitativním řádu tisíců osob, osvědčuje se pokračovat v již navázané interaktivní komunikaci s krajanů v Brazílii, jež je pro další bádání velmi obohacující. Především ve smyslu sociálně historického, je u krajanů velký zájem o dějinné období českých zemí v době odchodu jejich předků do Brazílie. Krajané chtějí poznat, jak tehdy jejich předkové žili a porozumět důvodům pro jejich emigraci. Jakýkoliv další nový archivní materiál, nalezení dalšího krajana s českými kořeny, přispěje k verifikaci databáze a její aktualizaci. Je opodstatněné věnovat se nadále vystěhovalcům velké skupiny českých Němců a o získané poznatky se dělit s akademiky, krajanů i širší veřejností, kteří se primárně věnují německému vystěhovalcům do Brazílie.

Lze očekávat, že z naznačeného pokračování výzkumu vyplyne nová četnost a rozmanitost českých stop v Brazílii, které přispějí k rozvoji kulturních, mezilidských a obchodních vztahů mezi oběma zeměmi a odrazí se v nepřímé podpoře našich krajanů v Brazílii.

9 Použitá literatura

- AICHELBURG, Vladimír. *Register der k. (u.) k. Kriegsschiffe. Von Abbondanza bis Zrinyi*. Wien–Graz: NWV Verlag GmbH, 2002, 544 s. ISBN: 3-7083-0052-1.
- BAĎUROVÁ, Monika a BAĎURA, Bohumil. Vystěhovalectví z českých zemí do Brazílie před vznikem ČSR. In: *Český lid* Vol. 82, No. 4 (1995), pp. 323–335.
- BARBOSA de, Assis Francisco. *Juscelino Kubitschek: Uma Revisão na Política Brasileira*. Editora José Olympio, 1960, 363 s.
- BARTEČEK, Ivo. *Cestovatelé z českých zemí v Latinské Americe*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 2001. 55 s. ISBN 80-86276-06-6.
- BARTEČEK, Ivo. Vystěhovalectví do Latinské Ameriky. In: *Češi v cizině*, 9, Praha 1996.
- BAUM, Emmi. *Empress Leopoldina: Her role in the Development of Brasil, 1817–1826*. New York: New York University, History modern, 1965. Disertační práce. 295 s.
- BIRKHOLZ, Andreas. *Österreich und Brasilien 1816–1831*. Mnichov: Universität Mnichov. Disertační práce. 242 s.
- BLAAS, Richard. *Die Anfänge des österreichischen Brasilienshandels*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Wien 1965, 17/18 Band, 1964/1965, s. 209–285.
- BRAGANCA de Saxe-Coburgo Carlos Tasso. *Dom Pedro II na Alemanha: Uma amizade tradicional*. São Paulo: Editora Sena, 2014. ISBN 978-85-396-0454-8.
- BRANDEJS, Stanislav. *Naše vystěhovalectví a naše vystěhovalcká politika*. Praha: [s.n., 1926]. 22 s.
- BRINCKMANN, Andrea a GABRIELSSON, Peter. *Seht, wie sie übers große Weltmeer ziehn!* Hamburg: Balinstadt Museum, 2007, 256 s. ISBN: 978-3-86108-888-2.
- BROUČEK, Stanislav. *Etapy českého vystěhovalectví*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. 6 s. ISBN 80-85010-54-2.
- CORRÊA, L. S. *O resgate de um esquecimento: a Colônia de Leopoldina*. GEOgraphia (UFF), Rio de Janeiro, v. 13, p. 87–111, 2005.
- CROFT, Lee B. *George Anton Schaeffer: Shipping Germans to Brasil*. Arizona: Sphynx Publications, Kindle Edition, 2012, 404 s. [ISBN 978-0-9858908-2-7](#).
- DIAS, Marcelo Henrique a ARAÚJO, Girleane Santos. *Ocupação territorial em uma fronteira indígena do sul da Bahia. Una e Olivença em meados do século XIX*. Revista Territórios & Fronteiras, Cuiabá, Vol. 9, N. 1, jan.–jun., 2016. S. 225n, 228, 230. ISSN-e 1984-9036.

- DUBOVICKÝ, Ivan. *Češi v Americe a česko-americké vztahy v průběhu pěti staletí = Czechs in America and Czech-American relations in a course of five centuries*. Překlad Linda Leffová. Druhé, přepracované vydání. Praha: EPOCH, 2018. 198 s. ISBN 978-80-7557-165-6.
- ERREIRA, S. L. A "açorianização" do litoral catarinense no setecentos. In: *VI Jornada Setecentista*, 2005, Curitiba. Caderno de Resumos e programação, 2005. p. 33–33.
- FREYREISS, Georg Wilhelm. *Beiträge zur näheren Kenntnis des Kaiserthums Brasiliens*. Frankfurt nad Mohanem, 1824. 171 s.
- JILEMNICKÁ, Martina. *Arcivévodkyně Leopoldina Habsburská, císařovna Brazílie*. Praha: FF UK. Diplomová práce. 2014, 71 s.
- KAISER, Gloria. *Dona Leopoldina: die Habsburgerin auf Brasiliens Thron*. Wien: Seifert Verlag, 2015. 376 s. ISBN 978-3-902924-43-8.
- KAISER, Gloria. *Um diário especial: Leopoldina, princesa da Áustria, imperatriz do Brasil*. Rio de Janeiro: Reler, 2005. 95 s. ISBN 978-85-986-50-04-3.
- KLAUSEWITZ, Wolfgang. *Philip Jakob Cretzschmar dem Initiator der SNG zum 160. Todesjahr*. Frankfurt am Main: Natur und Museum, 135, (5/6), 2006, s. 117–125.
- KLÍMA, Jan. *Dějiny Brazílie*. Vyd. 2., dopl. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 505 s. ISBN 978-80-7422-107-1.
- KUNC, Jiří a BARTEČEK, Ivo. *Dobytí a osvobození Latinské Ameriky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci: Filozofická fakulta, 2008. 110 s. ISBN 978-80-244-1956-5.
- KYBAL, Vlastimil. *As industrias Tchechoslovacas e o Brasil: Conferencia realizada no Centro Industrial do Brasil, a 8 de Fevereiro de 1927, e publicada no Monitor Mercantil, de 5 de Março de 1927*. Rio de Janeiro: S.A. Monitor Mercantil, 1927. 52 s.
- KYBAL, Vlastimil. *Jižní Amerika a Československo: s přehledem obchodní, finanční a emigrační činnosti jiných národů*. V Praze: Literární výbor obchodnického spolku Merkur, 1928. 228, [iii] s. Obchodní knihovna Merkur; č. 23.
- KYBAL, Vlastimil. *Po československých stopách v Latinské Americe*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 79 s. Verbum; sv. 7. ISBN 80-244-0507-5.
- KYBAL, Vlastimil. *Segundo anno no Brasil: artigos, conferencias e discursos sobre a Tchechoslovaquia e suas relações com o Brasil: viagem a Bueno Aires*. Rio de Janeiro: Edição do Anuario do Brasil, 1927. xvi, 398 s.
- LACK, Eva. *Wenzel Philipp Leopold Baron von Mareschal, ein österreichischer Offizier und Diplomat, 1785–1851: mit besonderer Berücksichtigung seiner diplomatischen Verwendung in Süd- und Nordamerika*. Wien: VWGÖ, disertační práce, 1975, 285 s, Sysno 001 227 465.

- LEMOS, Juvencio Saldanha. *Os Mercenários do Imperado: A primeira corrente imigratória alemã no Brasil*. Porto Alegre: Letra Vida, 2013. 512 s. ISBN 978-85-65526-49-4.
- MAUTHE, Gabriele. Die österreichische Brasilienexpedition. In ZEILINGER, Elisabeth (Hrsg.). *Österreich und die Neue Welt, Symposion in der Österreichischen Nationalbibliothek, Tagungsband (Biblos-Schriften 160)*, Österreichische Nationalbibliothek, Wien 1993, ISBN 3-01-000010-X, s. 128–137.
- OBERACKER Jr., Carlos H. *A Colonia Leopoldina-Frankental na Bahia Meridional*. Köln: Böhlau, 1987, Jahrbuch für die Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas, 24. S. 455–479.
- OBERACKER Jr., Carlos H. *A Imperatriz Leopoldina: sua vida e sua época: ensaio de uma biografia*. Rio de Janeiro: Conselho Federal de Cultura, 1973.
- OBERACKER Jr., Carlos H. *Jorge Antônio von Schaeffer, criador da primeira corrente emigratória alemã para o Brasil*. Porto Alegre: Editora Metrópole, 1975.
- OPATRŇÝ, Josef, ed. *Emigración centroeuropea a América Latina II*. 1a ed. Praha: Karolinum, 2003. 213 s. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, 10/2002. ISBN 80-246-0592-9.
- OPATRŇÝ, Josef, ed. *Emigración centroeuropea a América Latina*. 1a ed. Praha: Karolinum, 2000. 333 s. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, 8 (2000). ISBN 80-246-0178-8.
- OPATRŇÝ, Josef, ed. *Emigración centroeuropea a América Latina. III, La propaganda proemigratoria y la realidad*. 1a ed. Praga: Karolinum, 2005. 190 s. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, 13/2004. ISBN 80-246-0952-5.
- OPATRŇÝ, Josef, ed. *Emigración centroeuropea a América Latina. IV, Emigración en testimonios y novelas*. 1a ed. Praga: Karolinum, 2006. 189 s. Ibero-Americana Pragensia. Supplementum, 17/2006. ISBN 80-246-1269-0.
- OPATRŇÝ, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998. 841 s. ISBN 80-85983-42-7.
- POHL, Emanuel. *Reisen im Innern von Brasilien*. 1. díl, Wien, 1832, 448 s.
- POHL, Emanuel. *Reisen im Innern von Brasilien*. 2. díl, Wien, 1837, 641 s.
- POLAKOVIČ, Petr. Věhlasný přírodovědec původem z Brna objevil novou čeled'. In: *Zpravodaj městské části Brno-střed*. Roč. XXIV č. 1, Leden 2015, s. 12.
- POLIŠENSKÝ, Josef a kol.: *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha 1979.

- POLIŠENSKÝ, Josef: K otázkám dějin českého vystěhovalectví do Ameriky. In: *Češi v cizině*, 1, Praha 1986, s. 17–22.
- POLIŠENSKÝ, Josef: Prameny a problémy dějin českého a slovenského vystěhovalectví do Latinské Ameriky. *Český lid*, 68, 1981, č. 1, s. 3–8.
- PRUTSCH, Ursula, ed., BERTONHA, João Fábio, ed. a SZENTE-VARGA, Mónika, ed. *Aventureros, utopistas, emigrantes: del Imperio Habsburgo a las Américas*. Liverpool: AHILA, 2017. 234 stran. Estudios AHILA de Historia Latinoamericana; no. 14. ISBN 978-84-16922-30-7.
- RAMÍREZ, Ezekiel Stanley. *As relações entre a Áustria e o Brasil, 1815–1889*. São Paulo: Companhia Editora Nacional, 1968, Col. Brasiliana, sv. 337, 261 s.
- REZUTTI, Paulo. D. Leopoldina. A História não Contada. A Mulher que Arquitetou a Independência do Brasil. Rio de Janeiro: Editora Casa da Palavra, 2017. 431 s. ISBN 978-85-441-0510-8.
- ROCHE, Jean. *La colonisation allemande et le Rio Grande do Sul*. Paris: Institut des hautes études de l'Amérique latine, 1959. xxvi, 696 s., 14 s.
- SCHEBEK, Edmund. *Böhmens Glasindustrie und Glashandel: Quellen zu ihrer Geschichte*. Prag: Handels- und Gewerbekammer, 1878. lxiv, 434 s.
- SCHMUTZER, Kurt. Der Liebe Zur Naturgeschichte Halber: Johann Natterers Reisen in Brasilien 1817–1835. Wien: Universität Wien, 2007. Disertační práce. 293 s.
- SCHREIBERS, Carl von. *Nachrichten von der kaiserl. Österreichischen Naturforschern in Brasilien und den Resultaten ihren Betriebsamkeit*. Brno, 1920.
- SCHÜLLER, H. *Dona Leopoldina: Erste Kaiserin von Brasilien, Schutzerrin der deutschen Einwanderer*. Porto Alegre: Instituto Beneficente e Genealógico, Frederico Mentz. 1963, 348 s.
- SMITH, Robert C. a FERREZ, Gilberto. *Franz Frühbeck's Brazilian Journey*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, Hispanic Society of America, 1960, 128 s.
- ŠTĚRBA, Francisco Carlos a BARTEČEK, Ivo, ed. *Češi a Slováci v Latinské Americe*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 84 s. Verbum; sv. 18. ISBN 978-80-244-2080-6.
- TÖLSNER, Carl August. *Kolonie Leopoldina v Brazílii*. Universita Göttingen: Dieterisch. Disertační práce. 1958, 77 s.
- VACULÍK, Jaroslav. *Češi v cizině: Emigrace a návrat do vlasti*. Brno: Masarykova univerzita, 2002. 74 s. ISBN 80-210-3001-1.

VACULÍK, Jaroslav: Češi v cizině 1850–1938. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 209 s. ISBN:80-210-4297-1.

VASILJEV, Ivo: Vystěhovalectví Čechů a Slováků do Latinské Ameriky před druhou světovou válkou. Český lid, 73, Praha 1986, č. 4, s. 239–243.

SOA Litoměřice. Krajský úřad Litoměřice I. (1605–1850), karton č. 1095, sign. Publ. 34, č. 106. Spis Augustina Huberta ze Skalice u České Lípy. 1822. 12 listů.

Národní Archiv Rio de Janeiro. Originál zápisu příplutí lodi. 1811. Registr. Záznam Col. 423, livro 1, fls. 250.

Národní Archiv Rio de Janeiro. Originál zápisu příplutí lodi. 1811. Registr. Záznam Col. 370, livro 1, fls. 83v.

10 Přílohy

Příloha č. 1: Rodina Hubertova – rodné listy

Příloha č. 2: Plakát – Zájezd Leopoldina (září 2017)

Příloha č. 3: Fregaty Austrie a Augusta

Příloha č. 4: Pamětní almanach k 300letému výročí Opavského gymnázia

Příloha č. 5: Mužský pěvecký sbor Bohemia ve vesnici Linha Boemia

Příloha č. 6: Flachův hrob v Brazílii

Příloha č. 7: Ukázka pasu Petra Hörbeho

ČESKÁ REPUBLIKA
RODNÝ LIST
Městský úřad Nový Bor

v knize narození matričního úřadu
okres Česká Lípa

ve svazku L141/5 roč. 1756 strana/list 66 poř. č. 4

Místo narození	Skalice u České Lípy ---
Den, měsíc a rok narození	17.08.1756
Rodné číslo	---
Pohlaví	M
Jméno, popř. jména dítěte	Jan Antonín
Příjmení dítěte	H u b e r t
Otec dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Augustin Hubert
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Matka dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Anna Alžběta Hubertová
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Poznámka	---

v Novém Boru
dne 22.10.2018

 Ing. Veronika Kalistová
jméno, příjmení a podpis matřikáře

Číslo zúčtovatelného tiskopisu: R 450264
PŘÍLOHA 361 U

ČESKÁ REPUBLIKA
RODNÝ LIST
Městský úřad Nový Bor

v knize narození matričního úřadu
okres Česká Lípa

ve svazku L108/2 roč. 1801 strana/list 160 poř. č. 1

Místo narození	Nový Bor, čp. 43 ---
Den, měsíc a rok narození	18.01.1801
Rodné číslo	---
Pohlaví	F
Jméno, popř. jména dítěte	Marie Terezie
Příjmení dítěte	H u b e r t o v á
Otec dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Antonín Hubert
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Matka dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Terezie Hubertová roz. Rautenstrauchová
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Poznámka	---

v Novém Boru
dne 22.10.2018

 Ing. Veronika Kalistová
jméno, příjmení a podpis matřikáře

Číslo zúčtovatelného tiskopisu: R 450263
PŘÍLOHA 361 U

ČESKÁ REPUBLIKA
RODNÝ LIST
Městský úřad Nový Bor

v knize narození matričního úřadu
okres Česká Lípa

ve svazku L141/5 roč. 1763 strana/list 129 poř. č. 4

Místo narození	Skalice u České Lípy ---
Den, měsíc a rok narození	02.05.1763
Rodné číslo	---
Pohlaví	M
Jméno, popř. jména dítěte	Jan Jakub
Příjmení dítěte	H u b e r t
Otec dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Augustin Hubert
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Matka dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Anna Alžběta Hubertová
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Poznámka	---

v Novém Boru
dne 22.10.2018

 Ing. Veronika Kalistová
jméno, příjmení a podpis matřikáře

Číslo zúčtovatelného tiskopisu: R 450264
PŘÍLOHA 361 U

ČESKÁ REPUBLIKA
RODNÝ LIST
Městský úřad Nový Bor

v knize narození matričního úřadu
okres Česká Lípa

ve svazku L141/5 roč. 1765 strana/list 153 poř. č. 1

Místo narození	Skalice u České Lípy ---
Den, měsíc a rok narození	22.06.1765
Rodné číslo	---
Pohlaví	M
Jméno, popř. jména dítěte	Augustin
Příjmení dítěte	H u b e r t
Otec dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Augustin Hubert
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Matka dítěte: jméno(a) a příjmení, popř. rodné příjmení	Anna Alžběta Hubertová
datum a místo narození, okres/stát	---
rodné číslo	---
Poznámka	---

v Novém Boru
dne 22.10.2018

 Ing. Veronika Kalistová
jméno, příjmení a podpis matřikáře

Číslo zúčtovatelného tiskopisu: R 450265
PŘÍLOHA 361 U

Příloha č. 1: Rodina Hubertova – rodné listy Jan Antonín Hubert, Marie Terezie Hubertová, Jan Jakub Hubert, Augustin Hubert (Zdroj: Matriční úřad Nový Bor)

Krajinské muzeum vystěhovalectví do Brazílie
Museu dos Compatriotas Emigrantes no Brasil
Heimatsmuseum der Auswanderer nach Brasilien
Patriotic museum of Brazilian Emigration

Náhled 100, 683 52 Oečná
www.emigrationmuseum.cz
www.facebook.com/emigrationmuseum

2017: Dona Leopoldina, seus vestígios e amigos nas terras tchechas

viagem organizada por Petr Polakovič através da República Tcheca

Olá a todos os amigos brasileiros, brasileiros, austríacos, alemães e de outras nacionalidades!
Como já avisei para todos vocês, estou preparando uma viagem pela República Tcheca. Eis a nossa proposta.

Datas:
13 dias e 12 noites (ver percorrido no plano)
1 - 13.09.2017

Preço: 32.000 Coroa Tcheca no total por pessoa (4000 R\$, onde ficam incluídos:
• alojamento em hotéis de 3-4 estrelas, em quarto duplo para duas pessoas
• ônibus durante todo o passeio
• refeições: café da manhã, almoço e jantar todos os dias, bebida inclusa
• guia em português durante o tempo todo (Petr Polakovič pessoalmente)

Remissão e começo da viagem no aeroporto de Praga, dependendo do aeroporto de Viena – toda pessoa precisa chegar a Praga pela sua conta.

É preciso pagar a metade do preço como depósito até o mês de junho na conta do Museu da Emigração em Rabaho (via código IBAN), e o resto do pagamento até ao final de julho.

Para expressar o seu interesse em fazer parte do passeio e garantir sua reservação, por favor contate no e-mail: info@emigrationmuseum.cz

Petr Polakovič, diretor do Museu

Krajinské muzeum vystěhovalectví do Brazílie
Museu dos Compatriotas Emigrantes no Brasil
Heimatsmuseum der Auswanderer nach Brasilien
Patriotic museum of Brazilian Emigration

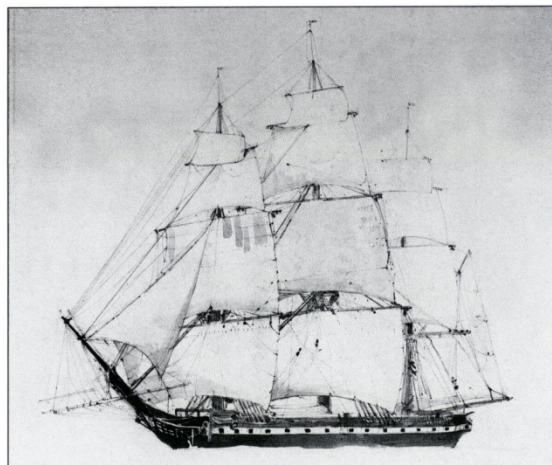
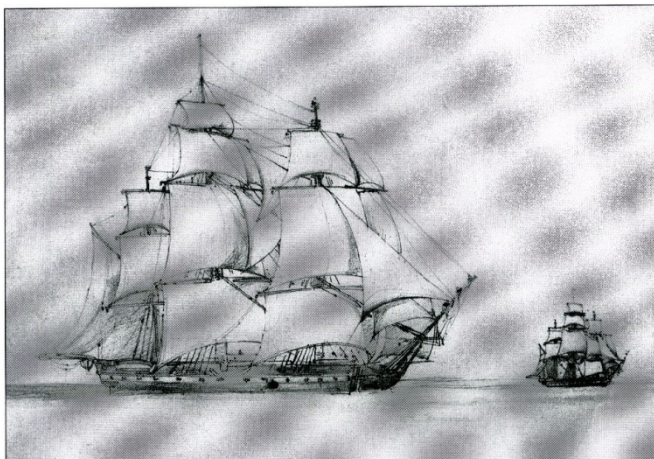
Náhled 100, 683 52 Oečná
www.emigrationmuseum.cz
www.facebook.com/emigrationmuseum

2017: Dona Leopoldina, seus vestígios e amigos nas terras tchechas

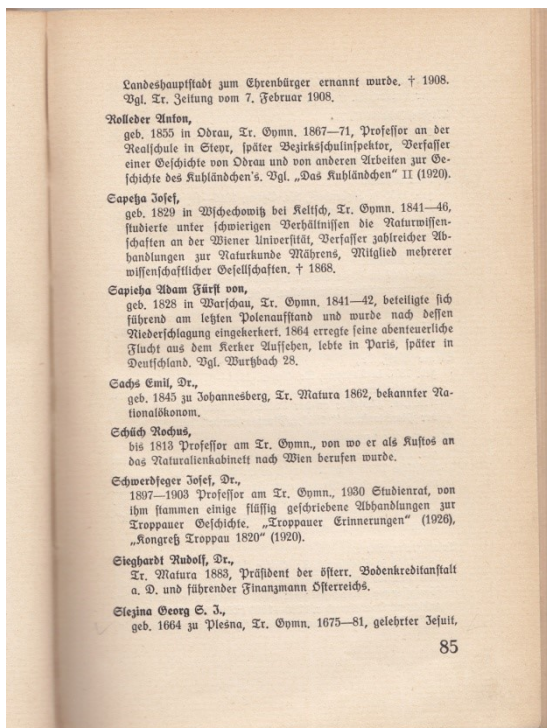
viagem organizada por Petr Polakovič através da República Tcheca

- 1 Praga
- 2 Zámek Chýše - Lažanský (Condessa de Lažanská, dama de honra de dona Leopoldina)
- 3 Mariánské Lázně - Goethe
- 4 Lázně - Zámek Kynžvart - duque Mellemich
- 5 Cheb - lugar preferido de dona Leopoldina
- 6 Karlovy Vary - Goethe, Maria Ludovica
- 7 Kostomlaty pod Milešovkou - palácio da sua tia, a Condessa de Kuhnburg
- 8 Teplice - Christian IV
- 9 Eřínice - Emanuel Pohl
- 10 Rumburk - Wenzel Berger - na expedição de dona Leopoldina no ano 1817 foi encomendado para estudar as oportunidades comerciais de Austria no Brasil
- 11 Horní Lhčava - Franz Schaller
- 12 Zákupy - Palácio do irmão de dona Leopoldina, Ferdinand, e do duque de Zákupy-Ořík, sobrinho de dona Leopoldina
- 13 Náhlov - Ralsko, Museu dos Compatriotas Emigrantes no Brasil
- 14 Jablonec - Museu do vidro e a bijuteria
- 15 Chrudim - Major Anton Georg Schaller - amigo de dona Leopoldina
- 16 Linhartice u Moravské Třebové - lugar de nascimento do bibliotecário L. - Rochus Schuch
- 17 Olomouc - onde a família imperial fugiu escapando das tropas de Napoleão
- 18 Brno - Wilhelm Schott
- 19 Slavkov u Brna - batalha dos três imperadores
- 20 Viena
- 21 Laxenburg - palácio de verão dos Habsburgo
- 22 Viena

Příloha č. 2: Plakát – Zájezd Leopoldina v září 2017 (Zdroj: Muzeum vystěhovalectví do Brazílie, Náhlov)

Příloha č. 3: Fregaty Austrie a Augusta (Zdroj: AICHELBURG, V. *Register der k.(u.)k. Kriegsschiffe*)

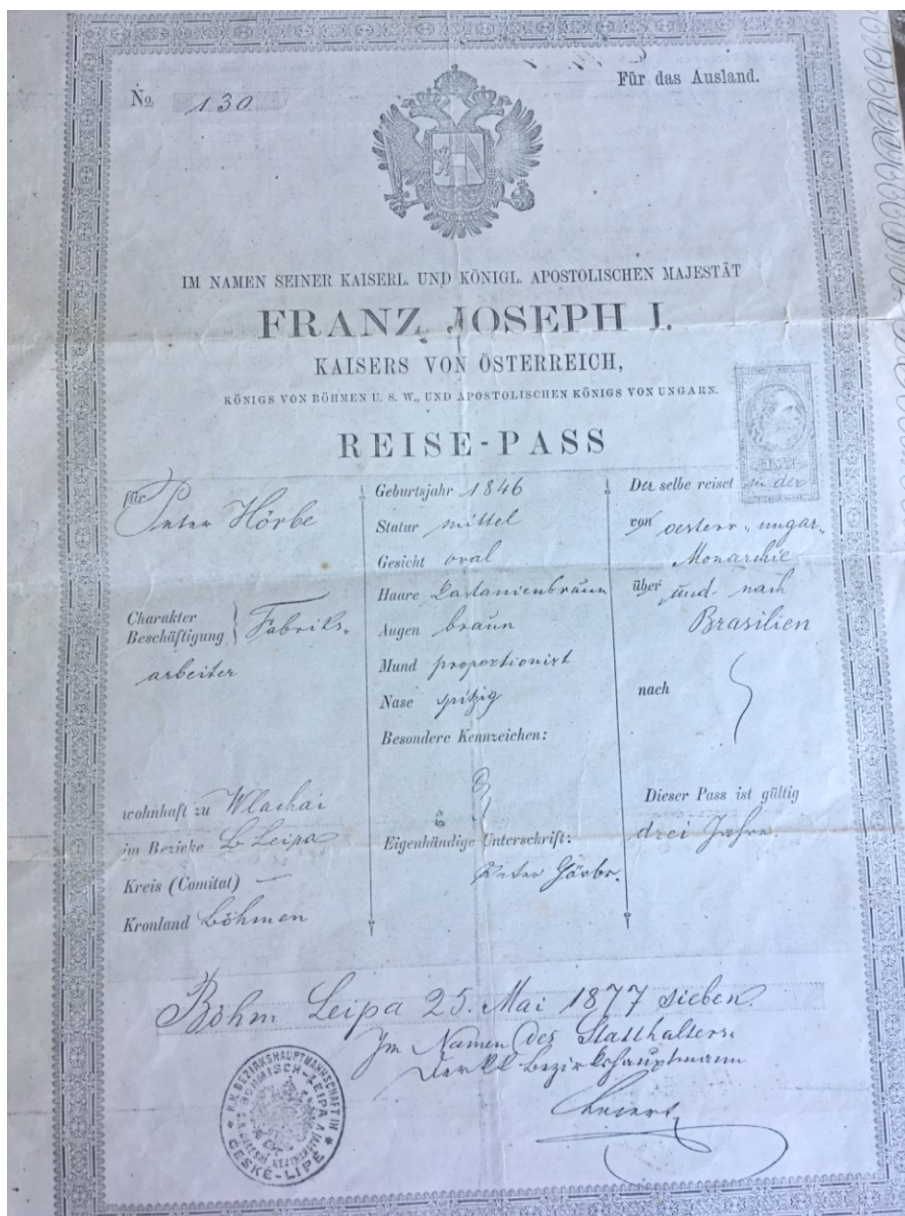
Příloha č. 4: *Pamětní almanach k 300letému výročí Opavského gymnázia* (1930) s heslem Schüch Rochus
(Zdroj: *Muzeum vystěhovalectví do Brazílie*, Náhlov)

Příloha č. 5: Mužský pěvecký sbor Bohemia ve vesnici Linha Boemia při městě Agudo ve státě Rio Grande do Sul (Zdroj: *Muzeum vystěhovalectví do Brazílie*, Náhlov).

Příloha č. 6: Hrob Flacha staršího na anglickém hřbitově v Riu de Janeiru (Zdroj: *Muzeum vystěhovalectví do Brazílie*, Náhlov).

Příloha č. 7: Ukázka pasu Petra Hörbeho (Zdroj: Muzeum vystěhovalectví do Brazílie).